

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული
აკადემია
იოანე პეტრიწის საფილოსოფიო საზოგადოება

მერი ცუცქერიძე

კეთილგმლოზის ეთიკა

(სულხან-საბა ორბელიანი)

„დიდ არს ძალი სიყვარულისა,
რომელიც მორჩილ ყოფს
გონებასა შეკადრებად შეუკადრებელთაცა.“

თბილისი
2014

რედაქტორი: ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი გიორგი ბარამიძე

რეცენზენტები: ასოც. პროფესორი ნინო ფიფია
ასოც. პროფესორი გიორგი ხეოშვილი

ISBN 978-9941-0-5504-1

სარჩევი

წინათქმა -----	5
შესავალი -----	11
თავი I. მოძღვრება და ძირითადი პრინციპები -----	16
1. რატომ კეთილდღეობის ეთიკა? -----	16
2. „იცან თავი ძენი“ -----	24
3. აიბრძნის ზნეობრივი მნიშვნელობა -----	29
4. ადამიანის დანიშნულება და ცხოვრების აზრი -----	41
თავი II. ეთიკური ღირებულებები (ზნეობრივი ცნობიერება) --	46
1. სიკეთე და ბოროტება: არსი და ურთიერთდამოკიდებულება -----	46
2. სათნოების ცნება: არსი და დანიშნულება -----	51
3. სათნოებათა და მანკიერებათა კლასიფიკაცია -----	54
თავი III. გრძნობათა კულტურა (ზნეობრივი გრძნობები) -----	65
1. ზნეობრივ გრძნობათა ბუნება (სიყვარული, მეგობრობა, ამხანაგობა) -----	65
2. შემწყნარებლობის იდეა -----	68
3. შემწყნარებლობის საზღვარი -----	71
4. სინდისი -----	77
თავი IV. ნების თავისუფლება -----	82
1. ნება – ზნეობრივი ქმედების საფუძველი -----	82
2. ზნეობრივი თავისუფლების სპეციფიკა -----	91
თავი V. ზნეობრივი აღზრდა -----	99
1. ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკა -----	99
2. სათნოებათა ჩამოყალიბება (განათლება და გამოცდილება) -----	105
3. ზნეობის ფილოსოფია (ანთროპოლოგია და ეთიკა) --	116
დასკვნა -----	119
M. Tsutsqiridze, Sulkhan-Saba Orbeliani's Ethics of Ketilmdzleoba (Overcoming by Good) -----	123
ლიტერატურა -----	127
ბიბლიოგრაფია -----	135
ლექსიკონი -----	140
დამატება -----	167
პირთა საძიებელი -----	175
საგანთა საძიებელი -----	179

წინათქმა

ახლა, როცა ქართველი ერი ეპოქალურმა ცვლილებებმა ისევ დააყენა ახალი ღირებულებითი ორიენტაციის წინაშე, ძალიან აქტუალური გახდა ზნეობის და კულტურის პრობლემები – შინაგანი და გარეგანი ფაქტორებით გამოწვეული მათი ბედი და უბედობა. ზნეობის საკითხი ქართული კულტურის ისტორიაში ყოველთვის განიხილებოდა, თუმცა მას დამოუკიდებელი სტატუსი არ გააჩნდა. ვინ არის ადამიანი? რა ადგილი უჭირავს მას სამყაროში? ამ კითხვებზე პასუხით აიხსნება ბევრი ეთიკური პრობლემა. ღმერთი, სამყარო, ადამიანი, ზნეობა ამ კონტექსტში განიხილება ცვლილებები ადამიანში და ერის სულიერ ცხოვრებაში.

ამ პრინციპით დალაგდა კეთილმძღეობის ეთიკა, შესაბამისი ლექსიკონის თანხლებით.

XVII-XVIII საუკუნე ქართულ კულტურაში გამორჩეულია, ქართული სულიერების გამოცოცხლების ეს ეპოქა დაიწყო თეიმურაზ I-ის შემოქმედებით; შემდეგ იყვნენ: მეფე-პოეტი არჩილი, იოსებ ტფილელი (სააკაძე), ბერი ეგნატაშვილი, ფეშანგი ხითარიშვილი, სულხან-საბა ორბელიანი, მისი აღზრდილი ვახტანგ VI, დავით გურამიშვილი, დიმიტრი ორბელიანი, მამუკა გურამიშვილი, დიმიტრი სააკაძე, ტიმოთე გაბაშვილი, ბესიკი, იოანე ბაგრატიონი (ბატონიშვილი) და სხვანი. მათი მიზანი იყო ეროვნული თავისუფლება. თავისუფლება ეროვნულიც და პიროვნულიც ზნეობას უკავშირდება. ზნეობა და თავისუფლება ურთიერთს განსაზღვრავენ. არსებითი მნიშვნელობა აქვს დადებითი ზნეობრივი ღირებულებები განაპირობებს თავისუფლებას, თუ უარყოფითი. ამ მიზნით საჭირო იყო ზნეობის პრობლემებისადმი განსაკუთრებული ყურადღება.

ზნეობის საკითხებისადმი მეცნიერული დამოკიდებულებით, ეთიკური ტერმინების ცნებითი ანალიზით გამოირჩევა სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება. ის ეთიკურის უფრო ღრმა, მეცნიერულ ცოდნას გვთავაზობს და არა დაუსაბუთებელ შეხედულებას. ლექსიკონში თავმოყრილი მეცნიერული ცნებების საბასეული ინტერპრეტაციის საფუძველზე, დგინდება განსხვავება ზნეობასა და ეთიკას შორის. ეთიკამ, როგორც ზნეობის თეორიამ, უნდა მოახერხოს ადამიანის ჩვეულებად

აქციოს ტრანსცედენტურ ზნეობრივ ღირებულებათა შესახებ მიღებული ცოდნა.

მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, ზოგად-ეთიკური პრობლემების განსხვავება პროფესიული ეთიკის ნორმებისაგან. „საქართველოს ზნეობანი“-ის ავტორი, არჩილი ხუთიათას ასეთ წესს ცნობს, ნაცვლად აღიარებული სამას სამოცდახუთისა. სულხან-საბას შემოქმედებაში უფრო აქტუალურია ზნეობის თეორიული დაფუძნების პრობლემა. მის გადანაცვებაზე დამოკიდებული ზნეობრივ ღირებულებათა პრაქტიკული განხორციელება ყოფით, სოციალურ ურთიერთობებში, პროფესიული თავისებურების გათვალისწინებით.

ამ წიგნის ერთ-ერთი ამოცანაა მკითხველს შეახსენოს ჩვენი სახელოვანი წინაპრების ღვაწლი; ზნეობის შესახებ ქართულ ცნობიერებაში ჩაფესვილი ფილოსოფიური-მეცნიერული ცოდნის სიღრმის და მხატვრული სიტყვის ესთეტიკის ტრადიცია; პრიორიტეტული გახადოს წარსულისადმი აქსიოლოგიური დამოკიდებულება.

ქართულ ლექსიკონში მოცემული ზნეობის ამსახველი მეცნიერული ცნებების აქსიოლოგიური დალაგება ეთიკის მეცნიერების თანამედროვე ცოდნის შესაბამისად, ღირებულებითი ეთიკის სახეს იძენს. ღირებულებით ეთიკაში ძირითადი აქსიოლოგიური ტვირთი კეთილმძღეობის ცნებას ერგო. მისმა მრავალმნიშვნელოვნებამ, შინაარსობრივმა მრავალფეროვნებამ და სინთეზურობამ განაპირობა ამ წიგნის სათაური: „სათაური იგივეა, რაც თვალი ადამიანისა, ან სარკმელი კაცთა საუფლოსი. სათაურისა და წიგნის ურთიერთობა ისეთი სადავო როდია, როგორც კვერცხისა და ქათმისა. უთუოდ სათაურია პირველი დვრიტა შემოქმედებისა. საბა ორბელიანის იგავების სათაურშივე მუღავნდება მისი გენიის უდიდესი ორიგინალობა“¹.

კეთილმძღეობის ცნებაში მოცემულია ზნეობის აქსიოლოგიური ბუნება მთელი თავისი სირთულეებით.

რას გვთავაზობს კეთილმძღეობის ეთიკა ახალს? კეთილმძღეობა არის ზნეობრივი სამყაროს ახსნის, სიკეთის საზრი-

¹ კ. გამსახურდია, In Mmemoriam Saba Orbeliani. „კრიტიკა I“, საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის გაზეთი, თბ., 1956. გვ. 110, 111.

სის პოვნის აქტიური ძალა. კეთილმძღეობაში ჩანს საბას ეთიკის არსი. ის გვიხსნის, თუ როგორ არის შესაძლებელი სათნოებით ცხოვრება. კეთილმძღეობა სიკეთის ძალოვანებას გვიჩვენებს. კეთილმძღეობა ქმედითი სიკეთეა ადამიანს საკუთარი თავის შეცნობის გზით შეუძლია გაიგოს – რა უნდა გააკეთოს, რა გზით უნდა იაროს, რომ საკუთარი დანიშნულება აღასრულოს.

თანამედროვე ფილოსოფია მეტაფიზიკურ და რელიგიურ ღირებულებებს ეჭვით უყურებს. მას სურს ეთიკის ჭეშმარიტი საფუძველი დაინახოს ბუნებრივ ინსტინქტში ან ტექნიკის მიღწევებში, რომლის მიზანია ადამიანის გადარჩენა გლობალური კატასტროფისგან. ტექნიკის საფრთხე, მისი უარყოფითი გავლენა ზნეობაზე, ზოგჯერ სრულიად უგულვებელყოფილია. ამ წინააღმდეგობის საფუძველია ღირებულებათა არსებობის წესის, მათი სუბიექტურობა-ობიექტურობის საკითხის სადავოობა. დღემდე სადავოა ეთიკურის ჭეშმარიტების საკითხი.

ეთიკა ემყარება ეთიკურის ჭეშმარიტებას. ეთიკური (კეთილობა, სიკეთე) ობიექტურია. მათი ღირებულების გამოვლენა ხდება სუბიექტურით. ზნეობრივ ღირებულებათა განხორციელება სუბიექტის ნებაზეა დამოკიდებული. ის რომ პავლე კარგი მეგობარია, მის დადებით ზნეობრიობაზე მიუთითებს. თუ ის მეგობარს უღალატებს, ამით დაარღვევს მეგობრობის ზნეობრივ ღირებულებას, ჩაიდენს უზნეობას, შეურაცხყოფს საკუთარ ადამიანობას. მეგობრობის ღირებულება ამით არ გაქრება, მას ღირებულება არ მოაკლდება. ასეთივე ვითარებაა სხვა ეთიკური ღირებულებების შემთხვევაშიც, რაც ადასტურებს მათ ობიექტურობას. ეთიკა ეთიკურის სინმინდეს ეფუძნება. ეთიკური არის გულით, გონებით, საქმით წმინდა. ეს არის მართალი, უზაკველი საქმე. კეთილმძღეობა საკუთარ თავში მანკიერების დაძლევის, ბოროტების დამარცხებას ნიშნავს. კეთილმძღეობა სინთეზური ღირებულებაა, რომელიც ადამიანს სიბრძნითა და სამართლიანობით სათნოების შეთვისებასა და მანკიერებასთან დაპირისპირებაში ეხმარება.

კეთილმძღეობის არსი იმაშია, რომ ეთიკა ტრანსცენდენტური, მეტაფიზიკური ღირებულებების და ცხოვრებისეული ღირებულებების სინთეზზე დააფუძნოს. რელიგიური ღირებულებები ტრანსცენდენტურსა და ამქვეყნიურს შორის დამაკავშირებელ როლს ასრულებენ. თუ ამ აზრს მივიღებთ, შევ-

ძლებთ დაპირისპირების მოხსნას ტრანსცენდენტურ და ამქვეყნიურ ღირებულებებს შორის; დავრწმუნდებით, რომ მეცნიერება და რელიგია კი არ უპირისპირდება ერთმანეთს, არამედ ორივე მათგანი ადამიანს ცხოვრების საზრისის პოვნაში ეხმარება.

ეთიკური გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ბოროტებას სიკეთე ჯობია, ნგრევას და განადგურებას – შენება, შემოქმედება. საზოგადოდ, სიკეთეს ვაკეთებთ ან ანგარებით, პირადი ზრახვებით ან უანგაროდ – სიკეთისათვის. საკითხი – თუ რატომ ჯობია სიკეთე ბოროტებას – მხოლოდ გამოცდილებაში არსებულით ვერ გადანყდება; ვინაიდან, გამოცდილება აუცილებლად ეფუძნება რაღაც ღირებულებას. კეთილმძლეობის ეთიკა ტრანსცენდენტურის და ცხოვრებისეული ღირებულებების სინთეზზეა აგებული. ამის დასტურია ეთიკური გამოცდილება. კეთილმძლეობა, სიბრძნით და სამართლიანობით, მუდმივმოქმედი და განახლებადია. ის არის არა სტატიკური მოცემულობა, არამედ მუდმივი სწრაფვა სიახლისაკენ, სრულყოფისაკენ.

ადამიანისთვის კეთილმძლეობის ეთიკის საჭიროების საკითხს პიროვნების ღირებულების აღიარებასთან მივყავართ. პიროვნების პრობლემა კი, უპირველეს ყოვლისა, თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის თემას გულისხმობს. ეთიკურ ღირებულებათა მარადიულობაში ოდენ დროულობა არ იგულისხმება. სიკეთის კეთება სიკეთისათვის ამრავლებს სიკეთეს, რაც სიკეთის მოქმედს და მასაც, ვისთვისაც სიკეთე კეთდება, სიკეთეს მატებს. კეთილმძლეობა მის მარადიულობას მონშობს.

* * *

ნაშრომში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საბას შეხედულებების შესწავლას მისივე ეპოქის კონტექსტში. ნაცადია ავტორისეული პოზიციის გამოკვეთა საბას კონცეფციასთან დიალოგში. მითუმეტეს, რომ დიალოგი საკითხის ფილოსოფიური წვდომისათვის, მისთვისაც პრიორიტეტულია. ეთიკის მეცნიერება, რომელიც საბას სახელს უკავშირდება, მნიშვნელოვან ზნეობრივ პრობლემებს წარმოაჩენს. თუკი ეს წიგნი ძველისა და ახლის დიალოგში ერთი ნაბიჯით მაინც წასწევს წინ ქართული ეთიკური აზრის ისტორიას, მაშინ კეთილმძლეობის ეთიკის არსებობის გამართლების დასტური იქნება

და არც ავტორის მიერ განეული შრომა იქნება ფუჭად ჩაღლილი.

ავტორი მუდამ მზადაა გაითვალისწინოს კრიტიკული შენიშვნები, რაც ამ ნაშრომის სრულყოფას შეუწყობს ხელს.

ზნეობა, როგორც ვთქვით არის გზა ადამიანობიდან პიროვნებად. ცხოვრების დასაწყისში თითოეულ ადამიანს თავისი ეტიკი, გზის მცოდნე ხვდება: ესენი არიან მშობლები და პირველი მასწავლებლები.

მადლობა და ნათელი ხსოვნა ჩემს მშობლებს: ანდრო იორდანეს ძე ცუცქერიძეს და თამარ მიხეილის ასულ ლურსმანაშვილს. მათ ჩამინერგეს სიბრძნის სიყვარული. მათგან შეთვისებული ანდაზები დღემდე მიმიძღვის ცხოვრების გზაზე.

მადლობა ჩემს პირველ მასწავლებლებს: აგრაფინა გოგნაძეს და აკვირინა ვეფხვაძეს;

უნივერსიტეტის პედაგოგებს: ქალბატონ მერი ჭელიძეს, ნიკო ჭავჭავაძეს, ზურაბ კაკაბაძეს, თაზო ბუაჩიძეს და სხვათა.

მადლობა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სავლე წერეთლის სახელობის ფილოსოფიის ინსტიტუტის თანამშრომლებს, დირექტორებს: ნიკო ჭავჭავაძეს, თაზო ბუაჩიძეს, მიშა ბეჟანიშვილს. მათთან ერთად ათი წლის თანამშრომლობამ სწავლული მდივნის თანამდებობაზე, სიბრძნის, სამართლიანობის, პატიოსნების სრულიად ახალი გაკვეთილები მასწავლა. ყველას ნათელი ხსოვნა ვინც ამ ქვეყნად აღარ არის.

ასეთივე ძვირფასი და საინტერესო იყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის თანამშრომლებთან ურთიერთობა. განსაკუთრებით გამოვყოფ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილებას: ჩემს პედაგოგს, აკადემიკოს გურამ თევზაძეს.

მადლობა ჩემს მეგობრებს: ვახო კილანავას, მამუკა დოლიძეს, ნაპო კვარაცხელიას.

მადლობა ნინო ფიფიას, გიორგი ხეოშვილს და გია ბარამიძეს.

მადლობა უახლოეს მეგობარს, როზა ბუკიას.

საკუთარი ზნეობის და პიროვნული თავისუფლების ეტიკი ზრდასრულ ასაკში ადამიანი თვითონ ხდება. ეს თვით-აღზრდის ეთიკური პრობლემაა. პასუხისმგებლობა თავისუფლების თანმხლები ზნეობრივი ღირებულებაა. აქვეა სინდისი – უპირობო და მოუსყიდავი ეთიკური ფენომენი. სინდისი აბსტრაქტული ცნება როდია, როგორც ჰენრი მილერი ამბობს. სინდისი არის გულში ტკივილი, შუბლზე ოფლი, თვალზე ცრემლი. არჩევანი ჩვენშია: ეძიე თავი შენი! „იყავ შეუმჩნეველი!“ „ინვოდ მხოლოდ!“

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

საქართველოს ისტორიის თანამედროვე ეტაპზე, დემოკრატიული ღირებულებების განხორციელების და სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობის პირობებში, აქტუალობას არ კარგავს კულტურული მემკვიდრეობის კვლევა. დემოკრატიული ღირებულებების დამკვიდრების პროცესი თავის უფლებებში ალადგენს ყოველივე ჯანსაღს და ღირებულს, რაც ამა თუ იმ ხალხის კულტურას შეუქმნია; კულტურაშია დაკრისტალებული ყოველი ხალხის სულიერი ცხოვრების მთელი სიმდიდრე, ზნეობრივი ღირებულებები და სიბრძნე. ადამიანთა დამოკიდებულება კულტურასთან მხოლოდ მათი მოქალაქეობრივი ან ეროვნული ცნობიერების დონეზე არ მეტყველებს. კულტურული მემკვიდრეობისადმი დამოკიდებულება თანამედროვეობის განვითარების დონეზე მიუთითებს. ეროვნული კულტურა წარმოადგენს ერის სულიერი ცხოვრების სასიცოცხლო ძალას. ყოველი კულტურა აყალიბებს ღირებულებათა გარკვეულ სტრუქტურას, რაც მის თავისებურებას ქმნის. ღირებულებათა ამ იერარქიით ხელმძღვანელობს თითოეული ეროვნული კულტურა. საკითხისადმი ამგვარი დამოკიდებულება საშუალებას გვაძლევს, ეროვნული კულტურა განვიხილოთ მთლიანობაში, სადაც ღირებულებათა გარკვეული ჯგუფი კარგად ეხმიანება თანამედროვე ცხოვრების მოთხოვნებს.

ამგვარი პოზიციიდან გვინდა განვიხილოთ ქართული კულტურის დიდი მოამაგის, XVII ს.-ის მოაზროვნის, მწერლისა და პოლიტიკური მოღვაწის სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება.

ქართულ კულტურაში დამკვიდრებული აზრის თანახმად, სულხან-საბა ორბელიანს არ დაუწერია სპეციალური ეთიკური ფილოსოფიური ტრაქტატი და, შესაბამისად, არც ეთიკური პრობლემების საგანგებო კვლევა უწარმოებია. ამის მიუხედავად, ამ უაღრესად საინტერესო მოაზროვნის შემოქმედებაში გვხვდება საყურადღებო მოსაზრებანი ზნეობრივი ცნობიერების ფუნდამენტურ კატეგორიებზე, ნების თავისუფლებაზე, ზნეობრივ გრძნობათა კულტურაზე, ადამიანისა და საზოგადოების ზნეობრივი კულტურის მნიშვნელოვან პრობლემებზე.

სულხან-საბა ორბელიანის სამწერლო, საზოგადოებრივი და სამეცნიერო მოღვაწეობის შესახებ საინტერესო გამოკვლევები არსებობს. შესწავლილია სულხან-საბას ლიტერატურული, გეოგრაფიული, სოციალ-პოლიტიკური, იურიდიული, პედაგოგიური, ფსიქოლოგიური (ა. ფრანგიშვილის უაღრესად საინტერესო გამოკვლევა) შეხედულებები. საკამათო არაა, რომ საბა დიდი მორალისტია და მის ნააზრევს ფილოსოფიური ხასიათი აქვს; თუმცა, ეთიკის მეცნიერების თვალსაზრისით მისი შემოქმედების კვლევა არავის უნარმოვბია.

საბას ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის შესახებ ჯეროვანი აზრი გამოთქმული აქვს აკადემიკოს შალვა ნუცუბიძეს. მას სამართლიანად მიაჩნდა, რომ XVII ს-ის საქართველოში ფილოსოფიური ხედვა მოცემულია სულხან-საბა ორბელიანის და ანტონ ბაგრატიონის ნააზრევში. ორბელიანის ფილოსოფიურ შეხედულებებზე მსჯელობა შეიძლება მისი პრაქტიკული ფილოსოფიისა და პედაგოგიური მოძღვრების საფუძველზე. შ. ნუცუბიძეს მისი მოძღვრება ფილოსოფიის ისტორიის თვალსაზრისით აინტერესებს, რაც ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიაში სულხან-საბა ორბელიანის ადგილის დადგენას ნიშნავს.

* * *

ჩვენი გამოკვლევა წარმოადგენს სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში ეთიკურ პრობლემათა წარმოჩენის და დასაბუთების თავისებურ მცდელობას. ნაშრომის ძირითადი მიზანია საბას შემოქმედებაში განხილული ეთიკური პრობლემების თეორიული დასაბუთება. ეთიკურ ცნებათა და ღირებულებათა მეცნიერული დასაბუთებისას უმთავრესად ვეყრდნობით „ქართულ ლექსიკონს“, რომელშიც უხვადაა წარმოდგენილი, როგორც ეთიკურ ღირებულებათა განსაზღვრებისთვის საჭირო მასალა, ასევე მეცნიერული ცოდნის სხვადასხვა სფეროდან შეგროვილი მდიდარი ინფორმაცია. საბას ქართული ლექსიკონი არის ის საგანძური, რომელიც მარადიული განახლების წყარო იქნება ქართული ეროვნული კულტურის, მეცნიერული თუ ზნეობრივი მსოფლმხედველობის დასაბუთებლად. ეს განძი მდიდარ მასალას მისცემს კვლევისათვის მომავალ თაობებს. გენია შემოქმედებითია და, ამიტომ, მისი ამოწურვა შეუძლებელია. ამ საგანძურიდან მარად ახალი

ნაკადულები დაიწყებენ დენას, რაც ქართულ სულიერებას გამოკვებას და გადაარჩენს. რაც შეეხება დღემდე მხოლოდ მხატვრულ ნაწარმოებად მიჩნეულ „სიბრძნე სიცრუის“ იგავთა კრებულს, ეჭვგარეშეა, რომ საქმე გვაქვს ჭეშმარიტად ფილოსოფიურ-ეთიკურ ნაწარმოებთან, რომელშიც მსჯელობაა ეთიკის ძირეული საკითხების შესახებ. აღზრდის ფენომენი-სადმი მიძღვნილ ამ ნაწარმოებში დასმულია ფუნდამენტური ფილოსოფიურ-ეთიკური საკითხები: ვინ ვართ? საიდან მოვ-დივართ? საით მივისწრაფით? რა აზრი აქვს ადამიანის ცხოვრებას? რაშია მისი დანიშნულება? ამ ზოგად კითხვებში კონკრეტული ეთიკური პრობლემები იკვეთება. ზნეობრივ ღირებულებათა მთელი სპექტრია წარმოდგენილი საბას რელიგიურ ნაწერებში „სამოთხის კარი“, „სწავლანი...“ და სხვა. ავტორი მხოლოდ პრობლემათა დასმით არ კმაყოფილდება და თავისუფლების, როგორც სპეციფიკურ-ადამიანური უნარის საფუძველზე, აღზრდა-გამოცდილებისა და თვითაღზრდის გზით ეთიკურ პრობლემათა საინტერესო გადაწყვეტასაც გვთავაზობს.

საბას მეცნიერული, საერო და საეკლესიო მოღვაწეობა ერთნაირად ღირებული მთლიანობაა. მათი ერთმანეთისგან გამიჯვნა შეცდომა იქნებოდა. ამის დასტურია ავტორის რეალური ცხოვრება და მოღვაწეობა. ეთიკურ პრობლემათა შუაგულში დგას საბა, როგორც ადამიანი და შემოქმედი. მის შემოქმედებაში ადამიანური, ეროვნული და საკაცობრიო ღირებულებანი ერთ რანგშია წარმოდგენილი.

სულხან-საბა ორბელიანის ეპოქის (XVII ს.) საქართველოში მძიმე სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება იყო, რასაც თან ერთვოდა ზნეობრივი კულტურის კრიზისი. საბამ თავის შემოქმედებაში რეალური ზნეობრივი სურათი ასახა; აჩვენა, რომ ადამიანის და საზოგადოების ზნეობრივი გაუმჯობესებისათვის, ზნეობრივი კულტურის დონის ამაღლებისათვის აუცილებელია ზნეობრივი ცნობიერების (სიბრძნე, სათნოება, სამართლიანობა), ზნეობრივი გრძნობების (სინდისი, მეგობრობა, სიყვარული, შემწყნარებლობა) და ნებითი უნარების ფორმირება-სრულყოფა. ამ უნარებით წარმოჩინდება მთლიანი ადამიანი, პიროვნება. საბას ეთიკური შემოქმედება ქართული კუ-

ლტურის ის მონაპოვარია, რომლის მიზანია ეროვნულ კულტურაში ზნეობრივი ღირებულებების დაფუძნება და განხორციელება.

ზოგად-თეორიული პრობლემების გარდა, აღსანიშნავია საბას დაინტერესება პროფესიული ეთიკის საკითხებით (ქვეყნის მმართველის, მეცნიერის, ხელოვანის, ვაჭრის, სახელმწიფო მოხელის, რელიგიის მსახურთა აღზრდა). ამ თვალსაზრისით, ის თანამედროვე მეცნიერებაში არსებულ აქტუალურ პრობლემებს ეხმიანება. პიროვნების ზნეობრივი კულტურა საზოგადოების გაჯანსაღების, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის საწინდარია. ეს არის თეორიული და პრაქტიკული მოქმედების საყოველთაო სახელმძღვანელო დებულება – აზრი, რომლის გათავისება აუცილებელია კულტურული საზოგადოებისა და სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების განვითარებისათვის.

ჩვენ წინაშე დგას ორი ამოცანა: პირველი – როგორია საბასდროინდელი საქართველოს ზნეობრივი კულტურის სურათი; რომელი ზნეობრივი ღირებულებები მოქმედებენ ამ დროისათვის; რას ეფუძნება ღირებულებათა იერარქია; რომელი ეთიკური ღირებულებები დომინირებენ XVII ს.-ის ქართულ კულტურაში. მეორე – როგორია ამ ღირებულებათა თანაფარდობა ქართული კულტურის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე არსებულ ღირებულებებთან. ამ კითხვებზე პასუხის საფუძველზე გამოჩნდება თუ რა ადგილი ეკავათ XVII ს.-ის საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში საკაცობრიო ღირებულებებს და რა როლს ასრულებენ ისინი თანამედროვე ქართულ კულტურაში. ზემოხსენებული ამოცანების განხორციელება მოითხოვს სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედების კვლევას პრობლემათა შემდეგი თანმიმდევრობით: 1. სიკეთისა და ბოროტების ღირებულებითი დამოკიდებულება და მათი ადგილი საბას შემოქმედებაში – ზნეობრივი ცნობიერების პრობლემები; 2. ზნეობრივი გრძნობათა კულტურა; 3. ნების თავისუფლება; 4. ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკა. წარმოდგენილი ნაშრომი კვლევის სწორედ ამგვარი თანმიმდევრობას ეფუძნება. რამდენად შეესაბამება ჩვენეული ინტერპრეტაცია საბას მთლიან ფილოსოფიურ მსოფლხედვას, რამდენად ბუნებრივი ან ხელოვნურია ის, ამას ყველაზე უკეთ არგუმენტაცია გამოაჩენს.

საბას ლექსიკონში განმარტებული სიკეთის და ბოროტების ცნებები შინაარსობრივად გამოჩნდა, მისსავე მხატვრულ და სასულიერო ნაწარმოებებში. როცა „დაბალი უნარები“ გონიერებაზე გაბატონდებიან, ადამიანი და საზოგადოება ზნეობრივ გადაგვარებას განიცდის. გონიერება იძლევა თავისუფალი მოქმედების შესაძლებლობას, რაც ადამიანს პასუხისმგებელს ხდის თავის საქციელზე. ბოროტება, როგორც სიკეთის საპირისპირო რამ, არის აუცილებელი საშუალება იმისათვის, რომ ადამიანს ჰქონდეს ცოდნა და შესაძლებლობა უკეთესი ცხოვრების არჩევანი გააკეთოს.

სათნოებათა შესახებ თვალსაზრისს უფრო სრულყოფს მოძღვრება თავისუფალი ნების შესახებ. სიკეთისა და ბოროტების არჩევა ადამიანს ერთნაირად თავისუფლად შეუძლია. ადამიანის თავისუფლების (ნებითი მოქმედების) შესაძლებლობა თვითონ მის ბუნებაში არსებობს. არჩევანის გაკეთება და გადანეცეტილების მიღება არის გონიერი და თავისუფალი მოქმედების საფუძველი. თავისუფლება, არსებითად, განაპირობებს ზნეობრიობას. საქციელი ამის საფუძველზე ფასდება ზნეობრივად.

სათნოება და ბოროტება-მანკიერება ადამიანის ნებისყოფასთანაა დაკავშირებული. სათნოება მიიღწევა პრაქტიკული მოქმედებით, ვარჯიშით (სწავლება, ფიზიკური და სულიერი წვრთნა). პრაქტიკა იძლევა ზნეობრივ გამოცდილებას, რომელიც მიმართულია ადამიანის სულიერი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად, მისი ხასიათის ჩამოსაყალიბებლად. ის ამასთანავე, არის საზოგადოებრივი მნიშვნელობის, მიზანდასახული და სასარგებლო მოქმედება.

თავი I მოძღვრება და ძირითადი პრინციპები

1. რატომ კეთილმძღეობის ეთიკა

კეთილმძღეობის ცნება, რომელზეც შენდება მოძღვრება ზნეობის შესახებ, მრავალმნიშვნელოვანია. საბა გვიხსნის ზნეობის რთულ ბუნებას, ცდილობს ჩვენთვის გასაგები გახადოს ეს ფენომენი, გვაზიაროს მისი წვდომის წესს და ძალას. ზნეობის ბუნება კეთილია. კეთილი არის ადამიანის ძალისხმევით მოპოვებული, წრფელი გულით და მართალი გონებით შესრულებული ნმიდა საქმე. ცხოვრების საზრისი კეთილმძღეობით, საკუთარი სურვილითა და ნებით („გადგ[ლ]ონისებული“), შინაგანი სულიერი „წვით“, შრომით და გარჯით მოიპოვება. კეთილმძღეობით მიიღწევა თავისუფლების გამოცდილება, ცოდნა. თავისუფლების გამოცდილება გულისხმობს, რომ კეთილს ირჩევ შენი სურვილით და ასრულებ შენივე ნებით, „როგორც ღმერთს ირჩევ. ნადვილი რწმენა არ შეიძლება გარედან შევიდეს ადამიანში“. კეთილმძღეობა რთული და მდიდარი სამუშაოა. ადამიანის მიერ მოპოვებული, ადამიანის ნებითვე არჩეული კეთილი ძალა მისივე საქმეების მამოძრავებელია. ამ ძალის გარეშე ზნეობა და ცხოვრებაში მისი შედეგების პრაქტიკული დაფუძნება შეუძლებელი იქნებოდა. „შენ უნდა შექმნა კეთილი, შენი ძალისხმევით, შენ უნდა დაინვა, მაშინ მისი დანერგვა ცხოვრებაში იქნება ცოცხალი პროცესი და არა ხელოვნური, მკვდარი. ამით დგინდება ზნეობა და არა ზნეობის იდეოლოგია“.

კეთილმძღეობის ეთიკამ უნდა უპასუხოს კითხვას: რა არის სიკეთე და რა არის ბოროტება? ფილოსოფიური არგუმენტებით უნდა დაასაბუთოს, როგორ არის შესაძლებელი სიკეთე, რატომ ჯობია სიკეთე ბოროტებას. ეთიკური საკითხები, რომელსაც განვიხილავთ და ვაზუსტებთ საბასეულია და პი-

² მაშარდაშვილი მ., საუბრები ფილოსოფიაზე, თბ., „მეცნიერება“, 1992.

გვ. 118.

³ იქვე, 121.

როვნულ ხასიათს ატარებს, ამასთანავე ისინი საყოველთაოა, რამდენადაც მათი დახმარებით მიიღწევა ადამიანის ბუნების, ადამიანური სამყაროს ღრმა გაგება. მისგან შეიძლება ვისწავლოთ თუ რას ფიქრობდნენ და როგორ ესმოდათ ჩვენ წინაპრებს ცხოვრების ფილოსოფია.

კეთილმძღეობის ეთიკა სულხან-საბა ორბელიანის მიერ დასმული ეთიკური კითხვების და შესაბამისი პასუხების კვინტენსენციაა. საბამ, თავისი სიბრძნით და შემოქმედებით, ქართველ ხალხს დაუტოვა ისეთი საუნჯე, რომელიც მარად განახლებად კითხვებს წარმოშობს. პასუხები ამ კითხვებზე, ძველისა და ახლის დიალოგში, იქნება სიახლის მატარებელი. დიალოგით ვაღწევთ ჭეშმარიტების მარცვალს; თვით ჭეშმარიტება არის მარადიული ღირებულება, რომელიც სხვადასხვა ეპოქაში განსხვავებულად წარმოჩინდება. იგი დაუღწევნელი და ამოუწურავი სიკეთეა: „არ დაიღწევა გზა“; (არსებითად განსხვავებული ცნებებია „დაღწევა“ - „არ დაიღწევა ცუდი ღვინო, ან წყალი ან წამალი“ და „სმა“, სას-მე-ლი - ქრისტეს მიერ თქმული ერთი იგი სასმელი - სიკუდილი არს“. 26. 42. მატთე).

კეთილმძღეობის ეთიკა აფუძნებს სამ მთავარ ეთიკურ პრინციპს. მათ შორის დამოკიდებულება სინთეზურია. „სიტყვა საქმიანი, საქმე სიტყვიანი,“ არის სამოქმედო პრინციპი საკუთარი თავის ჩამოყალიბების და თვითცნობიერების: „იცან თავი შენი“. კეთილმძღეობით შესაძლებელი ხდება ბოროტების ძლევა: „ნუ მიუზღავ ბოროტების წილ ბოროტებით“. „სიტყვა საქმიანი“ თეორიული, მეტაფიზიკური ზნეობის სფეროა; ხოლო „საქმე სიტყვიანი“ არის პრაქტიკული (შესაბამისად, პროფესიული) ეთიკის დამფუძნებელი. ამ პრინციპში ღვთაებრივი სიბრძნე (მეტაფიზიკური ზნეობა) და ადამიანური სიბრძნე (პრაქტიკული ზნეობა) ერთიანდება. ეს არის პრინციპი, რომელიც ადამიანის ზნეობრივი სრულქმნის, თვითშემეცნების, სათნოების შეთვისებით ძლევს ბოროტებას. საკუთარი თავის გაცნობიერების გარეშე ადამიანი მოკლებულია ზნეობრიობას. თუ იცი ვინ ხარ შენ („იცან თავი შენი“) და იცი რა უნდა გააკეთო („სიტყვა საქმიანი და საქმე სიტყვიანი“) ცხადია კარგად გაცნობიერებ, შეიგნებ, რომ ბოროტებაზე პასუხი ბოროტებითვე

მიუღებელია. რუქა ჭეშმარიტებას შორდება, როცა ამტკიცებს, რომ კარგისთვის კარგი არავის უქმნია და სიავით მიუგია. სიცრუე, როგორც უმეცრების წყარო, ხელს უშლის განასხვავოს კარგი და ავი. სამოქმედოდ არჩეული ღირებულებები განსაზღვრავს პიროვნების, ოჯახის, საზოგადოების, სახელმწიფოს ცხოვრების წესს. იგავებით საბა გადმოცემს და განასხვავებს ცხოვრების წესებს, რომელთაგან ზნეობრივი მისაღებია, უზნეო – დასაგმობი და მიუღებელი.

იმისთვის, რომ ზნეობა წესად ექცეს, ადამიანს ჭირდება აღზრდა. აღზრდა სულის თერაპიაა. სულის ფორმირება იმ ნამიდან იწყება როგორც კი ის კონკრეტულ სხეულში ჩაისახება. სული ფაქიზი და სხეულზე მეტად მგრძნობიარეა. მას დიდი ზრუნვა და გაფრთხილება ჭირდება, რათა არ დაზიანდეს. ამ უხილავ არსებაზე ყველაფერი ზემოქმედებს: სიტყვა, საქციელი, გამოხედვა... სხეულზე ზემოქმედებას ფიზიკურად განვიცდით, გვტკივა, ვზრუნავთ რათა ტკივილი დავიყუროთ. სხეულზე ზრუნვას მთელ სიცოცხლეს ანდომებს ადამიანი, სული კი ავიწყდება. იგი ვერ აცნობიერებს, რომ სულზე ზრუნვა გაცილებით მნიშვნელოვანია. სულის განკურნების საკითხი, საბოლოოდ, მეცნიერებაშიც რწმენამდე მიდის. კიდევ კარგი, რომ დღეს რწმენისა და ცოდნის, მეცნიერებისა და რელიგიის დაპირისპირებაზე კი აღარ კეთდება აქცენტი, არამედ მათ თანამშრომლობაზე, რაც უდავოდ უფრო კარგ შედეგებს მოგვცემს. მეცნიერება გზაა რწმენისაკენ. ცოდნა რწმენის გარეშე და, პირიქითაც (რწმენა ცოდნის გარეშე), უსაფუძვლოდ გამოიყურება.

აღზრდა ღირებულებითი პროცესია. ზნეობრივი აღზრდა, ზნეობრივი ღირებულებებით (სიყვარულით, სამართლიანობით, ჭეშმარიტებით, სიკეთით) სულის აღჭურვაა. ეს თერაპია ხელს უწყობს ადამიანის სულიდან დაბალი, უარყოფითი ღირებულებების განდევნას. ესმარება სულს შეიძინოს ძალა, რომელიც სამართლიანობით ძლევს უსამართლობას, სიყვარულით – სიძულვილს, სიკეთით – ბოროტებას, მშვენიერებით – სიმახინჯეს, ჭეშმარიტებით – სიცრუეს.

თანამედროვეთა ზნეობრივმა კრიზისმა, სულიერმა და-
კნინებამ გაუჩინა საზრუნავი სულხან-საბა ორბელიანს. ქართ-
ველების სულიერი გადაგვარება, ზნეობის კრიზისი საზოგადო-
ების და სახელმწიფოებრიობის რღვევის მხოლოდ შედეგი კი
არ იყო, არამედ უშუალო მიზეზიც. სულხან საბა ორბელიანი
კარგად აცნობიერებს შექმნილ ვითარებას, ცდილობს დღის
სინათლეზე გამოიტანოს ქართველი ადამიანის სულიერი კატა-
სტროფა, გაიგოს მისი მიზეზები, დასახოს კრიზისის დაძლევის
შესაძლო გზები.

ზნეობა არის სულხან-საბა ორბელიანის მსოფლმხედვე-
ლობის ამოსავალი. ამ საბაზისო ღირებულებით შეგვიძლია მი-
სი შემოქმედების ჭეშმარიტ არსს ჩავნვდეთ. სულხან-საბას მო-
ძღვრება გვეხმარება გავაცნობიეროთ პიროვნების ფორმირე-
ბის პროცესი, ვისწავლოთ და გავხედეთ უკეთესები. ეს ნიშნავს:
ხელი შეეწყოთ განათლებას, შევიყვაროთ სწავლა, რომელიც
არის გზა სიბრძნისაკენ. ეს არის წინსვლის, განვითარების,
ზნეობრივი გაკეთილშობილების პროცესი და არავითარ შემთხ-
ვევაში საბოლოო ინსტანციის ჭეშმარიტება. ეს არის ცდა იმ-
ისა, გავიგოთ, რა სიახლეს გვთავაზობს ზნეობრივი ცხოვრების
პროექტი, რომელსაც კეთილმძლეობის ეთიკა შეიძლება ვუწო-
დოთ.

ეს წიგნი ეძღვნება ქართული ეთიკური აზრის ისტორიის
ერთ მონაკვეთს. XVII ს.-ის ქართული კულტურის ისტორიის ეს
შრე შედარებით ახლოსაა ჩვენთან. მის ქვეშ სხვა შრეებია
დაფენილი, რომელთა მითოლოგიური, რელიგიური და ფილო-
სოფიური სიღრმიდან გამოსჭვივის სიკეთის მანათობელი
სხივი. სიკეთის იდეა არის კეთილმძლეობის ეთიკის მამო-
ძრავებელი ღერძი, მკვებავი არტერია.

კეთილმძლეობის ეთიკაში ბედნიერების („ევედემონოია“)
სარგებლიანობის („უტილიტას“), მოვალეობის („დეონტოლო-
გია“) პრიორიტეტი უარყოფილია. აქ მუშაობს ჯერ-არსის პრი-
ნციპი: მე უნდა სიწრფელით, სიბრძნითა და სამართლიანობით
შევიძინო ძალა (სიმამაცე), მე უნდა კეთილმძლეობა შევძლო,
რათა სათნოებას მივაღწიო, სათნოება განვახორციელო. აი, რა
არის მთავარი და ძირითადი! „მე უნდა“ მოცემულ შემთხვევაში
განსხვავდება მოვალეობის „მე უნდა“-ს მაიძულებელი ძალისა-
გან. ჯერ არსი ჩემს მიერ არჩეული ღირებულებაა. მისი ძალა

თავისუფლებაა. მე ვაკეთებ იმას, რაც გამოვარჩიე და უპირატესია ჩემთვის, როგორც ზნეობის სუბიექტისთვის.

კეთილმძლეობის ეთიკა არის ბოროტების სიკეთით ძლევის („ბოროტსა სძლია კეთილმან“), თვითშემეცნების, საქმისა და სიტყვის ერთიანობის ეთიკა.

სულხან-საბა ორბელიანმა შექმნა ახალი, ორიგინალური ეთიკის თეორია, რომელიც, ქართულ ლექსიკონთან და მის სხვა ნაწერებთან ერთად, ქართული კულტურის საგანძურია. კეთილმძლეობის ეთიკის სული გამოსჭვივის, „ოფაზობს“ მთელ მის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში. ქართველ ერს ამ ეთიკით შეუძლია იცხოვროს და შექმნას მომავალი – შეუძლია არ დაიკარგოს, არ დაილიოს, არ გადაშენდეს. კეთილმძლეობის სული უკვდავია. ერი, რომელიც ამ სულიერებას ეზიარება და მისით ცხოვრებას შეძლებს, უსათუოდ გადარჩება.

უმეცრებაზე დაყრდნობილ შიშველ, ბრმა რწმენას საბამ დაუპირისპირა ცოდნა და ადამიანის გონებაზე (სიბრძნეზე) დაყრდნობილი თვითშემეცნების უნარი. ამასთანავე, საბამ დაამკვიდრა უარყოფითი ღირებულებების კრიტიკის თავისებური სტილი. წინ წამოწია პიროვნული საქციელის ღირსება. თვითშემეცნება არის სათნოებათა პრაქტიკული დანიშნულების და ყოველგვარი შემეცნების წანამძღვარი და საფუძველი. საბას განმანათლებლური ფილოსოფია სათნოებათა სწავლების პრინციპს ეფუძნება. ამ ფილოსოფიით ხელმძღვანელობდა თავადაც. იგი ასწავლიდა ამ პრინციპით ცხოვრებას და ჩვეულებათა აღზრდას, სიკეთეს და ბოროტებას. განმანათლებლობა და ზნეობა მან გამოცდილებაზე, შინაგან მორალურ ცდაზე დააფუძნა. სწავლის და გამოცდილების შესაფერის მეთოდად დიალოგი აირჩია – დიალოგი იგავებით. დიალოგი აღმოჩნდა საქციელის ობიექტური სახელმძღვანელო და სანყისი. დიალოგში მიიღწევა ჭეშმარიტება და ზნეობის უპირატესობის შეცნობა. აზროვნების და რეფლექსიის მნიშვნელობა სრულებითაც არ აუფასურებს ნებისა და ხასიათის განსაკუთრებულობას, მათ ეთიკურ თვითღირებულებას. საბა ცხადად გვიჩვენებს ჭეშმარიტი სათნოების პრაქტიკული გზით მიღწევის ხელოვნებას და მის დანიშნულებას ცხოვრებაში. სიკეთისა და ცოდნის, როგორც ჭეშმარიტი ღირებულებების ასეთ დიალექტიკას ჩვენ ვხვდებით სოკრატესთან და პლატონთან. სო-

კრატეს ინტელექტუალიზმი და პლატონის ეთიკური მეტაფიზიკა ერთიანდება საბას კეთილმძღეობის ეთიკაში.

ადამიანის მიზანია განავითაროს ისეთი სპეციფიკური უნარი, როგორიც გონებაა. ეს არის მისი ამოცანა. გონება, ნება და გრძნობა არ არიან მოწყვეტილი ემპირიულ ნიადაგს. ადამიანის საქციელის საფუძველია ემპირია, ცდა, გამოცდილება. გონიერსა და გრძნობადს შორის წონასწორობის მიღწევა, ზომიერების დაცვა არის სათნოების საფუძველი. სათნოება არის ზნეობრივ ღირებულებათა ცოდნის და განცდის (გრძნობის), ნების-მყოფელობა, განამდვილება, ხორცშესხმა. აქ უკვე არისტოტელური გავლენა შეიმჩნევა. პრობლემას ქმნის ზომიერების სუბიექტურობა-ობიექტურობის საკითხი, რაც უალრესად მნიშვნელოვანია ეთიკის მეცნიერულობისთვის. რა არის ზნეობრივი მოქმედების მიზანი – პირადი კეთილდღეობა თუ საზოგადოებრივი სიკეთე? არისტოტელეს ფილოსოფიიდან მომდინარე ამ წინააღმდეგობას საბა ზნეობაში რელიგიური ელემენტის შემოტანით სძლევს. სათნოების ცნება სცდება ისეთ ფორმალურ გაგებას, როგორიც არისტოტელესთანაა. სიკეთე წარმოადგენს ზნეობრივი საქციელის მიზანს. ადამიანის მიერ მკვეთრი ინდივიდუალური ტენდენციის დაძლევა ხდება სიბრძნით (გონიერებით), როგორც პრაქტიკულ ურთიერთობებში (ღვთაებრივი სიბრძნის შემეცნებით), ისე თეორიულად. ადამიანი ინდივიდუალურ საქციელში ხელმძღვანელობს საკუთარი არჩევანით. სათნოებას ამ შემთხვევაში აქვს კონკრეტული შინაარსი და ბრძენის საქციელი დადებითია. ამით საბა განამტკიცებს აზრს ზნეობის, როგორც სპეციფიკური ადამიანური ფენომენის არსებობის შესახებ. სტოიკური ასკეტიზმი მიუღებულობს საბასთვის. ქრისტიანული ელემენტის შემოტანით საბას მოძღვრებაში დაძლეულია სტოიკური ფილოსოფიის მიერ ბრძენის საქციელში უარყოფითი (აპათიური) მომენტის არსებობა. ნების თავისუფლება და პასუხისმგებლობა გონითი უნარებია, რამაც უნდა სძლიოს ცხოვრებისეულ სიძნელეებს. საბა თავისი მოძღვრებით წარმოაჩენს ადამიანის ადგილს სამყაროში და საზოგადოებაში. იგი სულიერების პრიმატის დამცველი და ფიზიკური მშვენიერების დამფასებელია.

სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში შეიმჩნევა ანტიკური ეთიკური სისტემისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშანი: ზნეობრივი განვითარება გამორჩეულად პიროვნე-

ბაზე, მის საქმიანობაზეა მიმართული. ამაზე პრევალირება აძლევს სულხან-საბა ორბელიანის მსოფლმხედველობას ოპტიმისტურ ხასიათს. საზოგადოებაში არსებული უზნეობის, ბოროტების მიუხედავად იგი არ კარგავს იმედს და ინარჩუნებს ოპტიმიზს პიროვნული კეთილშობილებისადმი. კეთილმძლეობით ადამიანი მიაღწევს ჭეშმარიტ ზნეობას. აქცენტი კეთდება ადამიანის ძლიერ ნებაზე, გონიერებაზე, პასუხსიმგებლობის ტვირთის გაცნობიერებაზე. ამ შემთხვევაში ზნეობრივი იდეალის და ადამიანური ბუნების ერთიანობა დაცულია. ზნეობრივი საქციელის განხორციელებისთვის ადამიანს ზებუნებრივი სასწაული არ სჭირდება. ანტიკურ ფილოსოფიაში კარგად არის დანახული ზნეობის სპეციფიკურობა ადამიანისათვის. ღვთაებრივი სიბრძნის და ტრანსცენდენტური, მეტაფიზიკური ზნეობრივი ღირებულებების უზენაესობის მიუხედავად, ადამიანის ზნეობრივ მოქმედებაში გადამწყვეტია ადამიანის ნება. საბას შემოქმედება წარმოადგენს ანტიკური ფილოსოფიური იდეების და წმიდა წერილის, იგავების, ფსალმუნების, სახარების სიბრძნეთა ერთიანობას. ღმერთთან ზიარება არ მოჩანს როგორც ზებუნებრივი აქტი. საბა ცდილობს ქრისტიანობის დაკავშირებას ადამიანის ბუნებასთან. სათნოება არის ამ კავშირის ამსახველი. ეთიკის ამოცანაა დაასაბუთოს თუ როგორ არის შესაძლებელი ეს კავშირი. კეთილშობილსკენ ადამიანის გზამკვლევაა სიკეთე. კეთილმძლეობა არის ის ძალა, რომელიც ადამიანის გონებას მიმართავს უმაღლესი სიკეთისაკენ (ღვთაებრივი სიბრძნისაკენ), რაც განაპირობებს ზნეობრივი ცნობიერების თანდათანობით ჩამოყალიბებას.

სულხან-საბა ორბელიანის ერთ-ერთი დამსახურებაა არისტოტელური აზრის დაფასება და გაზიარება. საბას აზრით, ადამიანური ცხოვრების მიზანია სწრაფვა ღვთაებრივი სიბრძნისადმი ცოდნისა და ზნეობის სრულყოფის გზით. ამ სწრაფვაში ჩანს ტრანსცენდენტური ზნეობრივი ღირებულებების, სიკეთის და კეთილშობილის უპირატესობა პრაქტიკული სათნოებების მიმართ.

ადამიანის განცდაში, გარესამყარო, სადაც ის ცხოვრობს და რაზეც თვალი მიუწვდება, მისი სამოქმედო ასპარეზია. თავდადებული შრომით, ნვითა და დაგვით, ცოდნითა და გამოცდილებით მიიღწევა კეთილმძლეობა, თავისუფლება. ცოდნით და ზნეობით, კეთილმძლეობით სძლევს გრძნობად,

სხეულებრივ სამყაროს. გრძნობადი, სხეულებრივი სამყაროს ძლევაში მატერიალური არის ადამიანის დანიშნულების განხორციელების საშუალება.

კეთილმძღვობით, კონკრეტული კეთილი საქმეებით, ადამიანი კეთილობის ღირებულების თანაზიარი ხდება. კონკრეტული კეთილი საქციელის მამოძრავებელია სიკეთე. აქ მოცემულია კეთილობა, როგორც ობიექტური და თავისთავადი ზნეობრივი ღირებულება. კეთილმძღვობით მიღებული შედეგი არის ინდივიდუალური, კონკრეტული ღირებულების და საყოველთაო ღირებულების სინთეზი, რომელშიც ჩანს უნივერსალურის, კეთილობის პრიორიტეტი.

მრავალფეროვანი, გრძნობადი სამყაროს სასრულობაში იკვეთება ზნეობრივი ღირებულების რელიგიურ-ფილოსოფიური პერსპექტივა. ეს მიუთითებს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის კეთილმძღვობის ეთიკა, ზნეობის ტრანსცენდენტურობის გამო, ძირითადად, ინარჩუნებს ტრადიციულ დამოკიდებულებას რელიგიასთან. ამასთანავე, საბას მიაჩნია, რომ რწმენის სიმტკიცეს განაპირობებს განათლება, ცოდნა. კეთილმძღვობის ეთიკა, როგორც ზნეობის შესახებ მოძღვრება, ვერ იქნება რელიგიური ელემენტისგან თავისუფალი, რადგან, ამ მოძღვრების წინაპირობაა ღმერთის სიყვარული, როგორც ყოველგვარი სათნოების მამოძრავებელი ძალა.

კეთილმძღვობის ეთიკა მოდერნისტული სულის მატარებელიცაა. კეთილმძღვობით ადამიანი სძლევს მინაზე მიჯაჭულობას: ინდივიდუალური, მიწიერი ყოფიდან მალღდება თავისუფალ პიროვნებად. თავისუფლება არის სწრაფვა სრულყოფისაკენ. სრულყოფილება ადამიანის მიუღწეველი მიზანია. ეს არის ადამიანის დანიშნულება. მოაზროვნე „მე“-ს გონივრული თავისუფლება, განცდა ამ ღირებულებისა არის ეთიკის პრინციპი. ეს არის „სიტყვა საქმიანი, საქმე სიტყვიანი“, „იცან თავი შენი“ – თვითცნობიერების გზით სიკეთის მიერ ბოროტების ძლევა. საბამ სიკეთის რელიგიური იდეა, ფილოსოფიური გზით, კონკრეტულ ადამიანურთან დააკავშირა; აჩვენა, ალზრდითა და თვითშემეცნებით, სიკეთის იდეის სათნოებად ქმნის შესაძლებლობა. კეთილმძღვობა არის ახალ ზნეობრივ ღირებულებათა დამკვიდრება. მითოლოგიურ, რელიგიურ, ფილოსოფიურ სიბრძნეს ერთი სული ქმნის – ეს ზნეობის, სათნოების სულია.

2. „იცან თავი შენი“

სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება თავისი ეპოქის კვალს ატარებს. მძიმე საზოგადოებრივი კრიზისის დასაძლევად საჭირო იყო არსებული ვითარების კრიტიკული შეფასება და ღირებულებათა გადაფასება. კრიტიციზმი მოითხოვდა რაციონალური ღონისძიებების გატარებას. ყველაზე აქტუალური იყო ზნეობრივი გაჯანსაღების საკითხი: თავისუფლების, სამართლის, ენის, პროფესიული განათლების და ზნეობრივი აღზრდის პრობლემისადმი განსაკუთრებული ყურადღება. თავისუფალი პიროვნების აღზრდა იყო ქვეყნის დამოუკიდებლობის, სულიერი განვითარების პირობა და ამოცანა, რომელიც აქტიურ მოქმედებას მოითხოვდა. ეს ამოცანა ეთიკის მეცნიერების კომპეტენციაში შედიოდა. ზნეობრივი აღზრდა, ზნეობის სწავლება აქტუალური იყო არა მხოლოდ პიროვნულ დონეზე, არამედ სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობითაც.

არათავისუფალ საზოგადოებაში თავისუფალი, დამოუკიდებელი ადამიანის აღზრდა პრობლემურია. წინააღმდეგობა იქმნება სწავლების შინაარსსა და არსებულ პირობებს შორის. ამ წინააღმდეგობის დაძლევის სჭირდება განსაკუთრებული ნიჭი და სიფრთხილე. სულხან-საბა ორბელიანის ეთიკური მოძღვრების სიდიადეს შეადგენს, რეალური ცხოვრებისეული ვითარებისა და სწავლა-განათლება-აღზრდის საკითხის შეთანხმების მცდელობა. უდიდესი ძალა და ფილოსოფიური გონება იყო საჭირო ამ წინააღმდეგობის გადასალახავად იმჟამინდელ, ფენებად დაყოფილ, განსხვავებული ცხოვრების წესების მქონე საზოგადოებაში, რომლისთვისაც უცხო იყო სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. თავდადებულ მამულიშვილებსა და კეთილდღეობის ქვეყნის „გარეთ“ მიძებნელთა შორის დაპირისპირება პრობლემას ქმნიდა ქვეყნის კულტურულ განვითარებაში. კულტურის კრიზისიდან გამოსავალი ამ დიდმა მოაზროვნემ ზნეობის განვითარებაში – განათლებასა და აღზრდაში – დაინახა. მისი დამსახურებაა კულტურაში ზნეობის პრიორიტეტის ჩვენება და დასაბუთება.

საბას ეთიკის ფუნდამენტია ანტიკური რელიგიურ-ფილოსოფიური დებულება „იცან თავი შენი“.⁴ სიბრძნე ღირებულებითი ცნებაა („სიბრძნე სიცრუისა“): ცოდნის და ზნეობის სინთეზით შესაძლებელია სამყაროში არსებული საგნების და მოვლენების ღირებულებითი განცდა (შემეცნება, აზრით ათვისება და შეფასება). საღვთო და საერო სიბრძნე ზნეობის ფილოსოფიით მიიღწევა („...აქა დასჭვრიტენ, სწავლის მოყვარენო, ვითარ ძნელ არს ფილოსოფოსთა ენანი, არამედ გემოან და სანადელ“).⁵

საბა, რომელიც ზნეობის ფილოსოფიით საღვთო სიბრძნის (რელიგიის) და საერო სიბრძნის (ცხოვრების ფილოსოფიის) ახსნა-განმარტებას და დასაბუთებას ისახავდა მიზნად, ზნეობის თეორიის (მეტაფიზიკის) დასაბუთებისას უპირატესობას პლატონს და ნეოპლატონიკოსებს („დიოდოხორებს“), მათ ფილოსოფიას და დიალოგის მეთოდს ანიჭებს. პრაქტიკული ფილოსოფიის („ითიკანი“) სფეროში იგი არისტოტელესეულ მოდელს იყენებს; ხოლო, ტრადიციული ფილოსოფიის და რელიგიური მოძღვრების სინთეზით მან სათავე დაუდო ანტონ I-ის (ბაგრატიონის) და მის მიმდევართა შემოქმედებას.

„სიბრძნე სიცრუისა“ არ არის მხოლოდ მხატვრული ნაწარმოები. ეს არის ეთიკური ტრაქტატი, სადაც აღზრდის პრობლემის კონკრეტული საკითხების გარდა, სიკეთის და ბოროტების არსებობის, მათი ურთიერთდამოკიდებულების თეორიული დასაბუთება და პრაქტიკული მაგალითებით გამართლებაა მოცემული. საბას დამსახურებაა მკითხველისათვის აღნიშნულ საკითხთა ფილოსოფიური სიძნელისა და მნიშვნელობის ჩვენება; სწავლება იმისა, თუ, როგორ უნდა დაისვას საკითხები და როგორ წარიმართოს სწორი მსჯელობა. იგავებით გამოხატული დიალოგი და ირონია, მთელი სერიოზულობით ასახავს რეალობას, რომელიც მოითხოვს

⁴ სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე სიცრუისა, სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით და გ. ლეონიძის წინასიტყვაობით, თბ., „საბჭოთა მწერალი“, 1957, გვ. 46, 48.

⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული I, ავტობიოგრაფიული ნუსხების მიხედვით შოაშადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაერთო ილია აბულაძემ, თბ., „მერანი“ 1991, გვ. 36.

უმუალო ინსტინქტური რეაქციებისგან, ნარმოდგენებისგან განთავისუფლებას და არსებულ ვითარებაზე სერიოზულ დაფიქრებას, გონიერებას, არჩევანის ზღვარზე დგომას – რადგან ნივთები, თავისი გარეგნული არსებობით „ხიბლავენ“ („საგრძნებო კრული“)⁶ ადამიანის ინტერესებს და კარნახობენ მათდამი დამოკიდებულებას. დიალოგში საუბარია უპირატესად პრაქტიკული ცხოვრების ძირითად ცნებებზე. იგავების გმირები ხშირად უზერხულ სიტუაციაში აღმოჩნდებიან ხოლმე: არ ყოფნით საკუთარი ნიჭი ან უნარი რაიმე საქმის გასაკეთებლად ან მოსაგვარებლად, საკუთარი საქციელის გამო იმედგაცრუებაც ეუფლებათ. გარემოსადმი, ნივთიერი სამყაროსადმი ადამიანის გარეგანი დამოკიდებულება და განსაზღვრულობა, მათ შეზღუდულობაზე, არათავისუფლებაზე მიუთითებს. ამიტომ ხდებიან ისინი ნივთებზე დამოკიდებულნი, მათით განსაზღვრულნი. მათს სურვილებსა და ინტერესებს ნივთებით „მოხიბლულობა“ განაპირობებს. ნივთების დიქტატისაგან განთავისუფლება დაფიქრებას და საკუთარ სუბიექტურობაზე ამაღლებას მოითხოვს. სწორედ თვითშემეცნებაა გზა დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისაკენ. ეს არ არის ადვილი პროცესი და დიდ სულიერ ძალას (სიბრძნეს, გონიერებას, მეცნიერებას) მოითხოვს. ინსტინქტების ძლევა ძალიან ძნელია და ადამიანებში უბედურების განცდას იწვევს, თუ არ იქნება მათდამი გონივრული დამოკიდებულება. თუ მათი გონივრული გზით დაძლევის მცდელობა წარმატებული აღმოჩნდება, შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ ადამიანმა დაძლია „მანქანება“ („მრავალსახე ხერხის ქცევა, მრავალგვარი ხერხი საზიანო მანქანება(ი) საქმისა კაცობრივისა სიბრძნით ბრუნ(ვ)ება(ი) საძლეველად სხვათათვის ზაკვით“)⁷ საკუთარ თავში, უარი თქვა ცხოველობაზე, ადამიანურობის სასარგებლოდ გააკეთა არჩევანი. საბას სურს გაგვაგებინოს რა რთული და მტკივნეულია გონიერების გზით თავისუფლების და, შესაბამისად, პიროვნების დონეზე ასვლა: „გონება კაცისა და მეტადრე მძლავრთა, ზღვისაგან უძნე-

⁶ ქართული ლექსიკონი, „შედგენილი სუფიხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოზის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტაპბა, 1884, გვ. 396.

⁷ ლექსიკონი ქართული I, თბ., „მერანი“, 1991, გვ. 436.

ლესად აღელდებიან ავთა ენათაგან, მაგრამ კაცი თავისუფლად შექმნა ღმერთმან, რაც უნდა თვითა, მის მეტს არასა იქმს და ასეთი უნდა ქნას, თვითანვე თავი არ შეენყინოს“⁸

საკუთარი თავის ძლევა მოითხოვს სუბიექტურობისაგან განთავისუფლებას, „გარეგანი სიკეთების“ უარყოფას, ისეთ კეთილდღეობაზე უარის თქმას, რომელიც დამოკიდებულსა და არათავისუფალს გვხდის. ის, რაც დარჩება ამ უარყოფის შედეგად, არის ობიექტური ფაქტი, შინაგანი თავისუფლების არსებობის, თვითშემეცნების მტკივნეული პროცესის შედეგი. არსებულ ობიექტურ ფაქტსაც ახლავს პირადი განცდები, რომლებსაც გონება ცნებების მეშვეობით აღნიშნავს. სხვებისთვის მათი შეტყობინება, გაცნობა შესაძლებელია სიტყვით. ეს პიროვნულ-სუბიექტური განცდა არის პირადი შთაბეჭდილების ერთჯერადი აქტი. ლოგიკური ფორმულირებისათვის საჭიროა მისი განზოგადება, რაც მოითხოვს სწავლებას, აღზრდას. ამ პროცესს უდიდესი ზნეობრივი მნიშვნელობა აქვს. სიკეთისა და სამართლიანობის პირადი (სუბიექტური) გრძნობიდან ობიექტურ ღირებულებამდე ამაღლება მოითხოვს უნარების განვითარებას. კერძოდ: სუბიექტურ სურვილებზე უარის თქმის უნარს, სამართლიანობის და სიკეთის ფაქტის განხილვას ისე, როგორც ის არის თავისთავად. უეჭველია, რომ სამართლიანობის და სიკეთის ამგვარი „აღქმის“ უნარი წინაგადადგმული ნაბიჯია თავისუფლებისაკენ. ცხადი ხდება, თუ როგორ შეიძლება თვითშემეცნებით, ფაქტის ობიექტურობის აღიარებით, თავისუფლების მიღწევა. თავისუფლება ზნეობრივი განვითარების ამოსავალი წერტილია. თუ დავუშვებთ, რომ ზნეობრივი სრულყოფილება შესაძლებელია, ის წარმოგვიდგება როგორც მიზანი, რომელთან მისასვლელი გზები განსხვავებულია იმისდა მიხედვით, თუ რა თვისება დომინირებს ამა თუ იმ ადამიანში, როგორც მისი მახასიათებელი: „პატიოსანისა სულისა თქვენისა გალიანი გვამნი თქვენნი არიან“... „ეცით საზრდელი სულთა და განკაზმენით ფრთენი სულთა თქვენთანი...“⁹. სულზე ზრუნვა ზნეობის მნიშვნელობას განსაზღვრავს. ზნეობა ადამიანური ბუნების და სულის ურ-

⁸ ქილილა და დამანა. თბ., „მერანი“, 1975. გვ. 189.

⁹ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი. „თხზ. ტ. III. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963. გვ. 148.

თიერთობაში ყალიბდება; ის, ამ ურთიერთდამოკიდებულების განუყოფელი ნაწილია. საბას ეთიკური მოძღვრების ძირითადი იდეაა კეთილმძღეობა. ბუნებისა და სულის ურთიერთობაში უპირატესობა სულის მხარესაა. ბუნებრივ ქმედებაში ჩანს სუბიექტის, „მე“-ს მოქმედების მიზანი: გარდაქმნას საკუთარი ბუნება ზნეობრივი ღირებულებების შესაბამისად.

ანტიკური ფილოსოფიისა და ბიბლიური წიგნების ძლიერი ზეგავლენით, სულხან-საბა ორბელიანი განსაზღვრავს ადამიანის ცხოვრების ამოცანას, რომლის განხორციელებაში მჟღავნდება მისი სიბრძნე, იკვეთება ინდივიდუალური დამოუკიდებლობა. ინდივიდუალური „მე“-ს სულიერი ღირებულებები, რაც თავისუფლების რეალიზაციაში ჩანს, ჭეშმარიტად ღირსეული ადამიანური ცხოვრების დასტურია.

სულხან-საბა ორბელიანის ეთიკის ორიგინალობას შეადგენს ზნეობის ამოცანის ჩვენება გამოცდილებაში (ცდაში) მყოფი სუბიექტით (საკუთარი საქციელით და სხვა პერსონაჟების მოქმედებით). ზნეობის უნივერსალური ღირებულებების აბსტრაქტულობა გამოცდილებაში სრულიად კონკრეტულ, ინდივიდუალურ სახეს იძენს. აქ ინდივიდი გვევლინება საკუთარი პერსონალური საქციელით, საკუთარი ზნეობით, რითაც ის განირჩევა სხვა ადამიანებისაგან. სულხან-საბა ორბელიანის თეორია ამ შემთხვევაში პრაქტიკულ-ალმზრდელობით დანიშნულებას იძენს. იგი თავის ქმნილებებში მიმართავს რიტორიკულ მეთოდს, იმ მიზნით, რომ თეორიამ შეიძინოს დამაჯერებელი მუხტი, რათა ადამიანებმა შეძლონ ზნეობრივი ცხოვრება. „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნს დიდი ალმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვს. ეს ნაწარმოები თავისი მხატვრული ჩანაფიქრით და სიტყვის ოსტატობით ზნეობრივ განცდას აღვივებს მკითხველში, გარდამქმნელად ზემოქმედებს მის ბუნებაზე. ასეთივე ამაღლებული, სიყვარულით აღსავსე და შემწყნარებლობის სულისკვეთების გამომხატველია საბას საეკლესიო ხასიათის შრომები „სწავლანი...“, „სამოთხის კარი“ და სხვ.

ზნეობის სწავლება სისტემურ სახეს იღებს კეთილმძღეობის ეთიკაში. კეთილმძღეობის ცნება სრულ შესაბამისობაში მოდის თვითშემეცნების პრინციპთან და ალზრდის ფენომენთან.

3. სიბრძნის ზნეობრივი მნიშვნელობა

სულხან-საბა ორბელიანის თეორიის ძირითადი აზრი და საიდუმლო სიბრძნის ცნებაში ძვეს. ამიტომ მისი შემოქმედებით დაინტერესებულ არც ერთ დიდ მოაზროვნეს ჩვენ წინაპართაგან უყურადღებოდ არ დაუტოვებია საკითხი „სიბრძნე სიცრუისა“-ს მნიშვნელობის შესახებ. ტერმინის მნიშვნელობის გასაგებად საჭირო ხდებოდა კრებულის ზუსტი ავტორისეული სათაურის დადგენა შემდეგი ცნობილი ვარიანტებიდან: „ნიგნი სიბრძნისა და სიცრუისა“, „ნიგნი სიბრძნე-სიცრუისა“, „ნიგნი სიბრძნე სიცრუისა“. ძირითადად საუბარია იმ ინტერპრეტაციებზე, რომლებიც ეკუთვნით ქართველ მეცნიერ-ფილოლოგებსა და ლიტერატორებს – პ. უშიკაშვილს, ალ. ცაგარელს, გ. იმედაშვილს, ი. ჭავჭავაძეს, კ. გამსახურდიას, გ. ქიქოძეს, ალ. ბარამიძეს, კ. კეკელიძეს და ინგლისელ ქართველოლოგებს – მ. ს. უორდროპსა და დ. მ. ლანგს. პრობლემის ირგვლივ გამოთქმული განსხვავებული შეხედულებების ერთგვარ შეჯამებად გვესახება ი. ჭავჭავაძის თვალსაზრისი¹⁰, რომლის თანახმად, იგავ-არაკში და ზღაპარში გადმოცემული ამბები სიბრძნისეული სულის მატარებელი „ხორციელი“ სიცრუეა, რაც ნიშნავს ჭეშმარიტი ზნეობრივი ღირებულების დასაბუთებას, ადამიანის ცნობიერებისა და თვითცნობიერების გამოღვიძებას, სიკეთისა და ბოროტების შეგნებას, მათ შორის არსებითი სხვაობის დანახვას.¹¹

სიბრძნისა და სიცრუის, როგორც სიკეთისა და ბოროტების, დიალექტიკური ურთიერთდამოკიდებულების ფილოსოფიური ინტერპრეტაცია ეკუთვნის ცნობილ ფილოსოფოსს შალვა ნუცუბიძეს. მისი აზრით, „სიბრძნე სიცრუის“ საიდუმლო შინაარსს ლიტერატურულ-ფილოლოგიური გზით როდი მოეძებნება ახსნა. „აქ რაღაც უფრო ღრმა გარემოება დევს საბას ნათქვამში, რომელიც დაპირისპირებულთა შინაგან კავშირს გამოხატავს...“¹² შალვა ნუცუბიძის მიერ „სიბრძნე

¹⁰ ი. ჭავჭავაძე, ჩვენი ახლანდელი სიბრძნე-სიცრუე, თხზ. ტ. X. თბ., 1953, გვ. 206.

¹¹ იქვე, გვ. 407-408.

¹² შ. ნუცუბიძე, საქართველოს ფილოსოფიის ისტორია / შრომები, IX, თბ., „მეცნიერება“, 1985, გვ. 522.

სიცრუის“ შინაარსის ფილოსოფიური ინტერპრეტაციის გათვალისწინება საბას ეთიკური მოძღვრების კვლევისათვის აუცილებელია.

სიბრძნის ზნეობრივი მნიშვნელობის განხილვა ამიტომაცაა მიზანშეწონილი. სიბრძნე ადამიანის გონით-ზნეობრივი განვითარების წყაროცაა და მიზანიც, რომლის წვდომა, საბოლოო აზრით, ადამიანისთვის შეუძლებელია. ადამიანს მხოლოდ სიბრძნის სიყვარული შეიძლება ჰქონდეს, როგორც ამას სოკრატე ასაბუთებდა. ასეთია ფილოსოფიური სიბრძნე, რომელთან საზიარებლადაც ცხოვრებისეული გამოცდილება და განათლება არ არის საკმარისი. ის არც ცოდნაა მხოლოდ და არც გამოცდილება.

მაინც როგორია სიბრძნის ღირებულებითი, ნორმატიული ბუნება?

საკითხის სიძნელეს საყოველთაო მნიშვნელობაზე პრეტენზიის მქონე ნორმების არსებობა კი არ ქმნის, არამედ ის, თუ რამდენადაა შესაძლებელი ადამიანისთვის მათი ცოდნა. ჩვენ შეგვიძლია ვიცოდეთ რას ფიქრობენ ადამიანები ნორმატიული საკითხების შესახებ ან რომელი ნორმებით ხელმძღვანელობენ ისინი პრაქტიკაში – განსხვავებულ სიტუაციებში. ყველანი ვთანხმდებით, რომ ასეთი ემპირიული ცოდნა, რომლითაც უნდა იხელმძღვანელოს ადამიანმა, ყველას შეუძლია ჰქონდეს. პრობლემა ისაა, თუ რამდენადაა შესაძლებელი ადამიანისთვის, მიაღწიოს საყოველთაოდ მნიშვნელოვან ცოდნას. შესაძლებელია კი, საერთოდ, ვისაუბროთ ნორმების ჭეშმარიტების შესახებ?

ამ კითხვებზე განსხვავებული პასუხები ჰქონდათ სოფისტებს, სოკრატეს, პლატონს, არისტოტელეს, კანტს და სხვა ფილოსოფოსებს. მაგრამ ისტორიამ გვიჩვენა, რომ ადამიანის მცდელობა, ყოველი არსებული თეორიული ცნებების საფარქვეშ მოექცია და მას ტექნიკის დახმარებით დაუფლებოდა, ამაო აღმოჩნდა. ყველაფერი – ბუნება, საზოგადოება, თავად ადამიანი – რაციონალური მართვის ობიექტი უნდა იყოს. მაგრამ ვინ ვის მართავს? აზრი თუ მისი უქონლობა, ბრძნული მოქმედებები თუ თავმუშავებელი, ახლომხედველური (სულუნასული) სწრაფვა სიახლისადმი, რომელიც არსებითად ძველი რჩება?

მოხდა ყველაზე არსებითის – სიბრძნის – დავიწყება. სახეზეა საბედისწერო მოძრაობა არაარსებითისაკენ. ახლანდელი ტექნოლოგიური სიძლიერე, თანამედროვე ადამიანის ცხოვრების წესი გვიჩვენებს, რამდენად უმწეო აღმოჩნდა მტკიცება, რომ, თითქოს, არსებითის მიღწევა თეორიულად, მხოლოდ რაციონალური შემეცნებით იყოს შესაძლებელი. ცოდნა ზნეობის გარეშე ხშირად პარადოქსული ვითარებას ქმნის: არცოდნის ცოდნის, სიბრძნის სიყვარულის ნაცვლად, მივიღეთ ცოდნის არცოდნა. არსებითი ცოდნის ძიების ნაცვლად, ჩვენი „სიბრძნე“ არაარსებითს მიემართება. ეს არის ვერაგული დამოკიდებულება ბუნებისა და საკუთარი ბედისადმი – ცოდნა ზნეობრიობის გარეშე, სრული ეთიკური არაკომპეტენტურობა.

სიბრძნის ნაკლებობა კულტურაში მის კრიზისზე მიუთითებს. სიბრძნის ნაკლებობა კულტურაში, სამყაროს ადამიანურ პროექტს შოუდ, სანახაობად აქცევს. სულიერებას მოკლებული ადამიანური სამყარო, თავისი უბადრუკობით შემაშფოთებელ შთაბეჭდილებას ახდენს. ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: როდემდე გაძლებს ასეთ ვითარებაში ადამიანური სამყარო, რომელიც ერთ უაზრო ყოფას დაემსგავსა?

ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა სულხან-საბას მიერ ჩატარებული კონცეპტუალური ანალიზი. ქართულ კულტურაში მისი დამსახურებაა ცოდნისათვის ღირებულებითი ნიშნის დამატება: „სიბრძნე არს მშობელი ჭკუისა და განმსინჯველი ცნობათა. სიბრძნე და სივერაგე ემსგავსებიან: სიბრძნე – კეთილი, სივერაგე – არა“¹³.

სიბრძნე, საბას გაგებით, რთული მოვლენაა. ეს არის ზნეობის სუბიექტის თვითშემეცნების მრავალმხრივი და რთული პროცესი. შემეცნებელი სუბიექტი (ცოდნის პირობა) ქართულში გამოიხატება „მე“¹⁴ კომპოზიციით, რომელიც სიტყვას დასრულებულ სახეს აძლევს, „გუარიან ჰყოფს“ („მეცნება, შე-მე-ც-ნება, შე-ნება, მე-ცადინი, მე-ცადინება, მე-ცხადა, მე-კეთა; მეცნიერი, მეუფე, მეზრახე, მეგობარი,

¹³ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე უისიკოპოლის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტაშბა, 1884, გვ. 278.

¹⁴ იქვე, გვ. 177.

მეზობელი, მეტიჩარა, მეზმანა...). „მე“, სუბიექტი, ადამიანი აუცილებლად მონაწილეობს შე-მეც-ნების პროცესში. შემეც-ნება არის ადამიანის ბუნებისთვის დამახასიათებელი ცოდნის მიღების შესაძლებლობა სწავლით და განათლებით. სიბრძნე, როგორც სრული ცოდნა, საბას აზრით, ობიექტური ქეშ-მარიტების მატარებელია. ობიექტური ქეშმარიტების მქონე, სრულ ცოდნასთან მიახლოება შესაძლებელია განათლებით. განათლების მიღება, ცოდნის სრულყოფა მთელი ცხოვრება გრძელდება. „ღმრთისაგან გამოცხადებულის „შინაგან მყოფი ცნობაი სრულთა შორის, გაუნათლებელთათვის განათლების შემძლებელი საყოველთაოდ“¹⁵ არის საკუთარი თავის გაცნობიერების, კეთილი ნების, ზნეობრივი გრძნობის ჩამოყალიბების და სრულქმნის პროცესი. თუმცა, „საღმრთო ნების მიწოდებით“¹⁶ ყოველთვის ყველას არ გამოსდის.

სიბრძნის, როგორც სრული ცოდნის ეკვივალენცია კეთილობა („ტბა რაიმე უკიდო“) ¹⁷. სიბრძნე, როგორც სიკეთე არის სანყისი „წინა ბჭე და ეზო კეთილობისა“; ხოლო სიბრძნე, როგორც კეთილი – „ნათელი არს გონიერი“¹⁸. აქ კეთილი, ბრძნული საქციელის, ლოგიკური პირობა არის სიკეთე. სიკეთე სათნოებათა სწავლის, სათნო თვისებების ჩამოყალიბების წყაროა.

სათნოება ადამიანის საღწველია. სიმამაცით, თვით-მფლობელობით, სიბრძნით და სამართლიანობით ადამიანს შეუძლია პირადი და საზოგადოებრივი ამოცანების განხორციელება. უკანასკნელი კი მნიშვნელოვანია, რამდენადაც სოციალური ეთიკა სახელმწიფოებრიობის საფუძველს წარმოადგენს.

სათნოება აღნიშნავს თუ როგორ უნდა ვიცხოვროთ ჩვენ, ადამიანებმა. ჩვეულებით სათნოდ მოქმედი ადამიანი ითვლება საშუალოდ, როგორც კეთილი ბუნების გამო ცოდვა-მადლის სამართლიანად გამრჩევი. ეს არის ეთიკურის სფერო.

¹⁵ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და ა.შ. სტამბა, 1884, გვ. 51.

¹⁶ იქვე, გვ. 144.

¹⁷ იქვე, გვ. 144.

¹⁸ იქვე, გვ. 144.

ვერაგობას სიბრძნისგან განასხვავებს არა ცოდნისეული შინაარსი, არამედ ღირებულება. ღირებულებით ვერაგობა სიბრძნის სანინაალმდეგოა. „იგი ბნელი არს გონიერი“. ასეთი ნიშნით ხასიათდება ბოროტება. ვერაგობა სიცრუით, ყალბი ღირებულებებით ცხოვრებაა; არსებითის დავიწყება და არაარსებითისაკენ სწრაფვაა.

საბას განმარტებით, სიბრძნე ისეთი ტიპის ცოდნაა, რომელიც აღნიშნავს არა მხოლოდ ადამიანის სუბიექტურ მდგომარეობას, აზროვნების დონეს, არამედ მის შესაბამისობას სინამდვილესთან, მისი სრულყოფილების ხარისხს. არ არსებობს სრული ცოდნა ზნეობრივი ნიშნის გარეშე.

სიბრძნის ეთიკურ-ფილოსოფიური გააზრება, რომელიც საბას მიერ არის გადმოცემული, სოკრატეს, პლატონის და არისტოტელეს ფილოსოფიიდან იღებს სათავეს. თუმცა მთლიანობაში მისი გაგება შესაძლებელია ქრისტიანული მსოფლმხედველობის საფუძველზე. სიბრძნის ეთიკურ-ფილოსოფიური საზრისით გასაგები ხდება სიბრძნის შემოქმედებითი ბუნება. კერძოდ: ის, თუ როგორაა შესაძლებელი ეთიკური იდეის განხორციელება ცხოვრებაში. ცხოვრების სიბრძნისეული საზრისის გაცნობიერება ნიშნავს მის გარდაქმნას – ზნეობრივი შემოქმედების გზით ადამიანის და ცხოვრების გაუმჯობესებას.

რელიგიური სიბრძნე და, შესაბამისად, ბრძენი ადამიანის რელიგიურობა, სულხან-საბას აზრით, არ არის ობიექტური ცოდნის და არგუმენტების მიღმა არსებული სფერო. კონკრეტულ-ისტორიული ღმერთის რწმენა ეხმარება ადამიანს იპოვოს ცხოვრების აზრი, ენერგია და ძალა კეთილობისკენ მიმართოს. ეს არის დროებითის „გა-ხსნა“ უნივერსალურში, მარადიულში. „სიბრძნე ძე ღვთისა არს“¹⁹, „სიბრძნითა სულიერთა საქმესა წარვემატებით“, „მეცნიერებათა ნებასა ღმერთისასა ვიქმთ“, „გონიერებითა სჯულიერთა საქმეთა წარვემატებით“²⁰.

¹⁹ სულხან-საბა ორბელიანი, საქრისტიანო მოძღვრება პირველად საწაველო ყრმათათვის, რომელსა ეწოდების საშოთხის კარი. თხზულებანი, ტ. III. გაბოსაცეხად ჰოაშადა, შენიშენები და ღლეჟიკონი დაურთო ივანე ღოღლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 273

²⁰ იქვე, გვ. 309

კონკრეტულ-ისტორიული ღმერთი სულხან-საბასთვის არის ქრისტი, მაცხოვარი, ცხოვრების მასწავლებელი, რომლის სწავლება არის არა განყენებული დოქტრინა, არამედ ყოველდღიური ცხოვრების საჭირობოთი კითხვებზე პასუხი. რწმენაში ადამიანური ურთიერთობები გარდაიქმნება ღმერთთან ურთიერთობად. საბასთვის „ჭეშმარიტებაში ყოფნა“ არის საკუთარ შინაგან ბუნებაში ჩაღრმავება („იცან თავი შენი“ და „განვიცადოთ კაცად-კაცადმან სვინილის თვისი...“²¹) და ინტენსიური შე-მეც-ნებითი მიმართება ღმერთთან. ეს არის ქრისტიანის ნამდვილი ამოცანა.

სულხან-საბასთვის არ არის დამახასიათებელი რწმენისა და გონების მკვეთრი გამიჯვნა. ზნეობის განმსაზღვრელი არც მხოლოდ კეთილი საქმეებია (კარგი შედეგებით) და არც მხოლოდ კარგი პრინციპები („იცან თავი შენი“, „სიტყვა საქმიანი, საქმე სიტყვიანი“ ან ათი მცნება). ადამიანის „სახიერებისათვის“ („სახიერი“ – ჭეშმარიტი სახიერება იგი არს, რომელი სიმართლისა, სიბრძნისა და ძლიერებასათანა შეწყობილ იყოს და – არა ბრძენი და უძლური – არა არს სახიერი“ 19, 17. მატთე²²). გადამწყვეტია საკუთარი ცხოვრების მხოლოდ დამოუკიდებელი, შეგნებული არჩევანი. ეს იქნება გულწრფელი („ჭეშმარიტი ზედცნობა“ საკუთარი თავისა) შინაგანი ზრახვა, რომელიც მიმართულებას აძლევს მოქმედებას და არა უბრალოდ ტაქტიკური საქციელი საზოგადოებაში.

საბას შემოქმედებაში გადამწყვეტი ფაქტორია აქტიური, ინდივიდუალური ცხოვრებისეული ზნეობრივი პოზიცია და ურთიერთობა ღმერთთან. სიბრძნე არის პიროვნულობის, „სახიერების“ მაჩვენებელი; ვერაგობა, როგორც „უსამართლო და არა ბრძენი და უძლური“, „მზაკვარი და ეშმაკი, არ არის

²¹ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თხზულებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშენები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლილაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 158, 190.

²² ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 274.

„სახიერი“²³. ამ შემთხვევაში, სულხან-საბა ორბელიანის პოზიცია მოგვაგონებს კირკეგორის აზრს, რომლისთვისაც ქრისტიანობა აბსტრაქტული ზნეობრივი ღირებულებებით ნაკარნახევი ასკეტური ცხოვრება კი არ არის, არამედ ცხოვრება ექსისტენციალური ტიპილით (ადამიანისადმი თანაგრძნობითა და სიყვარულით) და საკუთარი თავისადმი ირონიულ-რეფლექსური დამოკიდებულებით (სიბრძნე სიცრუისა).

ინდივიდუალობა იმდენად განასხვავებს ადამიანებს (იგავ-არაკთა გმირებს), იმდენად წინააღმდეგობრივია მათი ბუნება, რომ რთულია მათ შინაგან სამყაროში გარკვევა. ინდივიდუალური ადამიანის ცხოვრება, ისევე როგორც მთელი ერის ისტორია, თვითშემეცნების პროცესია. როგორც სულხან-საბა ამბობს, ადამიანში არსებობს ნიჭი სრულ სიბრძნესთან მიახლოებისა („მეცნიერებითა ნებასა ღმრთისასა ვიქმთ“²⁴). ამ შესაძლებლობის მიუხედავად, ადამიანი საბოლოოდ აბსოლუტურ ცოდნას ვერასოდეს მიაღწევს. მეცნიერული შემეცნების გზაც უძლურია ამ მიმართებით.

სიბრძნისეული ცოდნის შეძენის უნიკალურ შესაძლებლობას სულხან-საბა გამოცდილებაში ხედავს (უფლისწულის აღზრდის მაგალითები, იგავებში ნაჩვენები მაგალითები, ლექსიკონის თარგმნისას, გარეჯის მონასტერში ბერობის პერიოდში, ევროპაში მოგზაურობისას მიღებული გამოცდილება).

საბას კონცეფციის თანახმად, სიბრძნე არის ქრისტიანული საზრისის მქონე გონებრივი და ზნეობრივი სრულყოფილების ისეთი მდგომარეობა, როცა ცოდნა შეუთავსებელია ბოროტებასთან. სიბრძნისეული ცოდნის ძალა სიკეთეშია. სრული სიბრძნის სიყვარულით გაკეთებული არჩევანი ნიშნავს მაღალი ღირებულებებისადმი უპირატესობის მინიჭებას. ეს არის ადამიანის მიერ არჩეული ცხოვრების პროექტი, ოღონდ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ აქ საუბარი არ ეხება კონკრეტული პროექტების არჩევანს, პროფესიული ან სხვა საქმიანობის მიზნით. ეს არის საკუთარი ცხოვრების ღირებულებითი პროექტი. ეს

²³ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და ა.შ. სტამბა, 1884, გვ. 274.

²⁴ იქვე, გვ. 309

იგივეა, რაც კირკეგორისეული ექსისტენციალური არჩევანი (არჩევანი სიყვარულით), რომლის შედეგად ისე იცვლება ადამიანის ცხოვრებისეული ღირებულებები, რომ ადამიანი სხვანაირი ხდება: როგორიცაა თავად ადამიანი, ისეთივეა მისი ცხოვრებაც. ასეთი არჩევანი და ასეთი ცხოვრება დამახასიათებელია დამოუკიდებელი, თავისუფალი ადამიანებისათვის. ეს თვითცნობიერებაა, საკუთარი თავის, ღირებულებების შეგნება და მისწრაფება იმისკენ, რომ თავად მართო საკუთარი ცხოვრება. როცა არ იცი ვინ ხარ, არც ცხოვრება იცი, არც საკუთარი დანიშნულება, არც ის, როგორ უნდა იცხოვრო. ეს არის ცხოვრება სიბრძნის გარეშე, ცხოვრება სიცრუეში, ტყუილში („უნაღვლოთა მძებნელი“).

თეორიული და პრაქტიკული ცოდნა თავისთავად, როგორც მიზნის მიღწევის საშუალება („ხერხი“), ეჭვქვეშ დგება, თუ კარგად ვერ ვაცნობიერებთ სიბრძნის ზნეობრივ რაობას. სიბრძნის ზნეობრიობა წარმოადგენს თეორიული ცოდნის („ცოდნა ძალაა“) და პრაქტიკული ცოდნის („ცოდნა სათნოებაა“) სინთეზს. სათნოების ძალა სიბრძნესა და სამართლიანობაშია. ეს არის კეთილმძღეობის ეთიკის საყრდენ-მამოძრავებელი დებულება. თავისთავადი ღირებულების მქონე ეს კრეატიული დებულება აქტუალურს ხდის ეთიკური („საყოველთაო“, „ნორმატიული“) ცოდნის ჭეშმარიტებამცდარობის საკითხს.

სიბრძნე არის ცოდნისა და ზნეობის სინთეზი. სიცრუის სიბრძნე გვაძლევს ზნეობრივი მსჯელობის უნარს, რომლითაც შეგვიძლია შევაფასოთ ცხოვრება ისე, რომ ჩვენი მსჯელობა საყოველთაო მნიშვნელობის აღმოჩნდეს („თვალს ზარმაცი ვერ მიენევის“, „ქარი ხელითა არ დაიჭირვის“). არისტოტელეს მსგავსად, სულხან-საბა ადამიანის საუკეთესო უნარებს უკავშირებს გონებას და სულს, მათს უნიკალობას. „რაციონალური“ ცხოვრება („გონიერებითა სჯულიერთა საიდუმლოთა ცნობილ ვიქმნებით“²⁵) წარმოაგენს ყველა ადამიანის უნივერსალურ მიზანს. თითოეული ადამიანის მისწრაფებაა საკუთარი უნა-

²⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, საქრისტიანო მოძღვრება პირველად საწაადლო ყრმათათვის, რომელსა ეწოდების სამოთხის კარი. თხზულებანი, ტ. III. გაბოსაცემად მოაშუადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 309.

რების რეალიზაცია საზოგადოებაში. ამ გზით მიიღწევა სათნოება (არეტე). ასეთი ცხოვრება ნიშნავს ძირითადი ზნეობრივი პრინციპების („იცან თავი შენი“, „სიტყვა საქმიანი, საქმე სიტყვიანი“, „ნუ მიუზღავ ბოროტების წილ ბოროტებით“) და ქრისტიანული მცნებების განხორციელებას.

რამდენადაც ადამიანი არც ღმერთით სრულყოფილია და არც ცხოველებისა და მცენარეების მსგავსად სრულიად უმეცარი, მისთვის დამახასიათებელია შეცდომა. ხშირად ადამიანები ვერ ახერხებენ საკუთარი უნარების აქტუალიზებას, რაც მათ ცხოვრებას ტრაგიკულს ხდის, ტრაგიკულობა ადამიანური ცხოვრებისათვის სპეციფიკურია. ცხოველების „ცხოვრება“ ასეთი არ არის.

საბა აღწერს მეფის, ვეზირის, სახლთუხუცესის, მასწავლებლის და უფლისწულის ცხოვრებისეულ ურთიერთობებს, სადაც ჩანს მათი სულიერი სამყარო და უნარები. სრულყოფილად რომ განვითარდეს, ადამიანმა უნდა გაიაროს სოციალიზაციის ეტაპები ოჯახიდან ფართო საზოგადოებამდე. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება მივხვდეთ, ვინ ვართ ჩვენ („აქა-იქ სვლითა გავზრდილვარ...“²⁶). ამ გზაზე ადამიანი ხვდება მრავალგვარ გამოწვევებს. ყალიბდება მისი ბუნება. ადამიანს არ სურს პრიმიტიული და ცხოველური ცხოვრება. მისი ბუნება თავს იჩენს კულტურულობაში. ადამიანისთვის ბუნებრივი და უნიკალურია გონივრული ცხოვრება კულტურულ საზოგადოებაში.

სათნოების საწინდარია გონივრული ცხოვრება (სიბრძნე და სამართლიანობა). სათნოებით გონიერი ცხოვრება უნდა იყოს ადამიანის მიზანი ფიზიკური შრომა („ლოდის დამგორებელი“) თავისთავად ღირებულებას არ წარმოადგენს, რადგან ის არ არის ადამიანში ყველაზე საუკეთესო უნარების რეალიზაცია. ის ვერ იქნება კარგი ცხოვრების გარანტი, რადგან ასეთი არსებობისათვის შრომა ვერ იქნება მაღალი სულიერი ღირებულების გამომხატველი. ის არის საფუძველი, უნიკალური გამოცდილება, რაც ბიძგს აძლევს ადამიანის ფორმირებას უფრო მაღალი ღირებულებებით. ეს არის ადამიანის ჰუმანიზაციის პროცესი. ჰუმანიზაცია არსებითად ფი-

²⁶ სეულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე სიცრუისა, თბ., „ნაკადულო“, 1986, გვ. 204.

ზიკურ შრომას კი არ უკავშირდება, არამედ ინტელექტუალურ მოღვაწეობას, რაც თავის მხრივ, ეთიკურ სრულყოფილებასაც განაპირობებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი არის ბიოლოგიური და კულტურული არსება (როგორც ამას არისტოტელე იტყოდა), სულიერი ქმნილება, რომელიც ამასთანავე ცხოველური არსებობის პრინციპების მატარებელიცაა.

სიკეთე, როგორც ადამიანური ცხოვრების მიზანი, სადღაც კი არ არის ობიექტური მოცემულობის სახით, არამედ სათნოების სახით ადამიანის ცხოვრების წესში უნდა გამოვლინდეს. ვინაიდან თითოეული ადამიანი განსხვავდება საკუთარი შესაძლებლობითა და ნიჭით, ამიტომ კარგი ცხოვრებაც ყველასათვის თავისებურია. ზოგისთვის კარგი ცხოვრება და ბედნიერება არის ინტელექტუალური ცხოვრება, ზოგიერთი ფიზიკური შრომითაც კმაყოფილია. მაგრამ არსებობს „ან-ან“-ის პოზიციისგან განსხვავებული პოზიციაც. კარგი, ჰარმონიული ცხოვრება ნიშნავს ადამიანში მოცემული ინტელექტუალური, ფიზიკური, პიროვნული და შემოქმედებითი უნარების ბალანსირებულ რეალიზაციას. ეს არის ზომიერი ცხოვრების წესი. ის, რასაც არისტოტელე უწოდებს ზომიერებას („მესიტის“ – შუამდგომელი²⁷), საბასთან არის „საშუალო“ – „ენოდების ყოველთა შუაობით მყოფთა, რომელი ორთავე საქმეთა შორის იყოს და არცა ერთისა მოკლებულ იყოს... ვითარცა სათნოება – საშუალო უსამართლოდ მოგებისა და უწესოდ წაგებისა...“²⁸.

მოყვასთან ურთიერთობაში ყალიბდება სათნო თვისებები. სათნოების ბუნება განსხვავდება სამართლებრივი ნორმებისაგან. მათი ათვისების წესიც განსხვავებულია. საქმე შეეხება ადამიანების უნარების განვითარებას, პოზიციის და გამოცდილების შემუშავებას, რაც წარმოადგენს სამართლიანი არჩევანის პირობას ალტერნატიულ მოქმედებებს შორის. გამოცდილება არის პრაქტიკული ცოდნა. ნორმებისა და ღირებულებების თეორიული ცოდნა მისი იგივეობრივი ვერ იქნება. პრაქტიკული სიბრძნე ეფუძნება ეთიკურ კომპე-

²⁷ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სეულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და აღლქსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტაპბა, 1884, გვ. 180

²⁸ იქვე, გვ. 270

ტენციას, რომელიც ფორმირდება პირადი გამოცდილებით („უნაღვლოთა მძებნელი“) ან გამოცდილი ადამიანების ხელმძღვანელობით (მასწავლებელი ლეონი). გამოცდილების საფუძველზე ვითარდება მსჯელობის უნარი, რომელიც აუცილებელია განსხვავებული მოქმედებების და სიტუაციების გონივრული შეფასებისთვის. მხოლოდ ასეთი გააზრებული პრაქტიკის გზით შეიძლება ვწვდეთ ცალკეული შემთხვევების გონივრულობას. ე.წ. ოქროს შუალედი მოითხოვს ეთიკური მსჯელობის უნარს, რომელიც შესაძლებლობას გვაძლევს გავერკვეთ კონკრეტულ სიტუაციაში, შევაფასოთ მისი გონივრულობის ხარისხი.

სიბრძნის ზნეობრივი მნიშვნელობა ის ძირითადი საყრდენია, რომელსაც სულხან-საბა ორბელიანი ქართული კულტურის კრიზისული მდგომარეობიდან გამოსაყვანად და მომავლის საძირკვლად დებს. ოპტიმისტური ეთიკური მსოფლმხედველობის საფუძველია ცოდნა, რომელიც წარმოადგენს გონიერი მოქმედების გარანტს. ეთიკური მნიშვნელობის გარანტირებული გონიერი მოქმედება სიბრძნისეულია. სიბრძნესთან მიახლოება შესაძლებელია, სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაში, პირადი გამოცდილებით, რაც საშუალებას გვაძლევს, გავერკვეთ სოციალურ სიტუაციებში და გვასწავლოს, თუ როგორ ვიმოქმედოთ. ეთიკური კომპეტენცია ეს არის გრძნობადი ცდისაგან განსხვავებული გამოცდილება. ეს გამოცდილება ყველამ პიროვნულად უნდა შეიძინოს, რათა გამოიმუშაოს ცხოვრების შეფასების საკუთარი უნარი. ამ ინტერპრეტაციის საზღვრებში შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არსებობს „პირადი გამოცდილებით“ შეძენილი ისეთი ცოდნა, რომელსაც საყოველთაო ღირებულება გააჩნია. ასეთი ცოდნა არის სათნოება. მისი სწავლა შესაძლებელია ადამიანთა შორის ურთიერთობებში, ღია და თავისუფალი დიალოგის გზით, რომლის დროსაც ადამიანები ერთმანეთის ფორმირებაზე ახდენენ ზეგავლენას და ეხმარებიან ერთმანეთს განათლებაში (მასწავლებელი, აღმზრდელი, ვეზირი, სახლთუხუცესი). ასეთი ურთიერთობით მიიღწევა სამართლიანი და კარგი გადანაცვლებები. ეს არის ეთიკური მსჯელობის უნარის გამოიმუშავება, რომელიც არ შეიძინება ნორმების თეორიული დასაბუთებით და კრიტიკით. ეს არის ეთიკური გამოცდილება,

რომელიც აღზრდის ინდივიდს სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაში.

საბამ ჩამოაყალიბა სოციალური და პოლიტიკური კულტურის ამაღლებისათვის ეთიკურად მნიშვნელოვანი ცოდნა, დებულებები, რომლებიც აქტუალობას არ კარგავენ. ეს არის პრობლემათა მთელი სფერო: სიბრძნე, სიკეთე და ბოროტება, სათნოება და მანკიერება, გონება და გრძნობა, ადამიანი-პიროვნება-თავისუფლება, აღზრდა. მისი ეთიკური მოძღვრება შეიძლება განვიხილოთ როგორც პოლიტიკური წესრიგისთვის, თავისუფლების და ზნეობის აუცილებლობის დასაბუთების მცდელობა. ამ აზრით, საბას მოძღვრება ზნეობაზე წარმოადგენს მანამდე არსებული ეთიკურ-პოლიტიკური სკეპტიციზმის კონტრარგუმენტს. საბას სურვილი იყო ევროპული ტიპის საზოგადოების ჩამოყალიბება ეთიკური ღირებულებების საფუძველზე. ამიტომაც მოექცა მისი ყურადღების ცენტრში ეთიკურ-პოლიტიკური პრობლემატიკა.

სულხან-საბა ორბელიანის იგავთა წიგნის სათაური „სიბრძნე სიცრუისა“ გვამცნობს თეორიული, აზრით საწვდომი, ბიბლიური სიბრძნის არსებობას. ამგვარი სიბრძნე მიიღწევა არცოდნის ცოდნით, საკუთარი თავის გაცნობიერებით, თვითცნობიერებისადმი სწრაფვით. თეორიული სიბრძნე არსებითის სრულყოფილი ცოდნაა. არსებითის ცოდნა მიზეზების გაუცნობიერებლად შეუძლებელია.

ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე ხელოვნების დონეზე ამაღლებული ცოდნა, ხალხური სიბრძნის სახით, მოცემულია ზღაპრებში, ლეგენდებში, ანდაზებში, ანეკდოტებში. პრაქტიკული, რეალური ცხოვრებიდან მიღებული ცოდნა სიბრძნესთან მიახლოების შესაძლებლობას ქმნის. სიბრძნე, მხოლოდ მარადიულ ღირებულებათა ჭვრეტა და ცოდნა არ არის. იგი უნდა გამოვლინდეს საქციელში, ადამიანებთან ურთიერთობაში. სინადვილის თეორიული ცოდნა და ცალკეული პრაქტიკული ქმედება (საქციელი) თავისთავად, როგორი გონივრულიც არ უნდა იყოს, სიბრძნედ ვერ მიიჩნევა. სიბრძნე არის, ადამიანის მიერ ცხოვრების წესად, ცოდნის და ზნეობის ერთიანობის დანერგვა. იგავი შეიძლება მივიჩნიოთ სიბრძნის ენად. ის გვეხმარება დავიყვანოთ ადამიანის ცნობიერებამდე ამა თუ იმ საქციელის მნიშვნელობა და საზრისი. ცოდნასა და ცხოვრებას შორის ეთიკური კავშირის გაცნობიერება-დანახვა

ჭეშმარიტებასთან გვაახლოებს. ცოდნის შემოქმედებითი ბუნება ჭეშმარიტებაში ვლინდება. ცოდნის და ზნეობის სინთეზია სიბრძნე, რომელიც იძლევა ცხოვრების განახლების და ადამიანის გაკეთილშობილების შესაძლებლობას. ამაშია სიბრძნის შემოქმედებითი ბუნება. შემოქმედება არის კულტურის სხვადასხვა სფეროს გამდიდრება ახალი ღირებულებებით.

ზნეობაში ახლის ქმნა ანუ ზნეობრივი შემოქმედება ყველაზე პრობლემური საკითხია. ზნეობის მოთხოვნების შესრულებაში ადამიანის თავისუფალი აქტივობა შემოქმედების ტოლფასია თუ არა, ეს ცალკე საკითხია. ზნეობის პრობლემების დაძლევა მოითხოვს, თვითცნობიერების საფუძველზე, საკუთარი პასუხისმგებლობით, სინდისის შესაბამისად მოქმედებას. ამით მიიღწევა შინაგანი თავისუფლება, ღირებულებათა სინთეზი. ზნეობრივ ღირებულებათა სინთეზური ბუნების გამამართლებელი არგუმენტები მრავლადაა საბაბს შემოქმედებაში. ამის დასტურია „სიბრძნე სიცრუის“ ცნებაც.

4. ადამიანის დანიშნულება და ცხოვრების აზრი

სულხან-საბა ორბელიანის საერო თუ რელიგიურ ნაწარმოებებში აქტიურად ფიგურირებს რელიგიური და ფილოსოფიური მნიშვნელობის მქონე ცნობილი დებულება „იცან თავი შენი“. ამ დებულების შინაარსი მოწოდებულია ადამიანის მიერ საკუთარი თავის, საკუთარი ბუნების გაცნობიერებისაკენ. სოკრატეს რევოლუციური განაცხადი და დამსახურება, გადატრიალება ფილოსოფიაში იმით გამოიხატა, რომ მან ადამიანს მოუწოდა თვითშემეცნებისაკენ, საკუთარი თავის და ბუნების გაცნობიერებისაკენ. ამის შედეგია ფუნდამენტური ღირებულების მქონე ის კითხვები, რომელიც კანტის ფილოსოფიიდან მომდინარეობს: ვინ ვარ მე, როგორც ადამიანი? საიდან მოვდივარ? რა უნდა გავაკეთო? რისი იმედი შეიძლება მქონდეს? ეს კითხვები აქტუალურია ქრისტიანულ მსოფლმხედველობაში და საბაბს ყურადღების ცენტრშიც მოექცა (სადაურობა, ვინაობა და სადა მიმავლობა).

სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში ვხვდებით ფილოსოფიურ მსჯელობას ადამიანის ბუნების, დანიშნულების, და ცხოვრების საზრისის შესახებ. კითხვებზე – ვინ არის

ადამიანი, რა ადგილი აქვს მას სამყაროში, რა დანიშნულება და ღირებულება აქვს მის ცხოვრებას – პასუხი მხოლოდ მსოფლმხედველობრივი წარმოდგენების დონეზე არ არის მოცემული; არც ტრადიციული ხალხური სიბრძნის გზით შეთვისების შედეგია. საბა ტრადიციული კულტურული ღირებულებების განსჯისა და კრიტიკული შეფასების საფუძველზე ცდილობს, გაიაზროს ადამიანის დანიშნულება და ცხოვრების საზრისი; ცხოვრებისეული მაგალითებით და გამოცდილებით მიაღწიოს ადამიანის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებას. ეს არის ადამიანის გარდაქმნის, აღზრდის ცოცხალი პროცესი, სადაც ხდება ღირებულებათა განცდა და გაცნობიერება, მათი ათვისება. საბას რელიგიურ ქადაგებებს არა აქვს დოგმატური ხასიათი. მისი სწავლების მეთოდი დიალოგურია და კრიტიკული. ის ცდილობს ადამიანებს დაანახვოს და განაცდევინოს ყველა ადამიანური ნაკლი და შეცდომა, დააფიქროს ისინი თავიანთ ვინაობაზე, ცხოვრებაზე; სწორი წარმოდგენა შეუქმნას ადამიანის დანიშნულებაზე, იმაზე, თუ რისთვის ცხოვრობს ადამიანი, რა მიზანი, ამოცანა და დანიშნულება აქვს მის ცხოვრებას, რომ იყოს ნამდვილად ადამიანის შესაფერისი, ღირსეული და ღირებული.

საბა ამქვეყნიურსა და იმქვეყნიურს შორის დაპირისპირებას კი არ უსვამს ხაზს, არამედ ერთიან მარადიულ არსებობას სამყაროში, სადაც ადამიანს შეუძლია თავისი ღირსეული ადგილი დაიკავოს, თუკი მისი მზერა მიმართული იქნება საკუთარი თავისა და ბუნებისკენ, თვითშემეცნებისაკენ, რათა ნამდვილად ღირებული და უბრალოდ სასარგებლო ცხოვრება ერთმანეთისაგან გაარჩიოს. ეს ნიშნავს საკუთარი თავის თავისუფლების შეგნებას: როცა შეგიძლია განასხვავო კეთილი და ბოროტი, დადგე სიკეთის მხარეს, თუნდაც ამით შენს სიცოცხლეს საფრთხე შეექმნას.

მისი აზროვნების საგანია რეალური ადამიანური ცხოვრება, სიცოცხლის მშვენიერება, ადამიანის სულიერი გაუმჯობესების გზების ძიება და ჩვენება. საბას მოძღვრების ქვაკუთხედია „სიტყვა საქმიანი და საქმე სიტყვიანი“. სიცოცხლის აზრი საკუთარი თავის თვითშემეცნების გზით სულიერი გაუმჯობესება და სიკეთის ქმედებაა. მართალია, ადამიანის ამქვეყნიური სიცოცხლე დროებითი და წარმავალია, მაგრამ მის ცხოვრებას, პატიოსნებას, ღირსებას, სიკეთისქმედებას

უდიდესი ღირებულება აქვს. ადამიანისათვის მთავარი უნდა იყოს სუფთა და ფაქიზი ადამიანური ურთიერთობები.

რა თქმა უნდა, ადამიანმა თავისი მოთხოვნილებების და ინტერესების განხორციელებისათვის უნდა იმოქმედოს, მაგრამ ის გზა და საშუალება, რაც მათ დაკმაყოფილებას მოემსახურება, უნდა იყოს უანგარო და სუფთა. ადამიანებისათვის საჭიროა მატერიალური კეთილდღეობა, მაგრამ მიზანი უნდა იყოს სულიერი სიმდიდრე. ნივთები კი არ უნდა განსაზღვრავდეს ადამიანის ცხოვრებას და ღირებულებას, პირიქით, ადამიანს ნივთი უნდა უნდოდეს ადამიანური ცხოვრების საკეთილდღეოდ. ნივთის მონა კი არ უნდა გახდეს ადამიანი, არამედ ნივთები უნდა ემსახურებოდეს მას: „არა გეტყვი თვალთა და მარგალიტთა უქონლობასა, არცა ვერცხლთა განგდებასა, არამედ გეტყვი: „იგინი იყოს სახმარად თქვენდა და თქვენ არა მსახურ მათდა... არა გეტყვი ნათესავთა თქვენთა, მეგობართა მოძულეობასა და მათსა არა-სიყვარულსა, არამედ გეტყვი სიყვარულსა სულიერსა და სიყვარულსა სინმიდისა და სიმართლისასა“²⁹.

საკუთარი თავის შემეცნებით შეუძლია ადამიანს სიბრძნისეული გამოცდილების შეძენა, კეთილისა და ბოროტის გარჩევა. სიკეთის ქმედება ძნელი საქმეა, ხოლო შედეგი მისი არის მარადიული და ამოუწურავი. ადამიანი ბოროტებას იოლად ითვისებს, მაგრამ ბოროტების მიერ მოტანილი სიამოვნება ხანმოკლეა, ხოლო შედეგი უარყოფითი. უსამართლო გზით შეძენილი ქონებით სიკეთის კეთების ფიქრი ფუჭია. ხანმოკლე სიცოცხლის გამო ადამიანი „ავნაქმარი“ და „კაისუქმნელი“ რომ არ დარჩეს, სჯობს მართალი, პატიოსანი ცხოვრება („მეფე და მისი შვილი“).

აქტიურობა (საქმე) სიცოცხლისთვის აზრის მიმნიჭებელია. საქმეში ჩანს კეთილი მიზნისთვის იღწვის ადამიანი თუ ბოროტისთვის. ზნეობა ადამიანის საქმეში გამოჩნდება („განშორებული და მარტვილი“, „ლოდის დამგორებელი“, „მოცლილი კაცი“, „მოტირალი და მოცინარი“). საბას კარგად ესმის, რომ ადამიანების გარდაქმნა შეგონებით ძნელი მისაღწევია.

²⁹ სკელხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თბილისი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კიკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 194.

გაცილებით შედეგანია გამოცდილებით მიღებული ცოდნა. ზნეობრივი შეგნების შინაარსს ქმნის შეხედულება ცხოვრებაზე და ადამიანის დანიშნულებაზე. რწმენა, იმედი, სიყვარული და საქმე – ღირებულებებია, რომლებიც შინაარსით ავსებენ ადამიანის ცხოვრებას. ღმერთის მიერ თავის ხატად შექმნილი კაცისთვის ამქვეყნიური ცხოვრება („ნუთისოფელი“) მომზადებაა მარადიული ცხოვრებისათვის. ადამიანი ორგვარი ბუნებისაა: სულიერის და ხორციელის. ხორციელი ბუნება აბრკოლებს ადამიანს ყოველთვის სიკეთე აკეთოს. თუ გარკვეულ მიზეზთა გამო ადამიანი ბოროტმოქმედებას თავს ვერ აღწევს, არსებობს გზა ცოდვათა მონანიებისა. ოღონდ მონანიება უნდა იყოს დროული, ხოლო ადამიანის ცხოვრების მიზანი სიკეთის ქმედება.

სიცოცხლის საზრისისა და ადამიანის დანიშნულების პრობლემა სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხსაც უკავშირდება. ადამიანის სხეული ოთხი ელემენტისაგან შედგება: მინა, წყალი, ჰაერი და ცეცხლი. სული უსხეულოა. იგი არის ნათელი, გონიერი, სიტყვიერი, მსწრაფლმოდრავი, უსახო, წვლილი.³⁰ სული არ კვდება. იგი უბრუნდება თავის დამბადებელს. „სასუფეველში“ მყოფი სულები მათი „გონების სიდიდის“ მიხედვით იხილავენ ღმერთს, ოღონდ „არა ბუნებით“, არამედ „ჩვენებით“³¹. სიკვდილი თავისი არსებით არის „არარაი“, „უჩინო“, „უხორცო“, „უსულო“, „უხმო“, „უსიტყვო“, „უცნობო“³². სიკვდილის შედეგად სული და ხორცი გაიყრებიან: ხორცი კვდება, სული აგრძელებს არსებობას.

სულხან-საბა ორბელიანი ზნეობის ონტოლოგიური და აქსიოლოგიური სტატუსის განსაზღვრით ასაბუთებს, რომ ადამიანის ცხოვრებას აქვს საზრისი. საბა ცდილობს სარწმუნო და გასაგები გახადოს ადამიანებისათვის ეს აზრი და დაეხმაროს მათ საკუთარი დანიშნულების შეგნებაში – იმაში, რომ მისი საქმე, აქტიურობა მიმართული იყოს ზნეობის დამკვიდ-

³⁰ სულხან-საბა ორბელიანი, საქრისტიანო მოძღვრება პირველად საწავლო ყრმათათვის, რომელსა ეწოდების სამოთხის კარი. თხზულებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963. გვ. 321-325.

³¹ იქვე, გვ. 329.

³² იქვე, გვ. 80-82.

რების, საკუთარი თავის გარდაქმნისა და ცხოვრების განახლებისაკენ. მძიმე და ძნელი ცხოვრების მიუხედავად ადამიანი უნდა დარჩეს სიკეთისათვის მოქმედ პიროვნებად. საბას განწყობა ამ თვალსაზრისით ოპტიმისტურია. იგი დარწმუნებულია, რომ, საბოლოო აზრით, სიკეთე ყოველთვის გაიმარჯვებს ბოროტებაზე. ამ რწმენაში თვალსაჩინოა ქრისტიანული იდეის, სიკეთის მარადიულობის და ბოროტების წარმავლობის (მეტაფიზიკური, ონტოლოგიური არარსებობის) ფილოსოფიური დასაბუთება, რომელსაც ქართულ ნეოპლატონიზმში რუსთაველიც აღიარებდა.

ეთიკური ღირებულებები (ზნეობრივი ცნობიერება)

1. სიკეთე და ბოროტება: არსი და ურთიერთდამოკიდებულება

კეთილმძღვობის ეტიკა აღიარებს ზნეობრივი (ღირებულებითი) ცნობიერების არსებობას. პრობლემას ქმნის ზნეობრივი ცნობიერების შესატყვისი საგნობრივი ვითარების დასაბუთება. შესაბამისად, ზნეობის თეორიის ერთ-ერთი რთული, ზოგადი სახის პრობლემა ყოველთვის იყო „სიკეთისა“ და „ბოროტების“ ცნებების განსაზღვრება, მათი შინაარსის დადგენა, ურთიერთმიმართების საკითხი და კრიტერიუმის მოძებნა, რომელიც შესაძლებელს გახდიდა ზნეობრივ მოვლენათა დაყოფას კეთილად და ბოროტად. ეტიკის ისტორიაში არსებობს მრავალი ცდა, გაეცეს პასუხი კითხვებს: „რა არის სიკეთე?“, „რა არის ბოროტება?“.

ეთიკის მეცნიერების ამოცანაა სიკეთის ისეთი განსაზღვრება, რომელიც დაეხმარება ადამიანებს ზნეობის მოვლენათა სწორად შეფასებაში. სიკეთის ცოდნა განაპირობებს ცხოვრების წესის ჩამოყალიბებას, ეხმარება ადამიანებს პიროვნულ სრულყოფაში და ურთიერთობების გაკეთილშობილებაში. სიკეთისა და ბოროტების შეგნების დონე განაპირობებს საზოგადოებაში ადამიანთა ურთიერთობების ხასიათს, ზნეობრივი ატმოსფეროს არსებობას. ისტორიულად სხვადასხვა ეპოქის ხალხთა წარმოდგენები სიკეთისა და ბოროტების შესახებ არა მხოლოდ განსხვავდებოდა, ზოგჯერ უპირისპირდებოდა კიდევ ერთმანეთს. ყოველი ისტორიული ეპოქის ამსახველი ზნეობრივი ცნობიერება უპირატესად ეროვნული, მაგრამ ამავედროულად აუცილებლად ზოგადსაკაცობრიო შინაარსის მატარებელია.

ერის ისტორია ინახავს მატერიალური და სულიერი კულტურის მიღწევებს. ეს შეეხება ზნეობრივ კულტურასაც. ეროვნული თვითმყოფადობა ჩანს სიკეთის, ბოროტების, სამართლიანობის და სხვა ზნეობრივ ღირებულებათა შეგნების დონეში. მათი სოციალური შინაარსი იცვლებოდა იმის მიხედვით, თუ რომელი საზოგადოების ინტერესების, მოთხოვ-

ნების, მიზნებისა და ამოცანების განხორციელებას ემსახურებოდნენ ისინი. თუმცა საზრისი იგივე რჩებოდა.

სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულება სიკეთეზე და ბოროტებაზე, მათ ურთიერთდამოკიდებულებაზე, XVII ს.-ის ფეოდალური საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი რეალური ზნეობრივი ვითარების გათვალისწინებით, არსებული სინამდვილის, ეროვნული კულტურის ზნეობრივი გაუმჯობესების, გაჯანსაღების, სულიერი ამაღლების მცდელობაა.

საბას ქართულ ლექსიკონში მოცემულია სიკეთის, ბოროტების და სხვა მნიშვნელოვანი ეთიკური კატეგორიების ძირითადი და მოდიფიკაციური განსაზღვრებანი. აღსანიშნავია, რომ ამ განმარტებებში საბა, ძირითადად, ემყარება პროკლეს, იოანე დამასკელის და, საერთოდ, ნეოპლატონურ თვალსაზრისს სიკეთე-ბოროტების შესახებ. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ „სიბრძნე სიცრუის“ კონკრეტულ მასალაში გამოყენებული ზოგი ეთიკური კატეგორია, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ყოველთვის ვერ თავსდება ნეოპლატონიზმის ჩარჩოებში. საბა ერთმანეთისაგან მკაფიოდ განასხვავებს სიკეთის, კეთილობის და კეთილის ცნებებს: „სიკეთე არს წინაბჭე და ეზო კეთილობისა“³³; „კეთილი ესე არს ნაწილი კეთილობისა, ხოლო კეთილობა – ტბა რაიმე უკიდო“³⁴. სიკეთის ცნების აღნიშნული განსაზღვრებისას საბა ეყრდნობა პროკლე დიადოხოსის თვალსაზრისს, ხოლო განსაზღვრება „კეთილი – ნათელი არს გონიერი“ იოანე დამასკელის „გარდამოცემიდანაა“ ნასესხები. სიკეთე, როგორც წყარო და საწყისი ზნეობრივ მოვლენათა, მოქმედებათა თავის ბუნებას აჩენს ცნებებში: „იკეთილა – კეთილად შეიცვალა“³⁵, „იკეთილვება“ – ჩვეულების ვნებისაგან კეთილად შეიცვალა“³⁶, „ნაკეთვარი – კეთილ-

³³ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასიოთა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 279.

³⁴ იქვე, გვ. 144

³⁵ იქვე, გვ. 129

³⁶ იქვე, გვ. 129

ნაქმარი", „ნაკეთილარი“ – „კეთილქმნილთაგანი“³⁷, „საკეთილო – სავარგო“³⁸.

ბოროტების ცნებას საწინააღმდეგო მნიშვნელობა აქვს: „ბოროტი – ავის მოქმედი და ავი. ავის მოქმედი, გინა უკეთილო, ბნელი არს გონიერი. ჰავი – ესე იგი არს, რა იგი არა გენებოს, იგი გიყოს კაცმან. ბოროტი არს რა კეთილი მოაკლოს“³⁹. აქაც ჩანს თუ ბოროტება როგორ უცვლის შინაარსს ზნეობრივ მოვლენას: „იბოროტა – სიბოროტე ქნა“⁴⁰; „უბოროტესი – ბოროტების უარესი“⁴¹. ამ განსაზღვრებებიდან ნათელია დაპირისპირება სიკეთესა (ნათელსა) და ბოროტებას (ბნელს) შორის. ყოველი მოვლენა, რომელშიც ბოროტებაა, არის უკეთილო. ადამიანის მოქმედება, საქციელი, რომელიც უკეთილოა, არის ბოროტების შემცველი. ქართულ ლექსიკონში საბა ცხადად და ნათლად განმარტავს სიკეთისა და ბოროტების ცნებებს. მათ შესახებ ცოდნა აყალიბებს როგორც ინდივიდუალური ადამიანის, ასევე ეროვნულ ზნეობრივ ცნობიერებას, სიკეთისა და ბოროტების შეგნებას. ეს არის სიკეთისა და ბოროტების მეცნიერული გაგება. ლექსიკონში ჩამოყალიბებული მეცნიერული ცნებები ხორცს ისხამს საერო და სასულიერო შემოქმედებაში.

„სიბრძნე სიცრუის“ წიგნი ცხოვრებისეული მაგალითებით განამტკიცებს სიკეთის, სიქველის, სიბრძნის, ჭკუის, მეცნიერების, კეთილი სიტყვის ძალას. ეს არის ცხოვრების წიგნი, რომელიც გამოცდილების საფუძველზე სიბრძნეს სძენს და „ზნეს უწვართავს“ ადამიანებს. იგი განამტკიცებს ლექსიკონში მოცემულ თეორიულ ცოდნას ცხოვრებისეული მაგალითებით და წარმოგვიდგენს ზნეობრივი გაუმჯობესების ნიმუშს. იგავებში „ინდოთ მეფე და ვაზირნი“, „თვალხილული და უსინათლო“, „ბრძენი და მდიდარი“ და ა.შ. ვხვდებით თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ცოდნა და გონიერება სიკეთისა და სათნოებისათვის. შეგნების როლის აღიარება ზნეობაში სოკრატეს სახელს უკავშირდება. თუმცა, სოკრატესაგან განსხვავებით, საბა ბოროტების მიზეზად უცოდინარობას არ

³⁷ იქვე, გვ. 220

³⁸ იქვე, გვ. 257

³⁹ იქვე, გვ. 35

⁴⁰ იქვე, გვ. 126

⁴¹ იქვე, გვ. 301

მიიჩნევს. საბას აზრით, ბოროტება შეგნებული სივერაგაა („ბნელი არს გონიერი“), სიავის შეგნებული ქმნაა. გონიერი მოქმედება კი ადამიანის ნებასთანაა დაკავშირებული (რუქას მაგალითი). სიკეთე სუბსტანციური ბუნებისაა, რითაც შესაძლებელია კეთილობის, როგორც ობიექტური ღირებულების არსებობა; ხოლო სათნოება, თავისი კეთილი ბუნებით, ნაწილია კეთილობისა.

ბოროტება, სიკეთისაგან განსხვავებით სუბსტანციური ბუნების მქონე ვერ იქნება, რადგან როგორც ნაკლოვანი სიკეთე იგი მოკლებულია ონტოლოგიურ სტატუსს და მეტაფიზიკურ არსებობას. სიკეთე და ბოროტება („ბოროტი არს რა კეთილი მოაკლოს კაცმან“) ერთიმეორის არსებობას აძლევენ აზრს და ურთიერთკავშირის გარეშე მათი გაგება შეუძლებელია. სიკეთე ნეოპლატონიზმში პირველმიზეზის ძირითადი განსაზღვრებაა. პროკლეს შეხედულებით, „ყოველთა მყოფთა დასაბამი და მიზეზი უპირატესი კეთილობაი არს“; „ყოველი კეთილობაი მაერთებელი არს მზიარებელთა მისთაი და ყოველი ერთობაი (არს) კეთილობაი ერთისად იგივეობა (არს)“⁴². პირველსაწყისი, როგორც აბსოლუტი, ამავე დროს, არის აბსოლუტური სიკეთე. სიკეთის საპირისპიროდ, ბოროტება მატერიალური, სხეულებრივი სამყაროს დამახასიათებელია. ადამიანი, როგორც სხეულებრივი არსება, ფლობს შეგრძნებებს, ვნებებს, მაგრამ როგორც მოაზროვნე გონიერი არსება, მისი სხეული განათებულია სულით. ადამიანი სიკეთესთან (ღმერთთან, პირველსაწყისთან) სულით არის დაკავშირებული. თავისი ორმაგი ბუნების გამო, მას ახასიათებს სიკეთეც და ბოროტებაც. მას არ ძალუძს იყოს აბსოლუტურად კეთილი, ასეთი მხოლოდ ღმერთია (ადამიანი ღმერთს ვერასოდეს გაუტოლდება) და არც ის შეუძლია იყოს აბსოლუტურად ბოროტი (ასეთი მხოლოდ ეშმაკია). რადგან მატერია მოკლებულია აბსოლუტურ სიკეთეს, ადამიანი შეიძლება იყოს კეთილი (გარკვეული ზომით ფლობდეს სიკეთეს), ჰქონდეს ზნეობრივი ცნობიერება ან იყოს ბოროტი (ნაკლოვან სიკეთეს ფლობდეს).

⁴² იოანე პეტრიწი, განმარტებაი პროკლე „დიადოხოსისა“, შრომები II. ტექსტი გაშოსივს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნეცუბიძემ და ს. ყაუხიშიძემ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ. 1937, გვ. 12.

გრძნობადი და გონიერი ძალების მოქმედების თანაფარდობა ადამიანში განაპირობებს მის ზნეობრიობას. გრძნობადობა, თუ იგი გონებას არ ემორჩილება, ადამიანს ბოროტებისკენ უბიძგებს. ზნეობრივ კრიზისს განიცდის ადამიანი, საზოგადოება, როცა „დაბალი“ უნარები გაბატონდებიან გონიერებაზე.

საბა განასხვავებს ადამიანურ და ღვთაებრივ გონს. ადამიანური გონება არის სიტყვიერი, რომელსაც შეუძლია მოგონება, ოცნება და ნებითი მოქმედება. გონება, ნება, მოგონება და ოცნება ადამიანის ანუ „საცნაური“ სულის მგრძნობელობითი მახასიათებლებია, ხოლო უკვდავი სულის, ღმერთის მახასიათებელია გონება „მხედველობითი“. არსებობს გონების მესამე სახე „გონება-ანგელოზი“, რომლის არსს საბა აღარ აზუსტებს.

სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედების ერთ-ერთი ძირითადი იდეაა სიკეთის გამარჯვება ბოროტებაზე. კეთილმძლეობის ეთიკამ უნდა გაგვცეს პასუხი, რატომ სჯობს სიკეთე ბოროტებას და დაგვარწმუნოს ამაში. ამ იდეის თეორიულ დასაბუთებას ემსახურება „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნის სიუჟეტური განვითარება. იგავებით წარმართული დი-ალოგით ავტორი ცდილობს, გვიჩვენოს ბოროტებაზე სიკეთის გამარჯვების ჭეშმარიტება. საბა მთელი თავისი შემოქმედებით („ლექსიკონი“, „სწავლანი...“, „სამოთხის კარი...“ და სხვა) გვიჩვენებს, არა მხოლოდ, სიკეთის უპირატესობას ბოროტებასთან მიმართებაში, არამედ ცდილობს უპასუხოს კითხვას: რატომ იმარჯვებს სიკეთე ბოროტებაზე. ეს არის ამ მნიშვნელოვანი იდეის ობიექტური გამართლება და მისი შედეგია ოპტიმიზმი. ცხოვრებაში არსებული ბოროტებების მიუხედავად, გამარჯვება უპირატესად სიკეთის მხარესაა („კაცი და გველი“, „კეთილი გველი“, „გლახა და მდიდარი“, „დიდვაჭარი და მეფუნდუკი“).

თუ გავითვალისწინებთ ეპოქის სააზროვნო ფილოსოფიურ ვითარებას, სულხან-საბა ორბელიანის წინაშე პრობლემათა მთელი რიგი უნდა წამოჭრილიყო, მას შემდეგ, რაც მან სიკეთისა და ბოროტების ურთიერთობის საკითხი ფილოსოფიური განაზრების დონეზე აიყვანა. სიკეთის მხრივ ბოროტების ძლევა („უსაქმო კაცი“, „მოხერხებული არაბი“, „ჭაბუკი და მეკობრენი“, „სამნი ბრმანი“, „მაგისტროსი კეის-“

რისა“) თავისთავად წარმოადგენდა პრობლემას, რომლის დადებითი თუ უარყოფითი გადაწყვეტა დამოკიდებულია სიკეთისა და ბოროტების არსების მოაზრებაზე, მათი მიმართების გარკვევაზე. სიკეთე თავისი არსით მარადიულობაა, სანყისია ყოველივე დადებითის, მუდმივი ქმნადობაა, შემოქმედებაა. იგი არის სანყისი სათნოებათა ეთიკის. ბოროტება, როგორც სიკეთის ნაკლებობა, მანკიერებაა. სათნოებას ცოდნა ჭირდება, გარდა ამისა, იგი დამოკიდებულია ბუნებრივ უნარებზე და გამომუშავდება აღზრდის გზით. კეთილმძლეობის ეთიკის არსი ბოროტებაზე სიკეთის გამარჯვების იდეაში ძევს. კეთილმძლეობის ეთიკა, თავისი ღირებულებითი არსით განაპირობებს სათნოებათა დამკვიდრებას. სათნოება, სიკეთის გამოვლენაა ადამიანურ დონეზე.

2. სათნოების ცნება: მისი არსი და დანიშნულება

სულხან-საბა ორბელიანის ზნეობის თეორია, პირობითად, ორ ნაწილად შეიძლება გავყოთ. პირველ ნაწილში ზნეობას (სიკეთე, კეთილობა) მეტაფიზიკური არსებობა გააჩნია; მეორე ნაწილში ზნეობა არის ეთიკის საგანი, ჩვეულებათა სფერო, რომელშიც ადამიანში არსებული ძლიერება წარმოჩინდება სათნოებად, როცა მისი წყაროა სიბრძნე და სამართლიანობა. „სათნოება, არს საშუალო ნამეტნაობისა და ნაკლებობისა; სათნოება – არს საშუალო უსამართლოდ მოხვეჭისა და უნესოდ წაგებისა. უკეთუ ძლიერება სიმართლისა და სიბრძნისაგან იყოს განშორებული, არა არს სათნოება“⁴³. სათნოება გამოხატავს სიკეთის არსს, რომელიც უკავშირდება სრულყოფილების იდეას („კეთილობას“), რომლისადმი სწრაფვა ნიშნავს ადამიანის მიერ საკუთარი დანიშნულების, როლის და ფუნქციის გაცნობიერებას; იმის გაცნობიერებას, რომ ადამიანში არსებობს ზნეობრივი სრულქმნისადმი სწრაფვის შესაძლებლობა. ვინც ფლობს სათნოებას, ის არის სათნო-ნების-მყოფელი; აკეთებს თავის საქმეს ისე, როგორც ეს უნდა იყოს, ადამიანის ნამდვილი არსის შესა-

⁴³ ქართული ლექსიკონი, „შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 256.

ბამისად. ადამიანი სათნოა, თუ ის საკუთარი ნიჭის შესაბამისად ახდენს ნამდვილი ადამიანური არსის რეალიზაციას („სიტყვა საქმიანი, საქმე სიტყვიანი“).

რეალობიდან გამოდინარე, ყველაზე მეტად სათნოების პრობლემა ჩნდება სიყმანეობაში, ახალგაზრდობაში, როცა თითოეულმა ადამიანმა უნდა იპოვოს თავისი ადგილი საზოგადოებაში; ჩამოაყალიბოს საკუთარი ცხოვრების წესი, დაიმკვიდროს თავი ოჯახში, მოიძიოს შესაფერისი სამუშაო და ა.შ. შეცდომის შემთხვევაში ადამიანს ექმნება პრობლემური სიტუაცია ცხოვრების საზრისის თვალსაზრისით. მოთხოვნა „ვიყოთ სათნო!“, იმასაც ნიშნავს, რომ ადამიანმა თავი უნდა შეიკავოს გარკვეული ტიპის საქციელისაგან. ყოველივე ეს გვიჩვენებს, რომ სათნოება ფართო ღირებულებითი საზრისის მქონე ცნებაა.

საბასთან სათნოება არსებითად უკავშირდება სიბრძნეს და სამართლიანობას. სიბრძნე რთული ბუნებისაა: ეს არის თეორიული ცოდნა, ორიენტირებული ცნებით ანალიზზე და პრაქტიკული ცოდნა, ორიენტირებული ემპირიაზე („ჭკუა“, „ღირებულება“, „გამოცდილება“). მთლიანობაში ეს არის ცოდნა ადამიანის შესახებ, მისი ადგილის შესახებ („შუაობით მყოფი“) სამყაროში და იმ სიტუაციის შესახებ, რომელშიც უნევს ცხოვრება კონკრეტულ ადამიანს, სადაც მან უნდა იპოვოს საკუთარი თავი („იცან თავი შენი“). საბა ცდილობს დაადგინოს ასეთი ცოდნა ცნების ანალიზის და, ზოგადად, ადამიანის ცხოვრებისეული გამოცდილების დახმარებით.

სათნოება აღნიშნავს ისეთ ცხოვრებას, რომელიც უნდა იყოს ღირებული, ადამიანური არსის და ღირსების შესაბამისი. სათნოება ნიშნავს ცხოვრებას მიზნისა და ღირებულების მიხედვით. სათნოებათა მეცნიერულ-თეორიული ცოდნა არ არის საკმარისი. ასეთი ცოდნა მხოლოდ ლოგიკური დასაბუთებით ვერ მიიღება. სინამდვილის ღირებულებითი გაგება ცოდნის და გრძნობის ერთიანობას მოითხოვს. თუმცა არც ამით მიიღწევა სათნო ცხოვრება. ცხოვრების ღირებულებითი გაგება და ღირებულებითი განცდა, გრძნობათა კულტურა და ძლიერი, თავისუფალი ნება არის გზა რეალური არსებობიდან ჭეშმარიტად ღირებული არსებობისაკენ. საბა, გონების საზღვრებში მოქცეული ეთიკის საბოლოო გამართლებას ღვთაებრივი სიბრძნით ახდენს. იგი ესაუბრება ადამიანებს და

ცდილობს დააფიქროს ისინი თავიანთ საქციელზე და ცხოვრებისეულ სიტუაციებზე; ეხმარება გააცნობიერონ ძირითადი პრინციპები და შეხედულებები, რომლებიც განსაზღვრავენ მათ საქციელს და სიტყვას; ცდილობს დიალოგის საშუალებით, საუბრის პროცესში თანამოსაუბრემ პირადად გააცნობიეროს ის საგანი (სამართლიანობა, სიკეთე, სათნოება), რასაც მსჯელობა შეეხება. ჭეშმარიტების გაცნობიერებით საგანი ხდება პიროვნულად შეთვისებული. პირადი დარწმუნების ასეთი მეთოდი მნიშვნელოვანია პედაგოგიური თვალსაზრისით. საბას სურს გვიჩვენოს, რომ სათნოება არის ის, რაც უნდა ავითვისოთ და საკუთარ ბუნებად ვაქციოთ. კეთილმძღეობის ეთიკის მიზანია არა მხოლოდ შეგვასწავლოს რაიმე სათნოებათა შესახებ, არამედ აღგვჭურვოს იმ ცხოვრებისეული პერსპექტივით, რომელიც მოცემულია საბას ნაწერებში. სათნოების და ცოდნის კავშირით მტკიცდება, რომ სათნოების სწავლა შესაძლებელია. სათნოებათა ცოდნა და გამოცდილებით შეძენილი შესაბამისი ჩვევა ადამიანში ზნეობრივი ცვლილების საფუძველს ქმნის. ზნეობა არის სათნოებათა და მანკიერებათა მრავალფეროვნების სფერო. ზნეობრივი ღირებულებები შემეცნებადია: ადამიანის გონება წვდება მათ, კერძოდ სათნოების იდეალურ შინაარსს. აზროვნებას, გონებას აქვს ქმნადობის უნარი, ამიტომ არის ის ძალა. ქმნადობის უნარის გარეშე იგი უმოქმედო იქნებოდა. სათნოების წყაროა სიბრძნე. ზნეობის სუბიექტები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ინდივიდუალობით, თვისობრივად, მათში გამოვლენილი სათნოებების მიხედვით. შემეცნებით ყალიბდება ადამიანის უნარები და ხასიათი. სწავლა, ვარჯიში არის ამ უნარების გააქტიურება. ვარჯიში ავითარებს ცნობიერებასთან დაკავშირებულ უნარებს, ოღონდ მისი იდეალური შინაარსი უცვლელი რჩება. სწავლით, წრთვით, ვარჯიშით იცვლება სათნოების რაოდენობრივი მაჩვენებელი, მისი თვისობრიობა უცვლელი რჩება. ამიტომ სათნოება გენეტიკურად და ინდივიდუალური ხასიათით პიროვნებისეულია. ცხადია სიკეთე, როგორც ზნეობის საწყისი – ეთიკის მიღმა, ღმერთის მიერ სამყაროს ქმნადობის პირველდანწყებით აქტში დევს. ამ ფაქტის აღიარებაში რელიგია და მეცნიერება უნდა შეერთდეს. ეს არის ჭეშმარიტება, რომელიც ზნეობრივი იდეით (სიკეთე) გამოითქმება.

3. სათნოებათა და მანკიერებათა კლასიფიკაცია

ლექსიკონში განმარტებული ცნებები „კეთილობა“, „სიკეთე“, „კეთილი“, „სათნოება“, „მანკიერება“ დასტურია იმისა, რომ საბა ახდენს ეთიკურ ცნებათა დიფერენციაციას. მათ შორის ლოგიკური კავშირი არსებობს. სიკეთე და ბოროტება, როგორც ეთიკის უზოგადესი კატეგორიები თავისი შინაარსით ამონურავენ ზნეობის მოვლენათა მრავალფეროვნებას. მათი შინაარსი მოიცავს ადამიანის ყოველგვარ საქციელს. საქციელი ზნეობრივად გამართლებულია, თუ სათნოების სურვილი ანუ საფუძველი და სიკეთის ობიექტური ღირებულება ერთმანეთს თანხვედება. ასეთ დროს საქმე გვაქვს სათნოებასთან. სათნოება, როგორც ზნეობრივი ცხოვრების ცნება, ადამიანის მახასიათებელ დადებით ზნეობრივ თვისებებს ასახავს. როცა ირლევა კავშირი ობიექტურ ღირებულებასა და ადამიანის სუბიექტურ მოთხოვნებს შორის, ადამიანის მახასიათებელი ხდება უარყოფითი ზნეობრივი თვისება – მანკიერება. „მანკიერება არს გულთ ვნება აღუხოცველი... გულით ბოროტების ნდომა აღუხოცველად და უჩინრად, ვიდრემდისი ჟამი პოოს“⁴⁴. ვნება ორგვარია: ხორციელი და სულიერი. მანკიერება, როგორც ზნეობრივი თვისება, სულიერ მხარეს გულისხმობს.

ზნეობის სფეროში ღირებულებათა კლასიფიკაცია საერთო ნიშნების გამოყოფის გარდა, მოითხოვს ამა თუ იმ ღირებულებისადმი გარკვეული პრინციპით უპირატესობის მინიჭებას. ეთიკის ისტორია ღირებულებათა კლასიფიკაციის მრავალ, მეტ-ნაკლებად სრულ მაგალითს იცნობს. სათნოებათა კლასიფიკაციის კლასიკური ნიმუშია მოცემული ძველ ბერძნულ ფილოსოფიაში. სოკრატედან დანწყებული, ზნეობრივ ღირებულებათა დიფერენციაციის პროცესი გარკვეულ ცვლილებას და განვითარებას განიცდის.

სულხან-საბა სათნოებათა და მანკიერებათა კლასიფიკაციას ზნეობის არსის საფუძველზე ახდენს. როგორც აღვნიშნეთ, ზნეობა (სიკეთე, კეთილობა) თავისი არსით მეტაფიზი-

⁴⁴ ქართული ლექსიკონი, „შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და აღექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტაშბა, 1884, გვ. 168.

კურია და ამდენად უცვლელი. ამიტომ, სათნოებათა და მანკიერებათა დაყოფა ამ უცვლელი არსის საფუძველზე ხდება. სათნოების არსი სამართლიანობის პრინციპით განისაზღვრება: „რამეთუ ყოველი სათნოება სიმართლე არს“⁴⁵.

სიკეთე, როგორც სანყისი იდეა, რომელიც მატერიალური სამყაროსგან, ნივთებისგან დამოუკიდებელად არსებობს, ცხოვრების მიზანია; სამართლიანობა, როგორც ადამიანური ცხოვრების წესი, როგორც ნორმა გამოდგება ადამიანის მოქმედების შესაფასებლად. საქციელი „მართებულია“, თუ არსებული ნორმის შესაბამისია. სამართლიანობა არის საქციელის მართებული, უტყუარი განსჯა, შეფასება ღირსების შესაბამისად.

საბა განასხვავებს ორგვარ სამართლიანობას: ჭეშმარიტი სამართლიანობა⁴⁶ გულისხმობს ღვთაებრივი ჭეშმარიტებისადმი ადამიანთა თანასწორობას. თუ რეალურ ცხოვრებაში ვინმე სიმართლისათვის, სათნოებისათვის დაისჯება, მათი არს „სასუფეველი ცათაი“. თითოეულს მიეზღვება თავისი ღირსების მიხედვით – „მყის სამართალი მისი ეწევის“. სამართლიანობის ასეთი გაგება თავსდება „ბუნებრივი სამართლის“ ჩარჩოებში, რომლის დროსაც საქმე გვაქვს საყოველთაო ზნეობრივ პრინციპებთან და რომელიც ვერ თავსდება იურიდიული პრაქტიკის ნორმებთან.

მეორე სახე სამართლიანობისა დაფუძნებულია განაწილების პრინციპზე, რომელიც რეალურ ცხოვრებაში მოქმედებს: „სამართლიანობა ის არის, რომ სხვას არაფერი გავუჭიროვოთ; ჩვენ ჩვენი მოგვეცეს და სხვისა – სხვასა“⁴⁷. განსვავება ზნეობრივ და იურიდიულ სამართლს შორის მოცე-

⁴⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, საქრისტიანო მოძღვრება პირველად საწაგლო ერმათათვის, რომელსა ეწოდების სამოთხის კარი. თხზულებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 315.

⁴⁶ იქვე, გვ. 315

⁴⁷ სულხან-საბა ორბელიანი, საქრისტიანო მოძღვრება პირველად საწაგლო ერმათათვის, რომელსა ეწოდების სამოთხის კარი. თხზულებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. „საბჭოთა საქართველო“, თბ. 1963, გვ. 308

მუღია „სიბრძნე სიცრუის“ კრებულში („უსამართლო შირვან-შაჰ“, „ქოსა და ყადი“, „ყარყატის თავგადასავალი“, „გლახა და მდიდარი“, „ყადი და ეშმაკი“, „ინდოეთ მეფე და ვაზირნი“, „სამნი ძმანი“).

შეფასება მკვეთრად იურიდიულ-სამართლებრივია, როცა საქმე ეხება სახელმწიფო და საზოგადოებრივი უსაფრთხოებისათვის საშიშ დანაშაულს: „დამნაშავეთა კაცთა კვლა სამართალ არს, რათა სოფელი მშვიდობით ეგოს მეშფოთეთა და ავაზაკთა მიერ და არა იმძლავრენ კაცნი“⁴⁸. იურიდიული სამართალი გულისხმობს წესრიგს მოვალეობებისა და უფლებების განაწილებასა და დაცვას. XVII ს.-ის საქართველოს ფეოდალურ საზოგადოებაში არსებული უსამართლობის („ბერი და ყრმა“, „ქურდი მკერვალი“, „უსამართლო შირვან-შაჰ“, „ქოსა და ყადი“ და ა.შ.) საფუძველზე დგინდება სამართლიანობის არსი. ამ დადგენის შედეგად შესაძლებელი გახდება ბრძენი, გონიერი სულის მიერ, არაგონიერ (გრძობად) სულზე აღმატება, მიიღწევა თანხმობა და ერთიანობა (სიკეთე), დაიძლევა განხეთქილება, მოიხსნება დაპირისპირება (ბოროტების წყაროები) („სამნი ძმანი“, „თხა და მელი“, „მეფე და მეზღუდე“ და ა.შ.). ნამდვილი ღირებულება, ცხოვრების უმაღლესი მიზანი, სიკეთისქმედებაა. გრძობადი მიდრეკილების დაკმაყოფილება ადამიანს, მართალია, სიამოვნებს, მაგრამ სიკეთემდე ვერ მიიყვანს. სამართლიანი ცხოვრება, სიკეთისქმედების და კეთილის რეალური არსებობის, ერთ-ერთი ძირითადი გარანტია. უსამართლო საქციელის შედეგი, მოქმედი სუბიექტისთვის რაც არ უნდა სასიამოვნო იყოს, სიკეთის მომტანი ვერავისთვის იქნება.

სათნოების არსი ზომიერებით დგინდება. ზომიერება, „არცა ნამეტნაობა და არცა ნაკლებობა“, ხელს უწყობს ადამიანში არსებული დადებითი უნარების რეალიზაციას, სამართლიანობის და სიკეთის დამკვიდრებას. ზომიერება არის, ორ უკიდურესობას (სიკეთესა და ბოროტებას) შორის საშუალო. მაგალითად, სიმამაცე არის საშუალო უგონო გამბედაობასა და შიშს შორის. ეს არის ადამიანის სულიერი მდგომარეობა, როცა სხეულებრივი, ფიზიკური ვნებანი და-

⁴⁸ იქვე. გვ. 246

ვინაა. გულისხმიერებით, სიმტკიცით მიიღწევა სამართლიანობა და ზომიერება.

სულხან-საბა ორბელიანის მიერ სათნოებათა კლასიფიკაციის პრინციპი, ერთი მხრივ, ბერძნული ფილოსოფიიდან (პლატონი, არისტოტელე) არის აღებული. მეორე მხრივ, სათნოებათა დაყოფა-დახასიათებისას საბა, როგორც ჩანს, უნდა ემყარებოდეს იოანე პეტრიწის „სათნოებათა კიბეს“⁴⁹, რომლის წყაროა იოანე სინელის „კლემასი“. იგი ქრისტიანული ეთიკის ღირებულებებით (რწმენა, იმედი, სიყვარული) არის განსაზღვრული. რწმენა ორგვარია: საღვთო წიგნებიდან მიღებული ცოდნა, რომელიც „სათნო გვიჩნს“ და „სული წმიდისგან“ მომადლებული, ჩვენში ჩანერგილი რწმენა, – „აღთქმული ქვეყნის არსებობის“⁵⁰ დაჯერება. რწმენა არ არსებობს იმედის გარეშე. სიკეთის, სათნოების, სამართლიანობის, მარადიული არსებობის ძალას, რწმენა და იმედი აძლევს ადამიანს. რწმენითა და იმედით უნდა დაძლიოს მან საკუთარი შეგრძნებები („თვალი, ყური, ენა, საყნოსელი, ხელნი, ფერხნი“)⁵¹, გაათავისუფლოს გონება მათი ბატონობისაგან. რწმენა, იმედი და სიყვარული ღმერთის მიერ ეძლევა ადამიანს. სიყვარული ორგვარია: ღვთისგან ბოძებული სიყვარულის უნარი – „გულით“, „სულით“ და „გონებით“; და ადამიანის მიერ ადამიანის სიყვარული, მოყვასის სიყვარული⁵². სიყვარული ადამიანის საღწეულია.

რწმენა, იმედი და სიყვარული, ადამიანური სიკეთის ანუ სათნოების წყაროა. ისინი ღმერთის მიერ დადგენილი, მოცე-

⁴⁹ იოანე პეტრიწი, განმარტებაი პროფლე „დიალოგისისა“, შრომები II. ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ. 1937, გვ. 73.

⁵⁰ იქვე, გვ. 250

⁵¹ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თბილისი, ტ III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 23.

⁵² სულხან-საბა ორბელიანი, საქრისტიანო მოძღვრება პირველად საწაელო ყრმათათვის, რომელსა ეწოდების საშოთხის კარი. თბილისი, ტ III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 311.

მული სიკეთეა და ამიტომ ობიექტური არსებობა გააჩნიათ. მათი განხორციელება ცხოვრებაში, სათნოებათა დანერგვა ადამიანის პრეროგატივაა. ეს შესაძლებელია საქმით. „მოქმედება“ „ქმნის“ პროცესია: ღმერთის მიერ სამყაროს შექმნა და ადამიანის მიერ „კულტურული“, „ზნეობრივი“ სამყაროს შექმნა. რწმენა, იმედი და სიყვარული ადამიანის მოქმედებასა და საქციელში უნდა გამჟღავნდეს, განხორციელდეს. საქმე არის სათნოებათა განხორციელების გზა და საშუალება სინამდვილეში, რომელშიც გამოჩნდება „მე“, „სუბიექტი“ „პიროვნება“. ერთიანი შემოქმედების მთელი სირთულე, შინაარსი და მნიშვნელობა ჩანს საბას მიერ აღიარებულ მთავარ პრინციპში: „სიტყვა საქმიანი, საქმე სიტყვიანი“. ამ, ერთი შეხედვით, მარტივ პრინციპში სამყაროული შემოქმედების სირთულეა მოცემული. ამ პრინციპში ჩანს რთულის სიმარტივე და მარტივის სირთულე. აქაც, საბასთვის დამახასიათებელი ღირებულებათა სინთეზია მოცემული.

რწმენა, იმედი და სიყვარული ღვთისგან მიღებული სიკეთის ნიჭია. სიბრძნე, სამართლიანობა, სიმამაცე (ძლიერება, ძალა, „სიმტკიცე“) და ზომიერება („საშუალო“, არცა ნამეტნაობა და არცა ნაკლებობა“) კეთილი ნებით, სიკეთის ნიჭის სათნოებად ქმნის შედეგია. ზომიერების დარღვევა, სიკეთის კლება არის მანკიერება. ზომიერების შესაბამისად ხდება სათნოებათა და მანკიერებათა დაყოფა.

სათნოებათა პირველი სამეულია: სიმშვიდე, სიმდაბლე, სიყვარული. სიმშვიდე ნიშნავს ადამიანისაგან ბოროტების მოთმენას, როცა თვითონაა ბოროტების ობიექტი. სხვისადმი ჩადენილი ბოროტებისადმი გულგრილი, მშვიდი დამოკიდებულება აღინიშნება „სიჯაბნის“ ცნებით.

სიმდაბლე სათნოებაა, რომლის შედეგია მრავალგვარი სიკეთე: „სიმდიდრისაგან სიმცირისა ნდომა... მორჩილება... ამპარტავნობის, თავნებობის და „ურჩობის“ ძლევა.

მანკიერებათა დაყოფა ხდება დიდი და მცირე ბოროტების მიხედვით. მძიმე ბოროტებანია: მოუთმენლობა, მრისხანება, ამპარტავნება, სიხარბე (ანგარება), შური, მტრობა, სიცრუე, მაგინებლობა, მემთვრალეობა.

მრისხანება არის უარყოფითი ზნეობრივი თვისება, რომელიც მხოლოდ ბოროტ შედეგს იძლევა. მრისხანება გვაშორებს ყოველგვარ კეთილს. სათნო საქმე მრისხანების შე-

დეგი ვერასოდეს იქნება. ამიტომ ასწავლის საბა ადამიანებს, დაძლიონ ეს ბოროტება, შეითვისონ „სიმშვიდე“ და „სიტკბოება“, რაც მათ შორის სიყვარულსა და ერთიანობას ამკვიდრებს⁵³.

მრისხანება „მოუთმენლობის“ შედეგია. მოუთმენლობა სათავეა ყოველგვარი ბოროტების: სიძულვილის, კაცის კვლის, ქურდობის, სიცრუის, უპატივცემლობის და სხვა მრავალგვარი მანკიერების. არ არსებობს ბოროტება, რომელიც მისგან არ წარმოდგება. ის არის ყოველგვარი ცოდვის საწყისი და განმავითარებელი. თუმცა ცხოვრება ძნელია, ბევრია ასატანი და მოსათმენი, მაგრამ საბას მიაჩნია, რომ ადამიანმა ეს უნდა შეძლოს⁵⁴.

მანკიერებათა წყაროა აგრეთვე ამპარტავნება, ქედმაღლობა, თავნებობა. ამპარტავნება „არს თუისისა ნაქმარისა მომწონებელი და უმსგავსოს დიდების მოყვარე, გულ-მაღალი სწავლის მოთაჲილე“⁵⁵. მისი შედეგია მედიდურობა და თავდაჯერებულობა, რაც იწვევს უფროსებისადმი უპატივცემლობას და დაუმორჩილებლობას. ასეთ ადამიანს არ გააჩნია მოსმენის უნარი. აქ, ერთიანობისა და სიყვარულის ნაცვლად, შეურაცხყოფა, სიძულვილი და მრისხანებაა. გათიშვა და დაპირისპირება – ასეთია ამ მანკიერების მძიმე შედეგები.⁵⁶ ამპარტავნების ჯგუფში შედის მედიდურობა, თავდაჯერებულობა, თავნებობა.

უსამართლოდ და უსინდისოდ შეძენილი ქონების პატრონს „ანგარი“ ეწოდება. ანგარება, სიხარბე, ვერცხლის-მოყვარეობა – ასეთია ის ტრიადა, რომელსაც საბა მანკიერებათა აღნიშნულ რიგს მიაკუთვნებს. ეს მანკიერებები ადამიანს აღარ აძლევს სიმშვიდეს და მოსვენებას, რაც, თავის მხრივ, იწვევს სიბრძნის მოკლებულ საქციელს ანუ ბოროტ-მოქმედებას.

⁵³ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმელნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თბზულებანი, ტ. III. გაზოსაცემად მოაშწადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლილაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 117-120.

⁵⁴ იქვე, გვ. 111-113.

⁵⁵ იქვე, გვ. 113, 152.

⁵⁶ იქვე, 23, 39, 108, 144, 219.

სიცრუე, როგორც მანკიერება, სამ სახედ იყოფა: ცრუობა, ცილი და ჭორი. სიცრუე არის სრული ტყუილი. ცილი ისეთი ტყუილია, რომელსაც საფუძველი არ გააჩნია. ეს არის ადამიანისთვის ბოროტმოქმედების ბრალის დადება უსაფუძვლოდ. ჭორი არის მოგონილი ამბავი, რომლის არც ავტორია ცნობილი და არც ნამდვილობაა დადასტურებული⁵⁷ („აბდულ აზიმ დავრიში“, „ცრუ და უმეტარი“, „მეფე და ავსიტყვა კაცი“). სიცრუე და ცილისწამება იმდენად მძიმე ბოროტებანია, რომ „ათ მცნებაში“ განათავსეს. სიცრუე, როგორც სრული ტყუილი – სიბრძნის შემცველია (სიბრძნე სიცრუისა იგავების სახით გადმოცემული). სიცრუე, როგორც მანკიერება უარყოფითი შედეგების მომტანია, როგორი გამართლება ექნება ამ შემთხვევაში, სიცრუეს, ექიმის მიერ ნათქვამს სიმსივნით დაავადებულ ავადმყოფისადმი, რაც დიაგნოზის დამალვაში გამოიხატება? აქ ერთმანეთისგან უნდა განვასხვავოთ ორი ვითარება: (1) სიმართლის თქმისგან თავშეკავებას ყოველთვის სიცრუეს ვერ ვუნოდებთ. (2) ასეთ დროს მამოძრავებელია კეთილი მოტივი: არ ვავნოთ, არ ვატკინოთ, არ შევაშინოთ, იმედი არ დაგუკარგოთ, არ დავამწუხროთ და ა.შ. ამ შემთხვევაში ექიმის საქციელის გამამართლებელია „სიცრუის სიბრძნე“, როგორც საექიმო ეთიკის ღირებულება.

ასევე რთული, მაგრამ საინტერესო ვითარება გვაქვს ისეთი მანკიერების შემთხვევაში, როგორიცაა შური. შური სხვისი სიკეთით გამოწვეული მწუხარებაა. მწუხარების ერთ-ერთი სახეა წყალობა, რომელიც თავისი არსით შურის საპირისპიროა. წყალობა „არის მწუხარება სხვისა ბოროტსა (ბოროტთა) ზედა“. მწუხარება ოთხგვარია: შური, მჭმუნვარება, ურვა და წყალობა. შური განირჩევა მწუხარების ხარისხით (დონით): „ღაზობა“ სხვისი სიკეთის გამო მწუხარება კი არ არის მხოლოდ, არამედ მისი მოსპობის, განადგურების სურვილიც – „არამედ უძვირესიცა, მოსპოლვა კეთილმოქმედისა მის მოყვასისა“; „გუაჯი“ ისეთი მწუხარებაა, რომელიც ადრე თუ გვიან მოყვასის სანინაალმდეგოდ მოქმედებს; ხოლო „აბადი“ შურით გონებადაბნელებული ადამიანია,

⁵⁷ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულანი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თხზულებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და დიქციონი დაურთო ივანე ლილაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 300.

რომელიც ველარ არჩევს კეთილს და ბოროტს, ყველაფერში ბრმად ბაძავს მისთვის შესაშურ ადამიანს. „ბაძი ნიშნავს მისი საქმის მოქმედს, „ა“ – ბაძი სხვას. ბაძვა ამ შემთხვევაში გამოწვეულია შურით და არა სიკეთის წადილით. ართრონი „ა“ ამ განსხვავების აღმნიშვნელია. ბაძი და აბაძი შინაარსობრივად განსხვავდება, ამიტომ „ქართული ლექსიკონის“ ახალ გამოცემაში ეს ვითარება გათვალისწინებული აღარ არის, რაც შეცდომაა.

სიცრუე და შური თავისი არსით განაპირობებს ისეთ მანკიერებას, როგორიცაა „მტრობა“ – სხვისთვის ბოროტების სურვილი. „სირძნე სიცრუის“ კრებულში ბევრგან არის გამახვილებული ყურადღება ამ მანკიერ თვისებაზე (რუქას და მასწავლებელს შორის მტრობის მაგალითი). მაგინებლობა ანუ სხვა ადამიანის ცუდად დახასიათება, ეს მანკიერებაა, რომლითაც ადამიანი საკუთარ თავს უფრო შეურაცხყოფს⁵⁸.

XVII ს.-ის საქართველოში, როგორც ჩანს, საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა მემთვრალეობა. ეს არ არის მხოლოდ ღვინის სმით გამოწვეული მანკიერება. საბა განასხვავებს სიმთვრალის ხუთ სახეს: 1. ღვინით სიმთვრალე, 2. სიძვით სიმთვრალე, 3. ამპარტავნებით სიმთვრალე, 4. ცუდის ნდომით სიმთვრალე, 5. გულის წყრომით სიმთვრალე.

სიმთვრალე ღვინისაგან ცუდია, მაგრამ უფრო ცუდია სიმთვრალე ბოროტებისაგან, რადგან პირველი დროებითია, მეორე კი სულ თან სდევს ადამიანს. მემთვრალეობა, მხოლოდ სხვისთვის მაზარალებელი კი არ არის, არამედ საკუთარი ღირსების მომსპობია („ღვინის ძალა“, „დიდვაჭარი და მემთვრალე მემკვიდრე“). ღვინის ძალას კარგის მოტანაც შეუძლია და ცუდისაც. ზომიერი სმა სტუმართმოყვარეობის გამოხატველია, კეთილი მიზნით სრულდება და სიხარულის მომტანია⁵⁹. სათნოებისა და მანკიერების ხასიათი და ურთიერთდამოკიდებულება ზუსტად აჩვენებს ზნეობის თვითმყოფადობას; ნებისმიერი მანკიერება ზნეობრივად აზარალებს ამ თვისების მქონე სუბიექტს.

⁵⁸ სუღხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმელნი სუღხან-საბა ორბელიანის მიერ, თბ. სეფლებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 122

⁵⁹ იქვე, გვ. 102, 135, 212.

სათნობათა და მანკიერებათა კლასიფიკაციის პრინციპია წესრიგი უმაღლესიდან – უდაბლესისაკენ, სრულყოფილიდან – ნაკლებ სრულყოფილისაკენ, ზოგადიდან – კერძოსაკენ. კლასიფიკაციის ამ დედუქციურ პრინციპს საფუძვლად უდევს ანტიკური ფილოსოფიისა და ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ერთიანი იდეა. აღნიშნული პრინციპის თანახმად, პირველ რიგს შეადგენს ღმერთისგან დადგენილი სიკეთენი.

კეთილობა მეტაფიზიკური, ტრანსცენდენტური ღირებულებაა. მისი ცოდნა და მეცნიერება ადამიანს მიეცემა გონებით. შემეცნებით მიღებული ცოდნის რეალიზება შესაძლებელია საქმით. სიბრძნე, სამართლიანობა, ზომიერება, სიმამაცე (ძლიერება, სიმტკიცე) ადამიანის საღწველი სათნოებებია.

ადამიანის საქმეა: „გულისხმიერება“, სიკეთის და ბოროტების გარჩევა, სიფრთხილე, რათა არ შეცდეს ან სხვა არ აცდუნოს; სამართლიანობა – რომ თითოეულს ის „მიეცეს“, რაც ეკუთვნის, რომ ადამიანებმა უსამართლობით ერთმანეთი არ დააზარალონ; ზომიერება ყველა საქმეში (უნესოდ არც მოგება და არც წაგება); სიმტკიცე – რათა არ შეეცდეთ, არ შეგვეშინდეს, მერყეობა არ დავინყოთ, ბოროტებისკენ არ გადავიხაროთ. ამ ღირებულებათა დაცვა კეთილი საქმეების და ყოველგვარი სიკეთის საწინდარია. ყოველი მათგანის ღირებულება კეთილობასთან წილნაყარობით განისაზღვრება.

დასახელებული სათნოებანი და მანკიერებანი ვერ ამოწურავენ საბას შემოქმედებაში წარმოჩენილ მრავალფეროვან ღირებულებათა ფართო სპექტრს. ადამიანური უნარები – გრძნობა, გონება, ნება – შესაძლებელს ხდიან, აღზრდის საშუალებით დაძლეულ იქნას მანკიერებანი – „ურჩება, ამპარტავნება, თვითსჯულება, სილალე, ზვაობა, სიძულვილი, ძვირის ზრახვა, გულბოროტება, თავდაჯერებულობა, შური, ლალვა, ბრძოლა, ცუნდრუკება და ესე ვითარნი“ და შეიძინოს „სიმდაბლე, სიმშვიდე, სიყვარული“⁶⁰.

ეთიკური აზრის ისტორია ცხადყოფს, ბოროტების, როგორც სიკეთის საწინააღმდეგო ცნების მნიშვნელობას. ბოროტების შეგნება-გაცნობიერება ადამიანებში გამოიმუშა-

⁶⁰ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თხზულებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 116.

ვებს მის სანინალმდეგო განწყობას. ბოროტება მხოლოდ სიკეთის ნაკლებობა კი არ არის, არამედ ის, რაც ენინალმდეგება სიკეთეს, აბრკოლებს მის განხორციელებას. მათი მოაზრება საერთო პრინციპს გულისხმობს. ადამიანის მიერ არასასურველი, უარყოფითი ვითარების გაცნობიერება, რომელიც გამოითქმება ზნეობრივი ნორმით „ასე არ შეიძლება მოიქცე“, განაპირობებს ღირებულებითი ცნობიერების ჩამოყალიბებას: იმის ცნობიერებას, თუ „როგორ უნდა მოიქცე“. განათლება და აღზრდა ადამიანის არსებას კი არ ცვლის, რადგან ის მყარია, არამედ სულიერ ბუნებას უფრო სრულყოფილს ხდის. ადამიანის არსება რჩება უცვლელი, განათლება და აღზრდა ბუნებრივ სრულქმნას ხდის შესაძლებელს.

საბას ადამიანი ბუნებით ბოროტ არსებად არ მიაჩნია. მემკვიდრეობითობა, აღზრდა და განსწავლა, აუცილებელი სტრუქტურული ფუნდამენტია, პიროვნების ჩამოსაყალიბებლად. საბა ბუნებისეულს კი არ უარყოფს ადამიანში, არამედ თვლის, რომ მის საფუძველზე უნდა მოხდეს ზნეობრივი გაუმჯობესება. ადამიანის ბუნებაში არის გრძნობადი მიდრეკილებები, რომელიც ბიძგს აძლევს ბოროტებას. საჭიროა იმ მიზეზების დადგენა, რომლებიც მანკიერებისკენ მიმართავენ ადამიანის განვითარებას („ქურდის მემკვიდრე“, „სადაფი და კირჩხიბი“, „ორნი ძმანი“, „ვირად ცნობილი ყადი“, „ვირი, კაჭკაჭი და მგელი“, „განშორებული და მარტვილი“); არსებული გარემო და არასწორი აღზრდა, აბრკოლებს ზნეობრივ განვითარებას. სათნოება აღზრდის შედეგია („ჯიზი გურგენ“). ზნეობრიობა („კეთილობა“) სათნოებაში გამოჩნდება. სათნოება არის „საშუალო“, „ნამეტნაობასა და ნაკლებობას“ შორის. სათნოების ძალა სიბრძნეში და სამართლიანობაშია. „ძლიერება“ („ნამეტნაობა“) თუ მოკლეულია ამ ორ ღირებულებას, სათნოება ვერ იქნება. გამოდის, რომ ადამიანის ზნეობრიობის საზომი სათნოებაა, როგორც „საშუალო“, „კეთილობასა“ და „ბოროტებას“ შორის. „კეთილობა“, ობიექტური (ღვთაებრივი) ღირებულებაა და სრულად მისი მიღწევა ადამიანურ ბუნებას აღემატება. „ნაკლებობა სიკეთისა“ ბოროტებაა, რაც, ასევე ადამიანური ბუნების გადაგვარებას, უარყოფას, დაბლა („ცხოველობისაკენ“) დაშვებას ნიშნავს. საბა არა მხოლოდ სათნოების და მანკიერების არსებითი ბუნების გაგებას გვთავაზობს, არამედ ლოგიკურად, აქ ზნეობის კრიტერიუმის

საკითხიც წყდება. სათნოება გვევლინება ზნეობრიობის კრიტიკ-რიუმად როგორც „ნამეტნაობისა და ნაკლებობას“ შორის „საშუალო“. ამიტომ აზრს მოკლებული არ არის ვივარაუდოთ ნათესაობა არისტოტელეს ნააზრევთან, რომლის თანახმად, ზნეობრიობის მთავარი პირობა არის ზომიერება. ზომიერებით ადამიანის გრძნობადი მიდრეკილებები დამორჩილებული ხდება. ადამიანის მოქმედებაში მთავარი და გადამწყვეტი ხდება ზომიერება, როგორც გონივრული მოთხოვნა.

თავი III გრძნობათა კულტურა (ზნეობრივი გრძნობები)

1. ზნეობრივ გრძნობათა ბუნება (სიყვარული, მეგობრობა, ამხანაგობა)

ნებისმიერი კულტურის დონე იზომება უმაღლესი ღირებულებების (სიკეთე, ჭეშმარიტება, მშვენიერება) ადგილით მის სტრუქტურაში. კულტურის მრავალფეროვან სფეროებში მთავარი და არსებითია ადამიანთა ურთიერთობების კულტურა. ურთიერთობების კულტურა ჩანს ზნეობაშიც. ზნეობრივი კულტურა სინამდვილის ღირებულებითი ათვისებაა, რომლის შესახებ ცოდნა მოცემულია ზნეობრივ ცნობიერებაში. ეთიკის ფუნდამენტური ცნებები „სიკეთე“, „ბოროტება“, „სამართლიანობა“ გამოხატავენ ადამიანთა ურთიერთობებს და მათ დამოკიდებულებას სინამდვილისადმი, მისი მიღების ან უარყოფის თვალსაზრისით. ზნეობრივი ცნობიერების ცნებებში მოცემულია სამყაროს ხედვის თავისებურება. ეს არის შეფასებითი დამოკიდებულება სინამდვილისადმი, რასაც ახლავს ამ მოცემულობის განცდა. გონებით აღქმულის გრძნობაში მოცემულობა, საბასთან, აღინიშნება „გულისხმიერების“ ცნებით. ეს მოცემულობა შეიძლება იყოს დადებითი ან უარყოფითი. ზნეობრივი კულტურა, ზნეობრივ ცნობიერებასთან ერთად, გრძნობათა კულტურასაც გულისხმობს. გრძნობათა სფეროსთან (მეგობრობა, სიყვარული) დაკავშირებულია გარკვეული განცდები. „გრძნობა“ საბას განმარტებით არის „ძალი სულისა შემატყვებელობითი, განმრჩეველობითი ნივთთა“. ეს არის უნარი, რომლითაც ადამიანი უკავშირდება როგორც გარესსამყაროს, ასევე საკუთარ თავს. ეს არის ადამიანის ბუნებრივი მოცემულობა. აქ საბა გრძნობათა, მხოლოდ დაბალ ე.წ. „ფიზიკურ“ გრძნობებზე ლაპარაკობს. მათი სრულყოფილი შესწავლის მიზნით, იგი მიუთითებს იოანე დამასკელის და ნემესიოს ემესელის მოძღვრებას.

გრძნობათა კულტურა შეეხება უფრო რთულ, მაღალი ღირებულების მქონე გრძნობებს – ე.წ. გაკულტურებულ, სულიერებამდე აყვანილ გრძნობებს. ასეთები ბევრია. ჩვენ გამოვყოფთ სიყვარულს, მეგობრობას, შემწყნარებლობას და

სინდისს, რომელთა ზნეობრივი ღირებულება, გრძნობათა კულტურის დასტურია.

სიყვარული ორგვარია: 1. ღვთისგან ბოძებული სიყვარულის ნიჭი, რწმენასა და იმედთან ერთად; 2. სიყვარული, რომელიც იქნება ღვთიური ნიჭის განხორციელება ადამიანის მიერ: „არა მცნებასა ახალსა მივსწერ თქვენდა, არამედ მცნებასა პირველსა, რომელ გაქვენდა (დასაბამითგან), სიყვარული მცნებაი იგი პირველი არს, სიტყუაი იგი, რომელი მესმა პირველთაგან“.⁶¹ სიყვარული ისეთი ღირებულების მქონე გრძნობაა, რომელითაც შესაძლებელია ადამიანურ ცოდვათა მრავალფეროვნების დაძლევა. წმიდა გულით „გარდამეტებული“ სიყვარული: „ესე არს, რათა შეურყევლად, შეუორგულებლად, სინმიდით გიყვარდენ ყოველნი კაცნი, არა მხოლოდ ნათესავნი და მოყვარენი, არამედ უცხონიცა და მტერნიცა“⁶². საბას მიერ აღიარებული საყოველთაო სიყვარულის პრინციპი, ქრისტიანული რელიგიის არსიდან ამოდის. პრინციპის ჰუმანურობა მდგომარეობს ყოველი ადამიანის (კეთილისა და ბოროტის) სიყვარულში. კეთილმძღვოების ეთიკის თანახმად, ბოროტებას არ უნდა ვებრძოლოთ უარყოფითი საშუალებებით, ბოროტების შემცირება (ძლევა) მხოლოდ სიკეთით შეიძლება.

მოყვასის სიყვარული, მასთან ურთიერთობა, მისი დაფასება და შეფასება ჩანს ამხანაგობის ცნებაში. მოყვასი და ამხანაგი შინაარსით იგივეობრივი ცნებებია. მოყვასისადმი დამოკიდებულება ღირებულების ცნებამდეა აყვანილი: „კარგი ამხანაგი ადვილად არ იშოვების, გზაზედ ცუდად არ იშოვების, იაფად ვერვინ იყიდის.

ამხანაგი ციხე წყლიანია, ზღუდე მაღალია, სიმაგრე დაურღვეველია.

ამხანაგი ლხინი ფრიადია, სიხარულთა გამამდიდრებელია, სუფრათა შემამკობელია.

ამხანაგი გულთა ნათელია, თვალთა ჩინია, მკლავთა ძალია, ზურგთა მომბმელია.

⁶¹ იქვე, გვ. 88.

⁶² იქვე, გვ. 89.

ამხანაგი მტერთათვის მაზიანებელია, მოყვარეთათვის საიმედოვნება, უცხოსთანა გამოსაჩენია და მეცნიერსა თანა მოსამსახურება.

ამხანაგი მარტოსათვის ხმის გამცემია, ჯართათვის მარგებელია და ცოტას კაცთა შემაქცეველია.

ამხანაგი ჭირში მომხმაროა, სნეულებაში მკურნალია, სიკვდილში თავის წამგებია⁶³.

მოყვასისადმი ამგვარი გაგების მხატვრულ ხორცშესხმას ვხვდებით იგავებში: „თათვალი“, „სალამანდრა“, „სამნი ამხანაგნი“, „ორი დავრიში და შაჰი“ და სხვა. სულხან-საბას ამხანაგი და მოყვასი მოაზრებული აქვს, როგორც ერთიმეორეზე მიმთითებელი ცნებები. აქ იგი ეყრდნობა ესაია წინასწარმეტყველის განმარტებას.

მეგობრობა და ამხანაგობა ერთმანეთს არ გამორიცხავს. ამხანაგობა, როგორც მოყვასისადმი დამოკიდებულება, საფუძვლად უდევს მეგობრობას. ამხანაგობა შინაარსობრივად უფრო ფართო ცნებაა. იგი ზოგადად მოყვასის სიყვარულს გულისხმობს. მასში ჩანს უცხოთა და მტრისადმი დამოკიდებულებაც. „მეგობარი“ არის „მიწყივ გაუყარი სათანადო მოყვასი“⁶⁴, რაც გამორიცხულია უცხოთა და მტერთან დამოკიდებულებაში. მეგობრობის ღირებულებითი აღმატებულობა იმაშია, რომ ის არ დაიყვანება ამხანაგობაზე. ეს ადამიანთა ურთიერთობების უფრო ვიწრო, მაგრამ უფრო ძლიერი, მყარი ღირებულების მქონე კავშირია. უნდა ითქვას ისიც, რომ „მეგობრობის ჰიმნად“ წოდებული ამხანაგობის საბასეული დახასიათება გეასწავლის, ვინ არის მოყვასი და როგორი უნდა იყოს დამოკიდებულება მასთან. მეგობარი და მეგობრული დამოკიდებულება არსებითად განსხვავებულია.

მოყვასისადმი დამოკიდებულებაში შეცდომის შედეგია მეორე ადამიანისადმი გაუცხოება, სიძულვილი, მტრობა და სხვა უარყოფითი ღირებულებანი.

მოყვასისადმი ამხანაგურ დამოკიდებულებას განამტკიცებს შემწყნარებლობა. როგორია შემწყნარებლობის ბუნება, რა სიძნელეები ახლავს მის დასაბუთებას? რა შესაძლებლობების მატარებელი ღირებულებაა იგი? რა ზნეობრივი სპეცი-

⁶³ სულხან-საბა ორბელიანი. სიბრძნე-სიკრეისა, თბ., „ნაკადული“, 1986, გვ. 394.

⁶⁴ იქვე. გვ. 152-153.

ფიკის შემცველია? რით შეიძლება შემწყნარებლობის გამართლება, უარის თქმა შეუწყნარებლობასა და ძალადობაზე და სად გადის შემწყნარებლობის ზღვარი? ამ კითხვებზე თეორიული პასუხის მოძიება შესაძლებელია სულხან-საბა ორბელიანის მეცნიერულ („ქართული ლექსიკონი“), მხატვრულ („სიბრძნე სიცრუისა“) და რელიგიურ („სწავლანი...“ „სამოთხის კარი“) შემოქმედებაში.

2. შემწყნარებლობის იდეა

სულხან-საბა ორბელიანი შემწყნარებლობის ეთიკურ-ღირებულებით დაფუძნებას ახდენს. შემწყნარებლობა არის ადამიანთა თანაარსებობა სიკეთის საფუძველზე, რომელიც განსხვავებულთა ერთიანობას მოითხოვს. საბა შემწყნარებლობის არსს შეუწყნარებლობისაგან მისი არსებითი განსხვავების საფუძველზე ადგენს: შემწყნარებლობის მამოძრავებელია სიკეთე, შეუწყნარებლობის – ბოროტმძლეობა.

კეთილმძლეობის განმსაზღვრელია პრინციპი: „ნუ მიაგებ ბოროტისა წილ ბოროტებით“, ხოლო ბოროტმძლეობისა – „არას კაცს კარგის მოქმედებისთვის კარგი არ უქმნია“ და მის მაგიერ ავი მიუგია.⁶⁵ პირველი პრინციპის განმახორციელებელია ქრისტი, რომელიც შემწყნარებლობის იდეალურ მაგალითს იძლევა. საბა გვასწავლის მივბაძოთ ამ მაგალითებს, თან გვისაბუთებს რატომ ჯობია შემწყნარებლობა შეუწყნარებლობას, მოთმინება — უთმინოებას, სიმშვიდე — მრისხანებას, სიმდაბლე — ამპარტავნებას, სიყვარული — სიძულვილს, სამართლიანობა — უსამართლობას, პატიოსნება — უპატიოსნებას, უცხოთმოყვარება და სტუმართმოყვარეობა — გულგრილობას, უპატივცემლობას, უანგარობა — ანგარებას, ენატკბილობა — ენამწარობას (მაგინებლობას), მოყვრობა — მტრობას (შურს) და ა.შ.

ნუ მიაგებ ბოროტების სანაცვლოდ ბოროტებითო — ამ პრინციპის მაგალითია თვითონ სულხან-საბასეული მოქმედება, რომელიც მას „ლექსიკონის“ გადანერისას შეემთხვა.

⁶⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე-სიცრუისა. სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით და გ. ლეონიძის წინასიტყვაობით, თბ., „საბჭოთა მწერალი“, 1957, გვ. 111.

„ჩვენს დროში, თბილისში ჰსცხოვროდა წინამძღვარი იობ, კაცი ფრიად მსწავლული, კარგი მოსაუბრე, მცოდნე და მკითხველი ჟამნისა და დავითნისა, კარგი გამომთქმელი. ნაქები მგალობელი, განთქმული მწერალი, დაუცხრომელი ღვთის მლოცველი, შვიდეულის მმარხველი და ტკბილი შემყრელი. როდესაც მე დავიწყე შედგენა ამ სიტყვის-კონისა, იგი აძაგებდა და მკიცხავდა მე, ხოლო რა დავასრულე, ჰნახა და მოეწონა, მე ვათხოვე გადასანერად, მან გადასწერა, მაგრამ სადაც იყო ჩანერილი ჩემი სახელი, ამოეშალა და მისგან გადანერილში ჩაენერა თავისი სახელი, ვითომც მას შეეღვინოს. მე ამით ფრიად გავვოცდი. როგორ ამისთანა სახელოვანმა კაცმა არ იუკადრისა ესე?! ნათქვამია: „ნუ მიუზღვავ ბოროტებისთვის ბოროტით“ — რადგან მან ჩემს შრომაში არ მოიხსენია ჩემი სახელი და ჩასწერა თავისი სახელი, ამისათვის მე ჩემს შრომაში შევიტანე ქება მისი“; ამისათვისვე მე ვიჩივლე⁶⁶. ეს კონკრეტული საქციელის ერთი მაგალითია, თუმცა კეთილი ნების ამ თავისუფალ მოქმედებაში ჩანს მარადიული სულიერი ღირებულებები, რომელიც სულხან-საბას ქართული კულტურის ისტორიაში სამაგალითო ზნეობრივ მოქალაქედ წარმოაჩენს. აქ თვითონ საბა გვევლინება შემწყნარებლობის პრაქტიკულ განმხორციელებლად.

სულხან-საბას შემოქმედების ღირებულება სწორედ ისაა, რომ ის წარსულსაც ეხმიანება, თავის ეპოქასაც ასახავს და მომავლის ეთიკასაც ქმნის. შემწყნარებლობის და კეთილმძღეობის იდეები სულხან-საბას შემოქმედებაში გამსჭვალავს კულტურის ყველა სფეროს — მითოლოგიას, რელიგიას, პოლიტიკას, ზნეობას, გადაჭარბებული არ იქნება თქმა იმისა, რომ ხელოვნებასა და მეცნიერებასაც კი.

სულხან-საბას შემოქმედებაში შემწყნარებლობის და კეთილმძღეობის თეორიული დასაბუთება განმტკიცებულია პრაქტიკული მაგალითების მოხმობით. ამ მტკიცებულებათა ღირსება ისაა, რომ არ იზღუდება ადამიანური შემოქმედებისა და ცხოვრების ერთი რომელიმე სფეროთი.

⁶⁶ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. VI.

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ შემწყნარებლობას სულ-
ხან-საბას შემოქმედებაში არ აქვს უპირობო ხასიათი. დამ-
ნაშავის დასჯა, საბას აზრით, სამართლიანია და მშვიდობიანი
ცხოვრების გარანტიას ქმნის.

სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულება შემწყნარებლო-
ბის შესახებ სათავეს იღებს ბიბლიური წიგნებიდან. იგი ყალიბ-
დება ძველი და ახალი აღთქმის საფუძველზე. შემწყნარებ-
ლობის ღირებულებითი ბუნების და არსის დასადგენად საბა
ეყრდნობა დავითისა და სოლომონის სიბრძნეს, პეტრესა და
პავლეს სწავლა-შეგონებებს, მათესა და ლუკას სახარებებს.
„სახარება, სახარებელი, სახარება არს სიბრძნე, სიმართლე და
ძლიერება, სამივე სწორე და ერთ“⁶⁷. „ჭეშმარიტი სახიერება
იგი არს, რომელი სიმართლისა და სიბრძნისა და ძლიერებისა
თანა შეწყობილ იყოს, რამეთუ უსამართლო და არა-ბრძენი და
უძლური არა არს სახიერ... და სახიერება დიდია ღვთის-
მეტყველთაგან ესრეთ იქების, ვითარცა კეთილი, ვითარცა
სიკეთე, ვითარცა სიყვარული, ვითარცა საყვარელი და რა-
ოდენნი — რაი სხვანი არიან კეთილად შვენიერნი, კეთილ-
მყოფელისა და სახარულევეანისა შვენიერებისა ღვთის სახელნი.
კეთილისმყოფელი“⁶⁸.

შემწყნარებლობის საბასეული გაგების ერთ-ერთი წყარო,
გარდა ქართული ნეოპლატონიზმისა, რუსთაველის შეხედუ-
ლებაც შეიძლება იყოს. რუსთაველი საუბრობს დამარცხებული
მტრის შეწყნარებაზე, შენდობაზე. მტრის მოყვარედ გახდომა
შეწყნარებით, რუსთაველთან, ადამიანის დანიშნულებად არის
მიჩნეული, რაც შესაძლოა ქართული ტრადიციის საძირკველიც
იყოს. შემწყნარებლობის და მტრის მოყვარედ მოქცევის რუს-
თველისეული არგუმენტი ასეთია: „ბრძენ მან ვინმე მოსწავ-
ლემან საკითხავნი ესე-ჰჰოვნე: ესეაო მამაციისა მეტისმეტი
სიგულოვნე: ოდეს მტერსა მოერიო, ნულარ მოჰკლავ, დაი-
ყოვნე: გინდეს სრული მამაცობა, ესე სიტყვა დაიხსოვნე“⁶⁹.

სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულება შემწყნარებლო-
ბაზე ეხმიანება განდის, კინგის, ტოროს და ტოლსტოის იდეებს

⁶⁷ იქვე, გვ. 273.

⁶⁸ იქვე, გვ. 274.

⁶⁹ შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, სტროფები 466, გვ. 75. 1613, გვ. 245. თბ., „მეცნიერება“, 1988.

(„ნუ მიუზღავთ ბოროტების წილ ბოროტით“⁷⁰). მათ შორის საერთოა შემწყნარებლობის და კეთილმძღოების საფუძვლად სამართლიანობისა და სიყვარულის პრინციპის მიჩნევა. განსხვავება ისაა, რომ, საბას აზრით, შემწყნარებლობას აქვს ზღვარი და მიუტევებელი დანაშაული სასჯელს იმსახურებს.

საბას იდეა შემწყნარებლობის შესახებ თანამედროვე დასავლური აზროვნებისგანაც არ არის შორს. მისი არგუმენტები შემწყნარებლობის აუცილებლობის შესახებ დღევანდელი მსოფლიოსთვისაც ძალზედ აქტუალურია.

3. შემწყნარებლობის საზღვარი

შემწყნარებლობა ერთ-ერთი სათნოებაა, რომლის გარეშე ადამიანთა თანაცხოვრება შეუძლებელია. სხვადასხვა ენაში შემწყნარებლობის განმარტებისას დაფიქსირებულია ამა თუ იმ ენაზე მოლაპარაკე ხალხის ისტორიული გამოცდილება და კულტურა. ლათინური ტერმინი „ტოლერანტობა“ აღნიშნავს რწმენისა და აზრის შემწყნარებლობას. იურგენ ჰაბერმასი მიიჩნევს, რომ ინგლისური ენა გერმანულ ენაზე უფრო მკაფიოდ განასხვავებს „ტოლერანტობას“ („Tolerance“), როგორც ქცევის ნორმასა და სიკეთეს, და „ტოლერანტობას“ („Toleracion“), როგორც სამართლებრივ აქტს. რუსული „Терпимость“ (მოთმინება), ვ. სოლოვიოვის აზრით, ვერ გადმოსცემს შემწყნარებლობის ნამდვილ არსს. განსხვავება უნდა დადგინდეს მათი საგნის საფუძველზე, როგორც არისტოტელესთანაა. მთავარია შინაგანი მოტივებით მათი განსხვავება. შემწყნარებლობის ბუნება, მისი ნამდვილი არსი გაიგება ეთიკის საფუძველზე.

ქართულ ენაში სულხან-საბა განმარტავს: „შენწყნარება, კეთილად ითანოს“ (4. 24. ლუკა). ითანია, თან გაუყრელ ჰყო“⁷¹. განმარტებიდან კარგად ჩანს, რომ შემწყნარებლობა

⁷⁰ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმელნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თბ. სულხან-საბა III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 112.

⁷¹ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან, გამოცემული რაფიკლ დ. ერისთავის რედაქტორობით და აღუქსანდრე

ადამიანთა თანაცხოვრების და ურთიერთობების ზნეობრივ პრინციპზეა დაფუძნებული. შემწყნარებლობის ბუნება ვლინდება განსხვავებულისა და უცხო სადმი ზნეობრივ დამოკიდებულებაში: პატივისცემით, სიყვარულით, სამართლიანობით. შემწყნარებლობის სამართლებრივი საზრისი ბუნებრივად წარმოშობს მისი ზღვარის პრობლემას.

შემწყნარებლობის საზღვრის საკითხის დასმა თავისთავად მიუთითებს შემწყნარებლობის ღირებულების თავისებურებაზე. ასე დასმული საკითხი გულისხმობს პასუხს კითხვაზე – როდის უნდა ვიყოთ შემწყნარებელნი? თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არაბუნებრივად ჩანს კითხვები „როდის უნდა ვიყოთ კეთილნი?“ ან „როდის უნდა ვიყოთ სამართლიანნი?“. სიკეთისა და სამართლიანობის მოთხოვნას უპირობო ხასიათი აქვს. ადამიანი სამართლიანი და კეთილი უნდა იყოს ყოველთვის და ყველანაირ ვითარებაში. სიკეთისა და სამართლიანობის ღირებულებები აბსოლუტურია თავიანთი ბუნებით, თუმცა რეალურად მათი დარღვევის ფაქტები არსებობს. ადამიანები ზოგჯერ კეთილნი და სამართლიანნი არიან, ზოგჯერ პირიქით. ასეთივე ვითარებას ვაწყდებით შემწყნარებლობის შემთხვევაშიც: ზოგიერთ შემთხვევაში ადამიანები შემწყნარებელნი არიან, ზოგჯერ – შეუწყნარებელნი.

როდის და რა ვითარებაშია შემწყნარებლობა გამართლებული? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა აუცილებელია, რათა გაიფანტოს ის ეჭვები, რაც შემწყნარებლობის ღირებულების მოქმედების აუცილებლობას ახლავს.

რას აღნიშნავს საზღვრის ცნება და რა საზღვრებზეა საუბარი შემწყნარებლობის შემთხვევაში?

მნიშვნელოვანი და საყურადღებოა სულხან-საბა ორბელიანის მიერ საზღვრის ცნების განმარტება ქართულ ლექსიკონში, რომელიც იოანე დამასკელის შეხედულებას ეყრდნობა: „საზღვრის დადება განწყოფს თვისისა თვითეულისასა, ეგრეთვე განსაზღვრებაცა განწყოფს თვისსა თვი-

თეულისასა სხვისა ბუნებისაგან, ხოლო საზღვრის სიმართლე არს არცა ნამეტნაობა და არცა ნაკლებობა⁷².

შემწყნარებლობის „საზღვრის სიმართლე“, „არცა ნამეტნაობა და არცა ნაკლებობა“ რომ დადგინდეს, საჭიროა მასთან დაკავშირებული სიძნელეების გათვალისწინება: (1) ადამიანის საქციელის ბუნება, მისი სუბიექტური და თვითნებური ხასიათი და შემწყნარებლობაზე ორიენტირებული საზოგადოების წესების (განსხვავებულთა ურთიერთ-აღიარების საფუძველზე) გაცნობიერება და მიღება (განხორციელება); (2) ბოროტებისადმი შეუწინააღმდეგებლობის იდეის ანალიზი; (3) შემწყნარებლობის მიმართება სამართლიანობასთან და პასუხისმგებლობასთან.

როგორია შემწყნარებლობის ბუნება? ამ კითხვაზე პასუხი უკავშირდება ადამიანის საქციელის რთულ და წინააღმდეგობრივ ხასიათს. ადამიანის საქციელი შეიძლება იყოს ნებითი (შეგნებული და თავისუფალი), უნებლიე (თვითნებური და სუბიექტური) და არანებითი (იძულებითი, აუცილებლობით განპირობებული). შემწყნარებლობის დასაბუთების სიძნელე, ადამიანის რთული და წინააღმდეგობრივი ბუნების გათვალისწინებით, უკავშირდება არანაკლებ მნიშვნელოვან საკითხს: შემწყნარებლობის ქმედითობას ადამიანთა ურთიერთობის სხვადასხვა სფეროში (რელიგია, პოლიტიკა, ზნეობა და ა. შ.). აუცილებელია შემწყნარებლობის სპეციფიკის განსაზღვრა ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში და ურთიერთობების სხვადასხვა დონეზე.

ეთიკაში პრობლემას ქმნის ორი ურთიერთგამომრიცხავი მოთხოვნა: ბოროტებასთან შეურიგებლობა და შემწყნარებლობის დაფუძნება. ძირითადად, ბოროტებასთან შეურიგებლობის გამო დგება ეჭვქვეშ შემწყნარებლობის ღირებულება და ამიტომ წარმოადგენს იგი კრიტიკული განხილვის ობიექტს. უნდა აღინიშნოს, რომ შემწყნარებლობა არ გამორიცხავს ძალას. ღირებულება ძალის გარეშე წარმოუდგენელია. ღირებულება თვითონაა ძალა. მთავარია ის, თუ როგორია მისი მოქმედების ძალა – პოზიტიური თუ ნეგატიური.

⁷² სკლხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული 1. ავტოგრაფიულნიუსების მიხედვით მოაშადა, გამოკლეკა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ. თბ., „მერანი“, 1991, გვ. 141.

შემწყნარებლობაზე ორიენტირებული საქციელი შეიძლება განპირობებული იყოს ზნეობრივი ნორმით ან საზოგადოებრივი მოთხოვნით. ამგვარი საქციელი ყოველგვარი განსხვავებულის ცნობა-აღიარებას გულისხმობს. განსხვავებულის ცნობა-აღიარებაში არ იგულისხმება ბოროტების დაშვება, მისი აღიარება. სირთულეს ქმნის ბოროტების დაძლევის საკითხი. იგი წარმოგვიდგება ორგვარი კუთხით: რა არის ნამდვილი ბოროტება და რა საშუალებებით შეიძლება მისი დაძლევა?

ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ სწორად იქნეს ნაპოვნი და დადგენილი ზღვარი შემწყნარებლობის დაშვებასა და ბოროტებასთან ბრძოლის აუცილებლობას შორის. ჯერ უნდა დადგინდეს ნამდვილი ბოროტება, როგორც ადამიანის სულიერ-გონითი გარკვეულობა.

ბოროტება არც ცარიელი ცნებაა და არც, მხოლოდ, ლოგიკური შესაძლებლობა. ესაა ადამიანის სულიერი შესაძლებლობა, რომელიც, თუ გასაქანი მიეცა, ფიზიკურ ძალად მოგვევლინება. ძალადობა – როგორც ფიზიკური, ასევე, ფსიქოლოგიური – სიძულვილსა და სულის გაღარიბებას იწვევს.

ლ. ტოლსტოი და მისი თანამოაზრენი არ იზიარებენ ბოროტებასთან ისეთ შეუწინააღმდეგებლობას, რომელიც ნებაყოფლობით, ადამიანის ზნეობრივი გადაგვარების ტოლფასი იქნებოდა. პირიქით, მათი შეუწინააღმდეგებლობა ნიშნავს ბოროტებასთან ბრძოლას გარკვეული ხერხებით. მათი მიზანი ბოროტების დაძლევაა, ოღონდ ამისთვის სხვა გზას და საშუალებებს ირჩევენ, რაშიც შეიძლება მათთან შეკამათება.

ვ. ილინის აზრით, საქციელი – რაც არ უნდა ზნეობრივად დამაჯერებლად და საზოგადოებრივად სასარგებლოდ გამოიყურებოდეს – სიკეთედ ვერ ჩაითვლება, რადგან გარეგანი კორექტულობა, მოთმინება (თავშეკავება) და სარგებლიანობა ვერ შექმნის ბოროტებაზე გამარჯვების შესაძლებლობას. ბოროტების დაძლევა შესაძლებელია სულიერებით და სიყვარულით. სიკეთე გასულიერებული სიყვარულია; ბოროტება — სულიერების საწინააღმდეგო ძალა — სიძულვილის ძალაა. სული, რომელიც ეწინააღმდეგება ბოროტებას, გამარჯვებისათვის საჭიროებს სიყვარულს და გონითობას. ამით დაიძლევა ბოროტება, როგორც საკუთარ

თავში, ისე სხვებში. ტოლსტოი და მისი მომხრეები მართლნი არიან იმაში, რომ ბოროტების დამარცხება შესაძლებელია სიყვარულით, მაგრამ მათი აზრი მიუღებელია, როცა, ამ გზაზე, ისინი იძულების როლს გამოიყენებენ.

ხსენებულ საკითხთან დაკავშირებით ძირითად პრობლემას წარმოადგენს ის, რომ შემწყნარებლობის საზღვარს უარყოფითი მნიშვნელობით წარმოადგენს შეუწყნარებლობა. ძალადობით განხორციელებული ყოველგვარი საქციელი შემწყნარებლობას გამოიყენებს. შემწყნარებლობასა და შეუწყნარებლობას შორის არსებობს თვისობრივი განსხვავება. თვისობრივი მახასიათებლები მათი საზღვრების მაჩვენებელია. შემწყნარებლობის ძალა არის სიკეთის, სიყვარულისა და სამართლიანობის ძალა, თუმცა სამივე მათგანის განსახორციელებლად შეიძლება ფიზიკური იძულების გამოყენებაც. ამ აზრის საფუძვლიანი დასაბუთება ეკუთვნის ვ. ილინს, რომელსაც თავის დროზე სულხან-საბა ორბელიანიც აღიარებდა. თავისუფლება, სამართლიანობა და სიყვარული ის ღირებულებებია, რომლითაც განისაზღვრება შემწყნარებლობა, როგორც ზნეობრივი საქციელის ნორმა. მათი განხორციელების შედეგია სიკეთე. ბოროტი ნება მიმართულია სამართლიანობის, სამართლებრივი ცნობიერების, სამართლის მიზნების წინააღმდეგ – იგი ანგრევს ადამიანის სულიერებას. ბოროტი ნება, თავისი წყაროთი, მიმართულებით, მიზნითა და საშუალებებით სულიერების საწინააღმდეგოა. ზნეობრივი თვალსაზრისით, ბოროტი ნება არღვევს ადამიანთა ერთიანობას, სპობს სიყვარულს, როგორც გამაერთიანებელ ძალას. ყველგან, სადაც ეს ორი ნება მუღავნდება გარეგან ქმედებაში, საკითხი დგება მათთვის წინააღმდეგობის განვების შესახებ. მათი აღკვეთა ნებადართულია, რადგან ბოროტ ნებას შინაგანი აღმკვეთი ძალა ვერ ეხმარება, შინაგანი იძულება უძლური ხდება და ვლინდება გარეგან აგრესიულ ძალებში.

პიროვნული ბოროტების გამართლება ხასიათის სისუსტით, შეცდომით, შემთხვევითობით და ა.შ. პრობლემის გადაწყვეტის მცდარ გზაზე გვაყენებს. ეს პრობლემიდან გადახვევაა, რაც საკითხის მცდარ გადამწყვეტას შეუწყობს ხელს. მთავარია დავადგინოთ, გვაქვს თუ არა ნამდვილად ბოროტებასთან საქმე. ამისი გაგება შეუძლია ადამიანს, რომელმაც ბოროტება საკუთარ თავზე გამოსცადა, შეიძინა მისი ხედვის

ძალა და ამ საფუძველზე — განსჯის უფლება. ბოროტები-სადმი წინააღმდეგობა პრაქტიკული პრობლემაა. მისი დასმა, განსჯა და გადაწყვეტა გულისხმობს, რომ ადამიანი არა მხოლოდ შეიმეცნება, სწავლობს, აღიქვამს, განჭვრეტს მოვლენებსა და ადამიანთა საქციელს, არამედ მის შეფასებასაც ახდენს. ვინც არ იცის განსხვავება სიკეთესა და ბოროტებას შორის, ბოროტებისადმი წინააღმდეგობის პრობლემის დანახვას ვერ შეძლებს. გადაწყვეტილების მიმღები სუბიექტის არსებითი ნიშნებია სიკეთისადმი ნამდვილი სიყვარული და პატიების უნარი.

არსებობს ბოროტებისადმი წინააღმდეგობის განწევის სხვა სიძნელეც. შეიძლება ადამიანმა იცოდეს განსხვავება სიკეთესა და ბოროტებას შორის, შესაძლოა მას ძალუძს კიდევ ამ პრობლემის დანახვა, მაგრამ მისი დამოკიდებულება ამ პრობლემისადმი არის ინდიფერენტული — ის ამ პრობლემას ვერც დასვამს და ვერც გადაწყვეტს. პრობლემა არც იმ შემთხვევაში გადაიჭრება, თუ სიკეთისა და ბოროტების საკითხი არ მსჭვალავს ადამიანის სულსა და გულს, თუ მისთვის არსებითი და ყოფნა-არყოფნის ტოლფასი არ არის ბოროტებაზე სიკეთის გამარჯვების საკითხი.

ბოროტებისადმი ნამდვილი წინააღმდეგობა არ დაიყვანება მის უარყოფაზე და არც მისი უარყოფით ამოიწურება. საკითხის ნამდვილი არსის გაგება მოითხოვს პასუხს კითხვაზე: არის თუ არა ბოროტების დამარცხება ნამდვილად გამარჯვება? ეს არის ადამიანის ნამდვილი არსებობის ფუნდამენტური საკითხი — სიცოცხლის აზრისა და დანიშნულების საკითხი. ადამიანის დანიშნულებაა შეეწინააღმდეგოს ბოროტებას და ილვანოს სიკეთის დამკვიდრებისათვის. მაგრამ ბოროტებაზე გამარჯვება თუ მხოლოდ თვითმიზანია და არა სიკეთის, სიყვარულის და სამართლიანობის დამკვიდრებისათვის ზრუნვა, მაშინ ბოროტებისადმი წინააღმდეგობის პრობლემის გადაწყვეტისათვის ნიადაგი მოუმზადებელია და არ არსებობს. ბოროტებისადმი ნამდვილი წინააღმდეგობა აყენებს ადამიანს სიცოცხლისა და სიკვდილის საკითხის წინაშე, რომელიც მისგან ითხოვს პასუხს: უღირს თუ არა მას ბოროტებაზე გამარჯვებული არსებობა; და თუ უღირს, მაშინ, სახელდობრ, როგორ უნდა იცხოვროს მან, რომ ეს არ იყოს

უსულობის, ბოროტების, უსამართლობის და სიძულვილის გამარჯვება და ზეიმი.

შემწყნარებლობის საზღვრის საკითხი გულისხმობს ნებით მოქმედებას. შემწყნარებლობის განხორციელებისათვის აუცილებელია ნებითი აქტი. ნება არ მოქმედებს მხოლოდ აქტუალურად მოცემული სიტუაციით. ზნეობრივ ცნობიერებაში ჩამოყალიბებული შემწყნარებლობის ღირებულება შესაბამისობაში უნდა იყოს ზნეობრივ მოთხოვნასთან. შემწყნარებლობა არის ღირებულება, სიკეთე, კეთილი ნება, სამართლიანობა, სიყვარული, რომელიც ეწინააღმდეგება ბოროტებას, ბოროტ ნებას, უსამართლობასა და სიძულვილს – ზოგიერთ შემთხვევაში იძულების გზით, ოღონდ მისი დანიშნულებაა ისევ სიკეთის, სამართლიანობის, სიყვარულის და სულიერების დამკვიდრება და გაძლიერება. ბოროტებაზე გამარჯვება თუ ისევ სიძულვილისა და უსამართლობის ზეიმი, ამ შემთხვევაში შემწყნარებლობასთან არაფერი გვესაქმება. თავისუფლება და კეთილი ნება არის შემწყნარებლობის წყარო. მისთვის მიმართულების მიმცემია ბოროტების არსებობის აღმოფხვრა. ხოლო შემწყნარებლობის მიზანია სიკეთის, სამართლიანობის, სიყვარულის და ზოგადად სულიერების დამკვიდრება ადამიანთა ურთიერთობებში, მშვიდობის არსებობა მსოფლიოში.

4. სინდისი

სინდისის ფენომენის შესახებ ფილოსოფიური აზროვნების ისტორიაში განსხვავებული თვალსაზრისები არსებობს. ცნობილია სინდისის ცნების ბიოლოგიური, ეთიკური, სოციოლოგიური გაგება. სულხან-საბა ორბელიანის აზრით, სინდისი არის გონითი ფენომენი, „მამხილებელი გონება“⁷³, „გონიერი გრძნობა“, რომლის განცდამ ადამიანში ზნეობრივი ცვლილება უნდა გამოიწვიოს. სინდისი შეიძლება განვიხილოთ როგორც უნარი, რომელიც არსებობს ადამიანში შესაძლებლობის სახით. პოტენციური სინდისი ზნეობრივი განსჯისა და შეფასების უნა-

⁷³ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული II. ანტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით შილაშადა, გამოკლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ. თბ., „მერანი“, 1991, გვ. 119.

რის არსებობას გულისხმობს. მისი თავისთავადობა გამოიხატება გონითი უნარების ობიექტურობისა და უანგარობაში. გონითი უნარები ხელს უწყობენ ფაქტიური ვითარებების არსის შემეცნებას და ობიექტური ღირებულების დანახვას. სინდისის საფუძველზე შესაძლებელია განყენება სუბიექტურობისაგან, რომელიც აბრკოლებს ობიექტური ღირებულების მოქმედებას. სინდისის მამოძრავებელია ეთიკური ჯერ-არსი.

გონითი უნარები ეხმარება ადამიანს ნებითი გადაწყვეტილების მიღებაში ობიექტური ღირებულებების (ჭეშმარიტების, სამართლიანობის, სიკეთის, მშვენიერების) სასარგებლოდ, როცა არსებული ფაქტები ამას ეწინააღმდეგება. სინდისი, როგორც შესაძლებლობა, ადამიანური ბუნებისაა და ეს უნარი ყველასთვის იგივეობრივია, ფაქტობრივი ვითარება კი განსხვავებულია.

არსებობს აქტუალური სინდისი. ეს არის ადამიანის რეალურად არსებული ცნობიერება ზნეობრივი ღირებულებების შესახებ. ამ შემთხვევაში სინდისი არ შეიძლება პირველწყარო და მამოძრავებელი იყოს. ის შეიძლება ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე, ამიტომ განსხვავებულია და ყველა ადამიანში თავისებურად ვლინდება. არ არსებობს თანდაყოლილი ღირებულებითი (შეფასებითი) ცნობიერება, ისევე როგორც ფიზიკური საგნების ცნობიერება არაა თანდაყოლილი. ამ აზრით, სინდისი თანდაყოლილი კი არაა, არამედ ადამიანის გონითი შემოქმედების შედეგია. სინდისი საკუთარი თავის გაცნობიერების უნარია. ეს არის საკუთარი თავის ჭეშმარიტი გაცნობიერება განსჯისა და შეფასების საფუძველზე – „განმსჯელობითი არს სვინიდისის შემნიკვლებულისა და განმმენდილის გრძნობა“, „უცოდველად განმრჩეველი გონიერისა გრძნობისა“⁷⁴.

აქტუალური და პოტენციური სინდისის კვალდაკვალ არსებობს აბსოლუტური სინდისი – ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, ე.ი. აბსოლუტური ზნეობრივი აზრით, რომელიც, ყოველგვარი ფაქტის მიუხედავად, უცვლელია. ასეთი აბსოლუტური სახით სინდისი არ გვეძლევა. პირიქით, მისი ნახვა

⁷⁴ ქართული ლექსიკონი, „შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 51 /„განშჯა“/

წმინდა და სრული სახით არსადაა შესაძლებელი. „საღმრთო ნების უცთომელი მიწთომილება არცა დაიცნობების“⁷⁵. იგი ისევე არსებობს, როგორც ჭეშმარიტი შემეცნება. ჭეშმარიტება კი, ყველასათვის ერთია. ის არის თავისთავადი ღირებულების მქონე, ობიექტური არსებობის, საგნობრიობის შესაბამისობა ღმერთის ნებასთან „სრული განწმენდა გულითა და პირითა“⁷⁶.

სინდისი ამ მნიშვნელობით ზნეობრივ წესრიგს აღნიშნავს. ზნეობრივი წესრიგი ყოველი ადამიანისთვის იგივეობრივია, თუმცა თითოეული განსხვავდება ამ წესრიგის ფლობის სიძლიერით. პირველი მნიშვნელობით სინდისი (პოტენციური სინდისი) არის ღირებულების შესაბამისი ცნობიერება, რომელიც მუდამდებდა ზნეობრივი წესრიგის საფუძველზე. აქტუალური სინდისი წარმოადგენს ზნეობრივი წესრიგის არასრული სახით განხორციელებას. აბსოლუტური მნიშვნელობით სინდისი ზნეობრივი წესრიგის (ღმერთის ნების) შესაბამის მოქმედებაშია. ეს არის ადამიანის მოქმედება საგნის, საგნობრიობის, ობიექტური ვითარების, ღმერთის ნების შესაბამისად. როცა მას სურს განახორციელოს ის, რაც აუცილებელია, რაც ზნეობრივი წესრიგის შესაბამისია. სინდისი არის საკუთარი ქმედების ზნეობრივი შეფასება და ამდენად, საკუთარი თავის ცნობა („იცან თავი შენი“); „სწავლანში...“ საბა თხოვნით მიმართავს ადამიანებს „განვიცადოთ კაცად-კაცადმან სვინიდისი თვისი“⁷⁷ და „ვიცვალოთ დღეს ზნენიცა ჩვეულებათა ჩვენთანი“⁷⁸.

სინდისის ფენომენტან არის დაკავშირებული სინანულის და სირცხვილის გრძნობები. „სინანული, ესე არს ცოდვის ქმნისთვის მწუხარება და ვაება, ხოლო შენანება – საკანონოისა გარდახდა“⁷⁹. აქ საბა ლუკას სახარებას ემყარება. „სირცხვილი არს შიში უბადოთა (ცუდი, ავი) საქმეთა ზედა“⁸⁰.

⁷⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თბ. სულხან, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 51

⁷⁶ იქვე, გვ. 51.

⁷⁷ იქვე, გვ. 158

⁷⁸ იქვე, გვ. 190

⁷⁹ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და აღუქსანდრე

სულხან-საბა შეგნებით ჩადენილ ცოდვად მიიჩნევს პეტრე მოციქულის საქციელს, რომელმაც უარყო ქრისტესთან ნაცნობობა – „არა ვიცი კაცი იგი“; ხოლო იუდას საქციელი არის ნებით ჩადენილი. იუდა წინ მიუძღვოდა ჰურიათა კრებულს და ეუბნებოდა: „მე ვიცი კაცი იგი და მიგცე თქვენ“. პეტრემ შეიგნო თავისი დანაშაული: „ვინა უარ-ვყავ, რომელი ვიცი ჭეშმარიტი ძე ღმრთისა მოსრული სოფელთა ხსნისათვის?“ პეტრეს სინანული არის მართალი სინანულის მაგალითი. მართალია სინანული და მისატყეველია ცოდვა, როცა ადამიანი შეგნებულად დროულად მიხვდება, იწუხებს და მოინანიებს ჩადენილ ცოდვებს – ამით განწმენდს იგი თავის სულს.

სულ სხვა მნიშვნელობა აქვს იუდას სინანულს „ესოდენტა ცოდვათა ზედა არა შეინანა, არცა გულისხმა-ყო, ვითარცა პეტრე, რაჟამს უარყო და მოეხსენა, გამოვიდა და ტიროდა მწარედ, – არცა მივიდა მოციქულთა მათ თანა და აღუარნა მათ ბრალნი მისნი და მეხვამიწედ აღიდგინნა იგინი, – არცა მივიდა წინაშე ჯვარისა მის ცხოველს-მყოფელისა, რომელმან ავაზაკი სისხლით შებღალული სამოთხის მოქალაქე ყო და ასისთავი იგი ქრისტეს განმგვრემელი ღონგინოს აცხონა, რათამცა ეთქვნეს: „მის წინაშე ვსცოდე, რამეთუ სიკუდილად მიმეც, არამედ სიკუდილითა შენითა იხსნი ცოდვილთა და მეცა შემინდე“ – არცა თქვა ავაზაკებრ: „მომიხსენე, მეუფეო, ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა“ – არცა თქვა ასისთავისებრ: „კაცი ესე ძე ღმრთისა იყო“, რათამცა მისტყევბოდა, არამედ წარვიდა სიგლისპით და შიშთვილიბა. არა თუ სინანულისათვის დაიშთო თავი, არა, არამედ სირცხვილისა მისთვის, რამეთუ მაშინ მოეხსენეს, რაცა უწინარეს ჰრქვა მას უფალმან, ყოველივე აღესრულა და ურგებ იქმნა მისთვის სინანული იგი ჟამსა უდროოსა⁸¹. „ხოლო ურგები სინანული ესე არს, რომელი ყო იუდა, რამეთუ

ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 281 /„განმჯა“/

⁸⁰ იქვე, გვ. 282

⁸¹ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თხზულებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლილაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 84

სირცხვილისათვის მოიკლა თავი და არა გულითა შემუსვრილითა ვიდოდა სიმდაბლითა⁸².

ურგებ სინანულად თვლის საბა, ადამიანის მიერ შეგნებულად ჩადენილი ბოროტებების გამო მონანიებას სიბერის ჟამს. ბოროტებანი და მანკიერებანი ადამიანმა სიყრმეშივე უნდა აღმოფხვრას, თორემ შემდეგ მისი აღმოფხვრა და მიტევებაც შეუძლებელია. თუ ადამიანს აღარ შეუძლია (სიბერის ან ავადმყოფობის გამო) ბოროტების ქმნა და თავის წარსულ ცოდვებს ინანიებს, ესეც არანებითი სინანულია, რომელიც არ მიეცევა. ე.ი. ნამდვილ სინანულად მიაჩნია ისეთი გრძნობა, რომელსაც ადამიანი შეგნებულად, სულით და გულით განიცდის ჩადენილი ბოროტი საქციელის გამო.

როგორც ვნახეთ, ადამიანის სულიერების განმსაზღვრელია ზნეობა. თუ ადამიანი მოქმედებს ობიექტური ღირებულებების შესაბამისად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ იგი მოქმედებს საკუთარი ბუნების შესაბამისად. ასეთი ქმედება თავისუფალია სუბიექტივიზმისაგან და ობიექტურობის მაღალ ხარისხზე მიუთითებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანმა გააკეთა არჩევანი მაღალი ზნეობრივი ღირებულებების საფუძველზე და ამით მან შეიძინა ზნეობრივი პიროვნების სტატუსი. პიროვნების ზნეობრივი ქმედება, გარდა ზნეობრივი ცნობიერებისა (ზნეობრივ ღირებულებათა ცოდნა) და ზნეობრივი გრძნობისა (ზნეობრივ ღირებულებათა განცდა) საჭიროებს ნების თავისუფლებას.

⁸² იქვე, გვ. 85

თავი IV ნების თავისუფლება

1. ნება – ზნეობრივი ქმედების საფუძველი

ნების თავისუფლების საკითხი ეთიკის ძირითადი პრობლემაა. მის გადანყვეტაზეა დამოკიდებული ეთიკის როგორც მეცნიერული დისციპლინის არსებობა. მეცნიერული შემეცნება გულისხმობს მიზეზობრივი კავშირების დადგენას მოვლენებს შორის. მეცნიერება იკვლევს მოვლენებსა და პროცესებს ურთიერთკავშირსა და ურთიერთგაპირობებულობაში. ადამიანის პრაქტიკული ჩარევა ბუნებრივ და სოციალურ მოვლენებში, მათი განვითარების მიმდინარეობაში შესაძლებელია მხოლოდ მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვის შემეცნებისა და განჭვრეტის საფუძველზე. ეთიკის მეცნიერების საფუძველი მორალის მოვლენებს შორის კავშირების დადგენაა. არის თუ არა კავშირი ზნეობრივ ცნობიერებას, ზნეობრივ გრძნობასა და ზნეობრივ ნებას შორის? მას შემდეგ, რაც ადამიანის ყურადღება გადატანილ იქნა საკუთარი შინაგანი ბუნების შემეცნებაზე და გაგებაზე, დასმულ კითხვაზე ორი განსხვავებული პასუხი გამოიკვეთა: დეტერმინისტები თვლიან, რომ ადამიანი ჩართულია ბუნებრივ აუცილებლობათა ჯაჭვში, ამიტომ მისი თავისუფალი მოქმედება შეუძლებელია. მათ საპირისპიროდ, ინდეტერმინისტების აზრით, ადამიანს თავისი ცნობიერების საფუძველზე შეუძლია ბუნებრივი მოვლენებისაგან სავსებით დამოუკიდებლად იმოქმედოს. თუკი ადამიანი მხოლოდ ბუნებრივი აუცილებლობის მიხედვით მოქმედებს, მაშინ შეუძლებელია მისი საქციელის ზნეობრივი შეფასება და სამართლებრივი განსჯა.

ადამიანს, ცხოველისგან განსხვავებით, სინამდვილესთან ურთიერთობის სპეციფიკური ფორმები აქვს. ერთ-ერთი მათგანია ნებითი მოქმედების უნარი. ადამიანის ნებითი მოქმედება გაცნობიერებული, მიზანდასახული მოქმედებაა. ადამიანი ჯერ მიზანს დაისახავს, შემდეგ შეაფასებს ყველა შესაძლო საშუალებას, ამ შეფასების საფუძველზე გამოაქვს გადანყვეტილება მიზნის ღირებულების შესახებ და ამის შემდეგ ასრულებს მოქმედებას. ნების თავისუფლება შედეგია ადამიანის განსჯის, შეფასების, გადანყვეტილების გამოტანის

უნარის, რომლის საფუძველზეც ის თავს აღწევს გარემოს უშუალო ზემოქმედებას, მოქმედებს არჩეული მიზნის შესაბამისად და შეუძლია სინამდვილის შეცვლა და გარდაქმნა. რამდენადაც ნებითი მოქმედება ცნობიერ ხასიათს ატარებს, ამდენად ის პიროვნების თვითმყოფადობის, თავისთავადობის, თავისუფლების გამომვლენია.

სულხან-საბა ორბელიანმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ზნეობრივი კულტურის ორ ძირითად ნაწილს, ზნეობრივი ცნობიერების და ზნეობრივი გრძნობის მნიშვნელობას. მან, სოკრატეს მსგავსად, სიკეთისა და სათნოების საფუძვლად გამოაცხადა სიბრძნე, ცოდნა.

ზნეობრივი კულტურის შინაარსი არ ამოიწურება მხოლოდ ცოდნისეული მომენტით. ადამიანმა შეიძლება იცოდეს, რა არის სიკეთე და რა არის ბოროტება, მაგრამ არ იქცეოდეს ზნეობრივად. ზნეობრივი საქციელის განხორციელებისათვის არ არის საკმარისი მხოლოდ ცოდნა, აუცილებელია სურვილის არსებობაც. ადამიანს უნდა სურდეს სიკეთის შესახებ არსებული ცოდნის განხორციელება, სიკეთისქმედება. სიკეთისქმედების ანუ ზნეობრივი საქციელის განხორციელებისათვის აუცილებელია ნების უნარი. ნების თავისუფლება გადამწყვეტია ზნეობის და ზნეობრივი კულტურის არსებობისა და განვითარებისთვის; ამიტომ, სულხან-საბა ორბელიანი „ქართულ ლექსიკონში“ ნებას და მასთან დაკავშირებულ ყველა ნიუანსს განსაკუთრებული სკრუპულოზურობით განიხილავს. ნება გონებასთან არის დაკავშირებული; ნება არის „აღრჩევა ერთისა რასამე მრავალთა მათგან მოგონებათა კეთილისა, გინა ბოროტისა, ხოლო ნება სამად განიყოფების: ერთი იგი ხორციელებრივი, რომელი იგი არს ნაყროვანებისა, განსვენებისა და გემოთ მოყვარებისა, ხოლო მეორე სამუაღ არს ერთისა მის უმაღლესი, ხოლო მეორისა ვერ სრულიად და წმიდად მისანდომელი; ხოლო მესამესი სულიერად, რომელსა შორის სისრულე იხილვების, სრულიად საღმრთოისა მოქალაქობისა. (22, 21. გამოსვლა.)“⁸³. ადამიანის ნება თავისუფალია, ანუ ადამიანი თავისუფალია თავის სურვილებში, მის სურვილებს აქვს თავისი საფუძველი, თავისი მიზეზები;

⁸³ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ.1, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საბიბელი დაურთო ი. აბულაძემ, თბ., 1991, 588.

თავისუფლება თავს იჩენს იმ სურვილში, რომელიც მუდამ ნება ნებით აქტში; ეს არის, სულხან-საბას განმარტებით: „ნება არსებისა, გონიერისა, სიტყვიერისა. გულის-სათქმელისა მიმართ სურვილი“ (გენება, გინებს, გნებავს, ენება, ინება, მენება, მნებავი, მნებავს, მნებებელი, უნებელი, უნებლიეთი, უნებური). ნება და გო-ნება განსხვავებული, თუმცა ერთმანეთთან არსებითად დაკავშირებული უნარებია. ნების თავისუფლება არის სურვილის და მოქმედების თავისუფლების თანხვედრა; ადამიანი თავისუფალია მისი სურვილების განხორციელებაში, გამომჟღავნებაში. ეს არის საკუთრივ ნების თავისუფლება. ადამიანი ფლობს განსხვავებულ, „ძალით“ უნარებს; ნება ერთ-ერთი ძალითი უნარია. თავისუფალია ადამიანი, როცა ამ ძალას თავისი სურვილის მიხედვით აამოქმედებს; რაც ნიშნავს, რომ ამ მოქმედების საფუძველი და მიზეზი მოქმედების სუბიექტშია. ამ შემთხვევაში საქმე შეეხება მოქმედი სუბიექტის თავისუფალ ან არათავისუფალ თვითგამოვლენას. ასეთი სახის თავისუფლება და არათავისუფლება განასხვავა საბამ. ეს არის ადამიანის ნების თავისუფლება ან არათავისუფლება, განპირობებული მისივე სურვილით ან სურვილის მიუხედავად. სურვილით განხორციელებული საქმე (მოქმედება) არის ნებითი, შეგ-ნებ-ული, გა-ცნობიერ-ებული; უნებლიე მოქმედება სრულდება სურვილის გარეშე; ასეთია საბას აზრით, უცოდნელობით გამოწვეული მოქ-მე-დება (ს-აქ-მე). არსებობს არათავისუფალი მოქმედების მეორე ვარიანტიც — იძულებით შესრულებული. ასეთი არათავისუფლება, როცა მაიძულებელი ფაქტორები ადამიანის ქმედებას მისი სურვილის წინააღმდეგ წარმართავს, ყველასათვის ცნობილია (მენავეთა ქმედება). ნებითი მოქმედება, საბას აზრით, არის „არცა იძულებით, არცა უმეცრებით ქმნილი“. თავისუფლება არ არის უმიზეზო მოვლენა: „ნებისითი ვიდრემე არს, რომლისა დასაბამი, ესე იგი არს მიზეზი, თავსა შორის თვისსა მოაქვნდეს მეცნიერსა სათითულოსა, რომელთა მიერ და ძალთა შინა იყოს საქმე“.⁸⁴ საბა განასხვავებს ნების სამ სახეს: სხეულებრივს, სულიერს და წმინდა სულიერს. სხეულებრივი და სულიერია ადამიანური ნება. სულხან-საბა ორბელიანის აზ-

⁸⁴ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული 1, თბ., „ჭერანი“, 1991. გვ. 588.

რით, სხეულებრივი ნების მამოძრავებელი არის ბიოლოგიური მოთხოვნილება (ნაყოფანება, გემოთმოყვარება, განსვენება). ასეთი მოთხოვნილება ცხოველებსაც აქვთ; ამიტომ ადამიანის სხეულებრივი მოთხოვნილებანი ასოცირდება ცხოველურთან; თუმცა ადამიანური ნება ცხოველურ ნებაზე „მაღალია“. ეს „სიმაღლე“ იმაში ვლინდება, რომ ადამიანი მოქმედებას შეფასების, არჩევანისა და გადანეცეტილების საფუძველზე ახორციელებს. ცხოველის მოქმედება უშუალოა და ინსტიქტური; ადამიანის ნებითი მოქმედება „მაღალია“, რადგან იგი არ სრულდება მხოლოდ უშუალოდ მოცემული მოთხოვნილებების საფუძველზე. ადამიანის ნებითი მოქმედება, უფრო ხშირად, ეწინააღმდეგება აქტუალურად მოცემულ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას. საქმე ისაა, რომ ადამიანის ცნობიერება არ წარმოადგენს მხოლოდ აქტუალურად მოცემული სიტუაციის ასახვას. წმინდა ადამიანური, ე. წ. „მაღალი“ მოთხოვნილებები გაშუალებულია; მათი დაკმაყოფილება სულიერ ღირებულებათა (ზნეობრივის, ინტელექტუალურის, ესთეტიკურის და სხვა) შესაბამისად ხდება; ისინი საჭირო და აუცილებელი არიან არა არსებობის შესანარჩუნებლად, მატერიალურ მოთხოვნილებათა მსგავსად; სულიერება ადამიანური, ღირებული და ღირსეული არსებობის მოთხოვნილებაა; ამიტომ არის ის საჭირო და აუცილებელი ანუ საგები.

ადამიანური ნება, ღვთაებრივი ნების მსგავსი სრულყოფილებით არ ხასიათდება. ღვთაებრივი ნება უმაღლესი სიკეთის გამოვლენაა წმინდა სახით. სულხან-საბა ორბელიანი კარგად აცნობიერებს იმ ფაქტს, რომ არსებობს სიკეთის იდეა, „კეთილობა“, როგორც უმაღლესი ღირებულება, რომლის ნაწილობრივი გამოვლენა ადამიანის საქციელში ხდება. სიკეთე არის მიზანი, რომლითაც უნდა წარიმართოს ადამიანის ცხოვრება, რათა განვითარდეს და უფრო სრულყოფილი გახდეს კაცობრიობა და ადამიანი.

სულხან-საბა ორბელიანი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ნებით, არა ნებით და უნებლიე მოქმედებებს. ნების მოქმედება არის „საქმე“, „მოქმედება სიტყვიერებრივი“ (გონითი), ხოლო „ნებსითობა“, საქმის სიტყვიერი მოქმედების მამოძრავებელი ძალაა. „საქმე“, მოქმედება სიტყვიერი არსებისათვის არის დამახასიათებელი და ასეთ არსებათა მოქმედებები შეიძლება იყოს „ნებსითი“. ადამიანია სიტყვიერი არსება

და იგულისხმება, რომ მხოლოდ მას ახასიათებს „საქმის“ უნარი და ეს საქმე შეიძლება იყოს „ნებისითი“: „...ვინაცა ნებისითი ვიდრემე არს, რომლისა დასაბამი, ესე იგი არს მიზეზი, თავსა შორის თვისისა მოაქვენდეს მეცნიერსა სათითოეულოთასა, რომელთა მიერ და ძალთა შინა იყოს საქმე“⁸⁵.

სულხან-საბა ორბელიანი განასხვავებს არა ნებით ანუ იძულებით და უმეცრებით მოქმედებებს: „არა ნებისითი და უნებლიეთი განიყოფებიან“⁸⁶. არა ნებითი იძულებითი მოქმედება; ხოლო უნებლიეა უმეცრებით გამოწვეული მოქმედება. ეს არის უცოდინარობის საფუძველზე, წინასწარი განზრახვის გარეშე ჩადენილი მოქმედება. მოქმედების შედეგი (მაგ., მტრის მოკვლა) ადამიანში იწვევს სიხარულის გრძნობას. მისგან განსხვავებით, ნადირობისას უნებლიედ ნათესავის მოკვლა ადამიანში სინანულს ბადებს. მოქმედება არა ნებითია „რაჟამს სხვისა მიერ ვიგულებოდეთ რა თურით არა მრწმუნებელი“⁸⁷. უმეცრებით ჩადენილი, უნებლიე მოქმედების მიზეზი გარეგანია. ეს მოქმედება არ არის მოქმედი სუბიექტის არჩევანის და გადანყვეტილების შედეგი; უნებლიე მოქმედების შედეგი შემთხვევითია; უნებლიე მოქმედება არ არის თავისუფალი; ის უმიზნოა და დანიშნულებაც არ გააჩნია. არა ნებითი მოქმედება სურვილის თავისუფლებით არ სრულდება; უნებლიე მოქმედებისგან განსხვავებით, შედეგი კი არ არის შემთხვევითი, არამედ თვით იძულებითი მოქმედებაა შემთხვევითი; მისი მიზეზი სიტუაციურია, საგანგებო ვითარებით გამოწვეული; აქ არჩევანი და გადანყვეტილება მყისიერად კეთდება, უფრო მნიშვნელოვანი ღირებულების სასარგებლოდ; არა ნებითი, იძულებითი მოქმედების სუბიექტის ზნეობრივი პასუხისმგებლობა უფრო მაღალია, ვიდრე უნებლიე მოქმედებისას; ამ შემთხვევაში მოქმედების მიზეზი მოქმედი სუბიექტის „გარეთაა“. სუბიექტი არ არის ამ მოქმედების თანამონაწილე, ზნეობრივი თვალსაზრისით.

⁸⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული I. თბ., „მერანი“, 1991, გვ. 588

⁸⁶ იქვე, გვ. 588

⁸⁷ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გაბოცებული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და ამხ. სტამბა, 1884, გვ. 306.

სულხან-საბა ორბელიანის მიერ ნებითი, არა ნებითი და უნებლიე მოქმედების განსხვავება, ეთიკური თვალსაზრისით სწორ პრინციპს ემყარება. კერძოდ, მისი აზრით, ნებითი და უნებლიე მოქმედების გარჩევის კრიტერიუმად მიჩნეულია მოქმედების მიზეზის არსებობა სუბიექტში ან მის გარეთ და ისიც, თუ როგორ გამოძახილს პოვებს ჩადენილი მოქმედება სუბიექტში – დადებითს თუ უარყოფითს.

იძულებითი, არა ნებითი, მენავეთა მიერ, ღელვის დროს ტვირთის წყალში გადაყრა, სიცოცხლის გადარჩენის მიზნით. იძულებითი მოქმედება არის „საშუალ ნებისითისა და უნებლიეთისა“. იძულებითი მოქმედება განსხვავდება უნებლიე ქმედებისაგან. იძულებითი ქმედება არის საკუთარი სურვილის წინააღმდეგ, საგანგებო ობიექტური ვითარებით გამოწვეული მყისიერი არჩევანით მიღებული სპონტანური გადაწყვეტილების შედეგი. უნებლიე მოქმედებისას გამორიცხულია ყოველგვარი არჩევანი და გადაწყვეტილება. ეს სპეციფიკური სხვაობა, ამ ორი ტიპის მოქმედებას შორის, ზნეობრიობის დასადგენად, განასაზღვრად ძალიან მნიშვნელოვანია.

სულხან-საბა ორბელიანი უმეცრებით (უცოდინარობით) ჩადენილ მოქმედებას უნებლიე მოქმედებად თვლის. ასეთია შემთხვევით ძმის ან მამის მოკვლა. მაგრამ სიმთვრალის ან გულისწყრომის გამო ჩადენილი მოქმედება, მისი აზრით, არის ნებითი მოქმედება. სიმთვრალით ან გულისწყრომით ჩადენილი მოქმედება არ არის უცოდინარობით ჩადენილი. მოქმედება, ამ შემთხვევაში ადამიანის ნების-ყოფის შედეგია, რადგან სიმთვრალით და გულისწყრომით ჩადენილი მოქმედების მიზეზი თვითონ სუბიექტია. სიმთვრალით ჩადენილი მოქმედება იმიტომ არ არის „უმეცრებით“ ჩადენილი, რომ ვინც თვრება იცის სიმთვრალის ბუნება. მაშასადამე, როდესაც „უმეცრების“ მიზეზი ჩვენ თვითონ ვართ, ამ შემთხვევაში საქციელი არ შეიძლება უნებლიედ, „უმეცრებით“ მოქმედებად მივიჩნიოთ. რადგან სიმთვრალით და გულისწყრომით ჩადენილი მოქმედებები ადამიანის ნებით მოქმედებებს მიეკუთვნებიან, ამიტომ მთვრალი, საბას აზრით, ორმაგად უნდა დაისაჯოს, რადგან თვითონ არის აღნიშნული მოქმედების სუბიექტი.

სულხან-საბა „ქართულ ლექსიკონში“ ერთმანეთისგან განასხვავებს ნებითი მოქმედების დადებით და უარყოფით მნიშვნელობებს. ნებითი მოქმედება, რომელიც არც იძულებით

და არც უმეცრებითაა ჩადენილი, რომლის მიზეზი თვითონ მოქმედ სუბიექტშია და მასზეა დამოკიდებული, შესაძლებელია ზნეობრივი მნიშვნელობით იყოს დადებითი ან უარყოფითი.

ნებითი მოქმედების ასეთი განმარტების საფუძველზე იბადება კითხვა: როგორ მოქმედებად ჩაითვლება ვნებებით ან გრძნობადი მიდრეკილებით ჩადენილი მოქმედებანი? სულხან-საბა ორბელიანი თვლის, რომ ვნებებით გამოწვეული მოქმედების მიზეზი თავად მოქმედ სუბიექტშია, ამიტომ ვნებებით გამოწვეული მოქმედებები ნებითი მოქმედების უარყოფით რიგს მიეკუთვნება. დადებითი და უარყოფითი ნებითი მოქმედების განსხვავების საფუძველად გამოდგება სათნოებამანკიერების სულხან-საბასეული განმარტება: „სათნოება არს საშუალო ნამეტნაობისა და ნაკლებობისა; სათნოება არს საშუალო უსამართლოდ მოხვეჭისა და უნესოდ წაგებისა. უკეთესი ძლიერება სიმართლისა და სიბრძნისაგან იყოს განმორებული, არა არს სათნოება“⁸⁸. სათნოების შესახებ ასეთი შეხედულება გულისხმობს, რომ სათნოება ვნებათა ზომიერებაა. ვნებით გამოწვეული მოქმედებანი, საბას აზრით, არ არიან უნებლიე მოქმედებები. ვნებით გამოწვეული მოქმედებები ნებითი მოქმედების რიგს მიეკუთვნებიან, ამიტომ მათი ზომიერებაც ადამიანის ნების-ყოფის უნარს ექვემდებარება. სათნოება-მანკიერების ნიშნით შეფასდება, მხოლოდ ნებითი მოქმედებანი. იძულებით ან უმეცრებით (უცოდინარობით) შესრულებული მოქმედებანი უნებლიე მოქმედებებია და, ამიტომაც, სათნოება-მანკიერების ნიშნით არ შეფასდებიან.

ნება რთული სტრუქტურის ფენომენია: „წადიერება, წინააღრჩევა და ჯერჩინება ნებათაგანი არიან“; მათ გარეშე ნების-ყოფის პროცესი ვერ შედგება. ისინი არსობრივად ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან⁸⁹. „წადიერება“⁹⁰, არის „ნდომის

⁸⁸ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოაწესადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საბიბელო დაურთო ი. აბულაძემ, თბ., 1993, გვ. 30.

⁸⁹ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოაწესადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საბიბელო დაურთო ი. აბულაძემ, თბ., 1993, გვ. 588.

⁹⁰ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოკეპული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე

ქონა", სურვილი, რომლის სამი სახე არსებობს: „განზრახვა“⁹¹, „გულისთქმა“ და „გულისწყრომა“⁹². განზრახვა „ნადიერების“ სხვა სახეებისაგან, კერძოდ გულისთქმისა და გულისწყრომისაგან იმით განსხვავდება, რომ იგი „სიტყვიერი სულის“ ნადიერებითი ძალაა. იგი „სიტყვიერი“ გონიერი ნადილია, განსხვავებით უტყვი სულის ნადიერებითი ძალებისაგან – გულისთქმისა და გულისწყრომისაგან.

წინააღრჩევა და ნადილი-განზრახვა არ არის ერთი და იგივე. სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულებით, გონიერი არსება, ადამიანი იმით განსხვავდება ცხოველისაგან, რომ მის მოქმედებას უშუალო „ნადილი“⁹³ (სურვილი) არ იწვევს. ადამიანური მოქმედება გაშუალებულია „წინააღრჩევით“, არჩევანით. „განზრახვა“ (სურვილი) იმას ეხება, რაც ჯერ კიდევ „გამოიძიება“. „წინააღრჩევა“ (არჩევანი) კი იმას, რაც გამოირჩეულია და გადაწყვეტილი. „განზრახვა“ და „წინააღრჩევა“ (სურვილი და არჩევანი) ყველაფერს კი არ ეხება, არამედ მხოლოდ იმას, რისი შესრულება ან არშესრულება ჩვენზეა დამოკიდებული. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, განზრახვას და წინააღრჩევას იმასთან აქვს საქმე, რაც „ჩვენ ქვეშეა“ და არა იმასთან, რაც „იქნულებით“ ხდება. ჩვენ განვიზრახავთ იმის შესახებ, რის „ქმნაც“ ჩვენზეა დამოკიდებული.

არა ნებითი მოქმედება არის „საჭირო“⁹⁴ და აუცილებელი. არსებობს „საჭირო“ მოთხოვნილებები, რომელთა დაკმაყოფილებაც აუცილებელია იმისთვის, რომ ადამიანი ცოცხალი დარჩეს. ეს ბუნებრივია და არ შეიძლება ჩვენი განზრახვის ან არჩევანის საგანს წარმოადგენდეს.

„საჭიროს“ გარდა არსებობს, ისეთი ვითარებაც, რომელსაც საბა „საგებს“⁹⁵ უწოდებს. „საგებია“ ისეთი მოქმედება,

ეპისკოპოსის საფასითა, ტყვილისი, არსენ კალანდაძის და ამხ. სტამბა, თბ., 1884, გვ. 375.

⁹¹ იქვე, გვ. 48.

⁹² იქვე, გვ. 63.

⁹³ იქვე, გვ. 375.

⁹⁴ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტყვილისი, არსენ კალანდაძის და ამხ. სტამბა, 1884, გვ. 273.

⁹⁵ იქვე, გვ. 252.

რომლის შესრულება ან არშესრულება ჩვენზეა დამოკიდებული. ეს სულიერ მოთხოვნილებათა სფეროა. სულიერი მოთხოვნილებები და მათი დაკმაყოფილება ადამიანის არჩევანს, თავისუფალი ნების აქტივობას საჭიროებს. მაგალითად, სიკეთის ქმნა ადამიანის ნება-სურვილზეა დამოკიდებული. მაშასადამე, სულხან-საბა ორბელიანის აზრით, ნების თავისუფლება „ჩვენ ქვეშეა“, „საგებია“ და არა „საჭირო“ (აუცილებელი). „საგები“ ერთნაირად შესაძლებელია: ჩვენზეა დამოკიდებული ასეთი მოქმედების განხორციელებაც და განუხორციელებლობაც. მხოლოდ ასეთი მოქმედების მიმართ აქვს აზრი „განზრახვას“ და „წინააღრჩევას“.

სულხან-საბა ორბელიანი განასხვავებს განზრახვას და ბჭობას. შეხედულებას „განზრახვის“ პროცესის შესახებ უფრო სრულყოფილს ხდის „გამგონებლობის“ ცნების ანალიზი. „გამგონებლობა“⁹⁶ ნიშნავს გონებით მოქმედებას. გონების სფეროს მიეკუთვნება „ბრჭობა“ და „სათნოება“. „ბრჭობა“⁹⁷ შეეხება განზრახულის სფეროს; განზრახულის გამო მიმდინარეობს „ბრჭობა“, „გასინჯვა“, „გამორჩევა“ საქმეთა; „განზრახვისა მიერ განბრჭობილი“ ხდება არჩევანის საგანი, რომელიც სრულდება გონების საფუძველზე. ამით არ მთავრდება „წინააღრჩევის“ პროცესი.

ნებითი ქმედების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია „ჯერჩინებაც“; ჯერჩინებული ისაა, რაც სათნოდ მიაჩნიათ („სათნო უჩინდასავით“), ე.ი. რაც გამორჩეულია, უკეთესია, ამიტომ მისაღები და განსახორციელებელია. რანაირად შეიძლება ასე გაგებულ იქნას „ჯერჩინება“ „ნებათაგანი“ იყოს? ცხადია, იმ მხრივ, რომ ვიდრე „ჯერჩინებას“ არ გრძნობს ადამიანი „განზრახვით“ და „ბრჭობით“ მიღებულისადმი, ე.ი. ვიდრე განსჯის საფუძველზე თავისი სურვილი „სათნო არ უჩანს მას, მანამ „უპირატესად გამორჩევას“, ე.ი. „წინააღრჩევას“ არ შეიძლება ჰქონდეს ადგილი. საბას შეხედულება, რომ „ჯერჩინება“ „ნებათაგანია“, ისე უნდა გავიგოთ, რომ

⁹⁶ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 45.

⁹⁷ იქვე, გვ. 37.

განზრახვით არჩეულისადმი ადამიანი გრძნობს „ჯერჩინებას“, მის უკეთესობას და უპირატესობას და მხოლოდ ამის შემდეგ ხდება მისი „უწინ გამორჩევა“, ანუ „წინააღრჩევა“. „წინააღრჩევის“ შემდეგ, გადაწყვეტილების მიხედვით, ადამიანი იწყებს მოქმედებას ან თავს იკავებს მოქმედებისაგან. საბა განასხვავებს „წინააღრჩევით“ შესრულებულ ნებით მოქმედებას, მისი სხვა კომპონენტებისაგან. ამასთანავე, მისი აზრით, „წინააღრჩევა“ არ დაიყვანება არც „წადილზე“ და არც „განზრახვაზე“; „წინააღრჩევა“ სპეციფიკურია და არ დაიყვანება მოქმედების (საქციელის) გამომწვევ სხვა ძალებზე. ამდენად, სულხან-საბა ორბელიანი „წინააღრჩევას“ თავისუფალი არჩევანის პროცესში გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს. მისი აზრით, ადამიანის ნების მამოძრავებელი და მოქმედების განმსაზღვრელია „წინააღრჩევა“; ეს იგივეა, რაც არჩევანის თავისუფლება. „წინააღრჩევა“ თავისუფლების ზნეობრივი სპეციფიკის მაჩვენებელია.

2. ზნეობრივი თავისუფლების სპეციფიკა

ნება რთული სტრუქტურის ადამიანური უნარია; ზნეობრივი მოქმედების სურვილი და ნდომა ადამიანის ნების ფუნქციაა; ნების გარკვეულობა არის მოქმედების ზნეობრივი ღირებულების საზომი.

ქართულ ლექსიკონში მოცემულია რამდენიმე ცნება: „განგება“⁹⁸, „სვე-ბედი“⁹⁹, „იძულება“¹⁰⁰ და „ავტომატობა“¹⁰¹; ისინი ადამიანის მოქმედების გამომწვევ ძალებს წარმოაჩენენ. სულხან-საბა არც ერთ მათგანს არ მიიჩნევს ადამიანის ზნეობრივი მოქმედების გამომწვევ მიზეზად. ისინი „გარეგანი“ მაიძულებელი ძალებია, რომლებიც, მართალია, იწვევენ მოქმედებას, მაგრამ მათ მიერ გამოწვეული მოქმედება ზნეობრივად არ შეიძლება შეფასდეს. ზნეობრივი მოქმედების მიზეზი თვითონ ადამიანშია. ადამიანის ასეთ მოქმედებას საბა „თვით-

⁹⁸ იქვე, გვ. 48.

⁹⁹ იქვე, გვ. 277; 31

¹⁰⁰ იქვე, გვ. 137.

¹⁰¹ იქვე, გვ. 6

მფლობელობას¹⁰² უნოდებს და „თვითმფლობელობას“ „სიტყვიერებასთან“¹⁰³, ე.ი. ადამიანის გონებასთან აკავშირებს. მისი აზრით, ზნეობრივი მოქმედების საწყისი „წინააღმდეგობა“ (არჩევანის თავისუფლებაშია). ადამიანის თავისუფალი მოქმედების (ზნეობრივი თავისუფლების) არსს „წინააღმდეგობა“ (არჩევანის თავისუფლება) წარმოადგენს. „წინააღმდეგობა“, როგორც მისი ანალიზიდან დავრწმუნდით, ერთიანობაშია „განზრახვასთან“ (სურვილთან) და „ჯერჩინებასთან“ (უკეთესის გამოჩენასთან, გადწყვეტილებასთან). ნების მოქმედების ზნეობრივობას, ძირითადად ზრახვის შინაარსი, მოტივაცია განსაზღვრავს. განზრახვა ყოველთვის გონიერი განსჯის შედეგი არ არის. ადამიანის თავისუფალი ზნეობრივი მოქმედების საწყისი გონების, განზრახვის და სურვილის ერთიანობის საფუძველზე გაკეთებული დადებითი მსჯელობაა, რომელიც მტკიცებას შეიცავს. ასეთი სახის მსჯელობა ნიშნავს გადწყვეტილების გამოტანას. „თვითმფლობელობა“, საბას აზრით, არის გონებისა და სურვილის ერთიანობა, რაც, აგრეთვე, ნების გარკვეულობას ქმნის. ნება კეთილიც შეიძლება იყოს და ბოროტიც. „თვითმფლობელობა“ ტოლფასია თავისუფლების და არა ნების თავისუფლების. ნების თავისუფლება და თავისუფლება ერთმანეთს არ ემთხვევა. აღნიშნულის საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ სულხან-საბა ორბელიანს თავისუფლების ცნებაში ესმის ადამიანის მიერ თავის თავზე ბატონობა, ხოლო ეს შესაძლებელია გონების, გრძნობის და ნების ერთიანობის საფუძველზე. ნების-ყოფა არის ამ უნარების ერთიანობა, მთლიანობა, მათი რეალური მოცემულობა. ნების-ყოფის შედეგია საქმე, მოქმედება, საქციელი. ისინი ამ მიზეზით ხვდებიან ზნეობრივი შეფასების სფეროში.

ნების თავისუფლების საფუძველს გონიერება, „სიტყვიერება“ წარმოადგენს. გონების, გრძნობის და ნების ერთიანობას გვიხსნის ლექსიკონში მოცემული „გამგონებლობის“ განსაზღვრების ის ასპექტი, რომლის მიხედვითაც, „გამგონებლობას“ მიეწერება „განთვინებულად განმზრახველობითი და

¹⁰² იქვე, გვ. 205. იხ. „მფლობელი“

¹⁰³ იქვე, გვ. 282.

წინააღმრჩეველობითი ძალი¹⁰⁴. ზემოთ თქმულის საფუძველზე ისიც გასაგებია, თუ რა აზრით ამბობს საბა, რომ „გამგონებლობის“ სფეროს მიეკუთვნებიან „სათნოებანი“ (ზნეობის სფერო), „მინთომილებანი“ (მეცნიერება, ცოდნა) და „სიტყუანი ხელოვნებათანი“ (ხელოვნების სფერო). ესენი გამგონებლობის (გონების) სფეროში შედიან, რამდენადაც „ჩვენ ქვეშეს“ და „საგების“ (შესაძლებლობის) სფეროს წარმოადგენენ და „თვითმფლობელობიდან“ (თავისუფალი ნებიდან) გამომდინარე მოქმედებებია.

სულხან-საბა ორბელიანის აზრით, თავისუფლება ნადილთა და ვნებათა წინააღმდეგობის უნარში მდგომარეობს. ნადილთა და ვნებათა წინააღმდეგობლობა და ზომიერება „წინააღმრჩევის“ (არჩევანის) საფუძველზე ხდება. „წინააღმრჩევა“ (არჩევანი) კი ნების-ყოფის, თავისუფალი მოქმედების პრინციპია. არჩევანის საფუძველზე შესრულებული მოქმედება ზნეობრივი შეფასების ქვეშ ექცევა. „ეთიკური სათნოებანი“ თავისუფლებით მიიღწევა: „შენ არვინ გივის მთქმელი თვინიერ ნებისა შენისა“¹⁰⁵. სულხან-საბა ორბელიანს მიაჩნია, რომ ეთიკური სათნოებანი ჩვეულების შედეგია, რასაც „ითიკანის“ ცნება ადასტურებს. „სეფურის“¹⁰⁶ ცნება გვიხსნის, რომ სათნოება მრავალჯერ მოქმედებით გამომუშავდება, მრავალჯერ გამეორებით ადვილდება იმის „ქმნა“, რაც „ენებების“ საქნელად. ამრიგად, ეთიკური სათნოებანი, რამდენადაც ჩვეულების ნაყოფს წარმოადგენენ, შეძენილ თვისებებად უნდა ჩაითვალოს. იმ დებულების უფრო ღრმად გასააზრებლად, რომ სათნოებანი ჩვეულების შედეგად შემუშავდებიან და ჩვენი ნების თავისუფლების სფეროში იმყოფებიან, საბას განმარტებული აქვს ცნებები: „ექსი“¹⁰⁷,

¹⁰⁴ იქვე, გვ. 45. იხ. „გამგონებლობითისანი“

¹⁰⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თხზულებანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 115.

¹⁰⁶ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოსცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კაღანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 277.

¹⁰⁷ იქვე, გვ. 96-97.

„ანაგები“¹⁰⁸ და „ღიათე“¹⁰⁹. „ღიათე“ არის რაიმე მოქმედებისთვის მზაობა, რაც წინ უსწრებს თავად მოქმედებას. „ღიათესი“ ცვალებადი მდგომარეობაა. „ექსი“ და „ანაგები“ მისი საპირისპიროა. „ანაგები“ იმით ხასიათდება, რომ იგი „მდგომარე“ და „ძნად შესაცვალელებია“, ადამიანის მყარი თვისებაა. საბასთვის სათნოება, როგორც ვნებათა გაზომიერება, ჩვეულებით შეძენილი თვისებაა და, ამდენად, „ექსი-ანაგების“ (გონიერების საფუძველზე შეძენილი მყარი თვისების) გამოვლენაა.

სულხან-საბა ორბელიანი სათნოებას გონიერი სულის თვისებად მიიჩნევს. სათნოება, მისი აზრით, ნაწილობრივ ბუნებრივი, „მემკვიდრული“ ხასიათისაა, ძირითადად იგი მიიღწევა აღზრდით და ვარჯიშით. ვარჯიში მიმართულია ადამიანის შინაგანი ბუნების, განსაკუთრებული სულიერი მდგომარეობის და ხასიათის გაუმჯობესებაზე; „ვარჯიშს“ საზოგადოებრივი მნიშვნელობაც აქვს. ზნეობრიობის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია, ვარჯიში როგორ პრაქტიკულ განხორციელებას მოემსახურება: დადებითს თუ უარყოფითს. ზნეობრივი არ ნიშნავს აუცილებლად დადებითს; უარყოფითი ზნეობრივი მოვლენაც არსებობს. ზნეობრივის ამ თავისებურების შემჩნევა, სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, ძალზედ მნიშვნელოვანი ეთიკური ფაქტია. ეს არის ის, რაც უნდა აღიზარდოს ადამიანში და არა ის, რაც მასში ბუნებით არის მოცემული.

ნების თავისუფლების შესახებ ლექსიკონში გამოთქმული თეორიული მოსაზრებების დასაბუთებას სულხან-საბა ორბელიანი იძლევა წიგნში „სიბრძნე სიცრუისა“. ის შეხედულებები, რომლებიც ლექსიკონში ნების თავისუფლების (ზნეობრივი თავისუფლების) შესახებ არის გამოთქმული, აისახა არაკებში „ხარბი გლახაკი“, „უგუნური მცურავი“, „კუ და მორიელი“, „სპარსი და ინდო“, „მომურნე რძალი“, „მავალი გლახაკი“. აღნიშნულ არაკებში გადმოცემული აზრის თანახმად, საბა, ადამიანის ზნეობრივი მოქმედების მიზეზად, თავისუფალ ნებას მიიჩნევს. მათში გატარებული აზრი უპირისპირდება „უბედური დიდგაჭარის“, „ცხრილიანი კაცის“,

¹⁰⁸ იქვე. გვ. 11.

¹⁰⁹ იქვე. გვ. 84

„ხალიფა და არაბის“, „დიდვაჭარი და მტრედის“ არაკებში მოცემულ აზრს. ამ არაკების მიხედვით, ადამიანის მოქმედებას განსაზღვრავს სვე-ბედი. ასეთი მოქმედება, როგორც უკვე აღინიშნა, ზნეობრივ შეფასებას არ ექვემდებარება, რადგან იგი არ არის ადამიანის ნებასთან დაკავშირებული. არაკებში „მეფე და მხატვარი“, „ცოცხლად დამარბული და უსახოდ დიდი ადამიანები“, „გლახაკი და ქილა ერბო“, „ბროწეულის წვენი“, სულხან-საბა ორბელიანი გადმოგვცემს ნების თავისუფლების ერთ ასპექტს – სურვილს (განზრახვას, წადილს). არაკი „ობოლი და მისი დედა“ არჩევანის თავისუფლების ილუსტრაციაა; არაკში „მავალი გლახაკი“ ნაჩვენებია, რომ ზნეობა, რომელსაც ადამიანი შეიძენს მრავალგზის პრაქტიკული მოქმედების საფუძველზე, ჩვეულებად ყალიბდება და მისი შეცვლა ძნელი საქმეა. არაკში „უნებლიე მკითხავი“ ნაჩვენებია, რომ ადამიანის ნება არ არის ყოველთვის თავისუფალი. არსებობს ისეთი სფერო, რაც არ არის „ჩვენ ქვეშე“ (ჩვენს ნებას არ ექვემდებარება). საერთო აზრი ამ არაკებისა ის არის, რომ „გამორჩევა საქმეთა მარადის ჩვენ ქვეშეა, ხოლო ქმნად დავეყენებით მრავალგზის რათამე წინაგანგებისათა“¹¹⁰.

ზნეობრივი თავისუფლების არსია გამოხატული „სწავლანში...“. „თავისუფლება მოუცია უფალსა და კეთილი და ბოროტი უსწავლებია განრჩევად და ძალ-გვიც, რაცა გვინდა ვქმნათ“¹¹¹. ეს არის კეთილმძღეობის ეთიკის ფუნდამენტური დებულება. თავისუფლება ადამიანური უნარია, ადამიანს შეუძლია კეთილისა და ბოროტის გარჩევა. მას ამათვან ერთ-ერთის ამორჩევა და თავისი შემოქმედებით განხორციელება სურს. ამდენად, იგი პასუხისმგებელიც არის თავისი მოქმედების შედეგზე.

სულხან-საბა ორბელიანის დამსახურებაა ის, რომ თავის შემოქმედებაში მან მხატვრული სახეებით („სიბრძნე სიცრუისა“) და მეცნიერული ფორმით („ქართული ლექსიკონი“) წარმოაჩინა თავისუფალი არჩევანის პრობლემა, რომელიც

¹¹⁰ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმული სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თბ. სულეხანი, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 328. იხ. „ქმნა“

¹¹¹ იქვე, გვ. 328.

განასხვავებს მორალს სოციალური რეგულაციის სხვა ნესებისაგან.

სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულებები ზნეობრივი თავისუფლების შესახებ დიდად არის დავალებული არისტოტელეს ფილოსოფიით. იძულებით გამოწვეული მოქმედების განხილვა, როგორც „საშუალ ნებსითისა“, მოტანილი მაგალითის ჩათვლით (მენავეთა მიერ ღელვის დროს ტვირთის წყალში გადაყრა), უმეცრებით ჩადენილი მოქმედების საბასეული დაყოფა ნებსითად და უნებლიეთად არისტოტელეს შეხედულებებიდან იღებს სათავეს. არისტოტელე წერს: „რაც შეეხება უმეცრებით მოქმედებებს, მათ საერთოდ არ შეიძლება ეწოდოს ნებსითი. მაგრამ უნებლიეთი ეწოდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც მათ მოჰყვება ტანჯვა და სინანული, რადგან ის, ვინც რაიმე ჩაიდინა უმეცრებით და სინანულს არ განიცდის, არ მოქმედებდა ნებსით, რადგანაც არ იცოდა რას მოქმედებდა“¹¹². სულხან-საბა ამის საფუძველზე ერთმანეთისგან განასხვავებს არცოდნით ჩადენილ მოქმედებას, რომელიც უნებლიეა და ზნეობრივად არ შეიძლება შეფასდეს და ისეთ უმეცარ (გაუცნობიერებელ) მოქმედებას, რომლის მიზეზი თვითონ ადამიანია („მთვრალის მოქმედება“) და რომელიც ზნეობრივ შეფასებას ექვემდებარება. საბას შეხედულება ნების თავისუფლების ერთ-ერთი ასპექტის, კერძოდ, განზრახვის შესახებ არისტოტელეს თვალსაზრისიდან მომდინარეობს: „ჩვენ განვიზრახავთ იმის შესახებ, რის ქმნა ჩვენ ქვეშა“, – წერს არისტოტელე¹¹³. სულხან-საბა ორბელიანმა არისტოტელეს ფილოსოფიაზე დაყრდნობით გაიაზრა ზნეობის სპეციფიკა; მორალური მოქმედება გულისხმობს საზოგადოებრივ და ინდივიდუალურ მოთხოვნილებებთან შეგნებულ დამოკიდებულებას – თავისუფლებას. მოქმედების მიზანი და შედეგი ერთი გარკვეული ღირებულებითაა ნაკარნახევი.

სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულებები ნების თავისუფლების შესახებ დავალებულია აგრეთვე ნემესიოს ემესელის და იოანე დამასკელის ნააზრევით. სულხან-საბა ორბელიანის მიერ იძულებითი და უმეცრებითი მოქმედების განსხვავება ემყარება ნემესიოს ემესელის და იოანე დამასკელის

¹¹² Этика Аристотеля, переводъ съ греческаго, съ приложеніемъ «Очерка исторіи греческой этики до Аристотеля» Э. Радлова, С.-Петербургъ, 1908, стр. 40.

¹¹³ იქვე, გვ. 40.

თვალსაზრისს, რომელიც გადმოცემულია ამ ორი მოაზროვნის ძირითად შრომებში – „ბუნებისათვის კაცისა“ (ნემესიოს ემესელი) და „ცოდნის წყარო“ (იოანე დამასკელი). ცნობილია, რომ სულხან-საბა ორბელიანი იცნობდა ამ შრომების ქართულ თარგმანებს. სიტყვა „არა ნებისითს“ განმარტებისას სულხან-საბა იძლევა იძულებით გამოწვეული უნებლიე მოქმედების განსაზღვრებას, ხოლო „უნებლიეთის“ განსაზღვრებისას – უმეცრებით გამოწვეული უნებლიე მოქმედების განსაზღვრებას. ნემესიოს ემესელის ქართულ თარგმანში სიტყვა „იძულება“ ორი მნიშვნელობით გვხვდება – თვითიძულების და აუცილებლობის მნიშვნელობით. სულხან-საბა ორბელიანი, ამ თარგმანის ზეგავლენით, „ქართულ ლექსიკონში“ სიტყვა „იძულებას“ ორივე აღნიშნული მნიშვნელობით ხმარობს.

ნემესიოს ემესელის მიხედვით ავითარებს საბა თავის შეხედულებას, იმის შესახებ, რომ იძულებითი მოქმედების გამომწვევი მიზეზი არის მოქმედი სუბიექტის გარეთ. ნემესიოს ემესელის ეს აზრი, თავის მხრივ, ეყრდნობა არისტოტელეს შეხედულებას იძულებით ჩადენილი მოქმედების შესახებ.

მართალია, სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულებები ზნეობრივი თავისუფლების შესახებ არისტოტელეს, ნემესიოს ემესელის და იოანე დამასკელის ნააზრევის ზეგავლენას განიცდის, მაგრამ საბა მკაფიოდ აყალიბებს საკუთარ პოზიციას და ნათლად გადმოსცემს აზრს ზნეობის შესახებ; კერძოდ, იგი ყურადღებას ამახვილებს ზნეობის შინაარსის სამივე ძირითად კომპონენტზე. შეგნება (სიბრძნე), გრძნობა და ნება ზნეობის შინაარსს შეადგენს. მათი განვითარების დონეზე არის დამოკიდებული, როგორც ინდივიდუალური ზნეობრივი კულტურა, ასევე საზოგადოების ზნეობრივი კულტურა.

სულხან-საბა ორბელიანის უდიდეს ღირსებად უნდა ჩაითვალოს მის მიერ ზნეობრივი თავისუფლების სპეციფიკის ჩვენება: კერძოდ იმაზე მითითება, რომ ნება ასრულებს განმსაზღვრელ როლს ზნეობრივ მოქმედებაში; მაგრამ ნების თავისუფლება და თავისუფლება არ არის იგივეობრივი. ნების თავისუფლება კონკრეტული მოქმედების ზნეობრივ რაგვარობას განსაზღვრავს. თავისუფლება – ზნეობას აფუძნებს. ზნეობის არსებობა თავისუფლებას მოითხოვს და პირიქით, სადაც თავისუფლებაა, იქ აუცილებლად ზნეობრიობაცაა. საბას დამსახურებად მიგვაჩნია აგრეთვე, ნების და

ნების-ყოფის აქტის განსხვავება. ასევე არსებითია, ნებითი აქტის განხორციელებისთვის, რთული სტრუქტურული ნაწილების ცალკე ერთეულებად წარმოჩენა, მათი მნიშვნელობების შესაბამისად: სურვილი (წადილი, განზრახვა), არჩევანი (ჯერ-ჩინებულის წინა-აღრჩევა) და მოქმედება.

ზნეობის შესახებ სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულებებში გატარებულია ის აზრი, რომ პასუხისმგებლობის საფუძველი არის არა სიკეთისა და ბოროტების ცოდნა (ზნეობრივი შეგნება), არამედ სიკეთისა და ბოროტების არჩევა, განზრახვა. ისინი ნების შინაარსს შეადგენენ, მისი ფუნქციონირების მაჩვენებლები არიან.

სულხან-საბა ორბელიანის მიერ ღვთაებრივი ნების აღიარება, ადამიანის თავისუფლებას არ აკნინებს. ის ადამიანის თავისუფლებას გარკვეულ საზღვრებში აქცევს და ამის დამაჯერებლად ასაბუთებს. თავისუფლება გარკვეულ საზღვრებში: ეს არის ადამიანი და მისი ზნეობა.

სულხან-საბა ორბელიანი ზნეობას ადამიანური ცხოვრების არსებით ნიშნად მიიჩნევს. ზნეობის შინაარსს შეადგენს შეგნება, გრძნობა და ნება – ადამიანური უნარები, რომელთა გარდაქმნა-განვითარება შესაძლებელია. საბას აზრით, ადამიანის და, შესაბამისად, საზოგადოების ზნეობრივი გარდაქმნა-გაუმჯობესება ალზრდის გზით არის შესაძლებელი. თავისუფლება და ზნეობა ალზრდის მიზეზიცაა და შედეგიც. როგორია ალზრდის სპეციფიკა?

თავი V ზნეობრივი აღზრდა

1. ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკა

ზნეობრივი აღზრდა ყველა დროის აქტუალური პრობლემაა. მისი სიძნელე ჩანს ადამიანური ყოფნის დონეებში, იმ ცვლილებებში, რაც უნდა განიცადოს ადამიანურმა ბუნებამ ადამიანიდან პიროვნებამდე, „ხატოვანებიდან – სახიერებამდე“. ზნეობრივი აღზრდის თეორიები მიუთითებენ ადამიანებს იმ საშუალებებზე, რომლებიც დაეხმარებიან მათ ადამიანობიდან პიროვნებამდე ამაღლების საქმეში. ზნეობრივი აღზრდის რა გზას გაივლის ესა თუ ის ადამიანი, მის შესაძლებლობებზეა დამოკიდებული. ადამიანს ბუნებით აქვს მისწრაფება უკეთესობისაკენ, სრულყოფისა და გაუმჯობესებისაკენ. საქმე ამ შესაძლებლობების გონივრული გამოყენება და სწორად წარმართვაა. ზნეობრივი თეორიის აგება იმდენად ძნელი არ არის, რამდენადაც მისი პრაქტიკული დაფუძნება. ზნეობრივი ნორმების და პრინციპების მხოლოდ ცოდნა ვერ უზრუნველყოფს ზნეობრივ აღზრდას. ამისთვის საჭიროა ზნეობრივ ღირებულებათა ცნობიერება, შეგნება და მათი პრაქტიკული განხორციელება. ყოველი ეპოქისა და საზოგადოების ზნეობრივი ცნობიერება გარკვეულ გამართლებას პოულობს არსებულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ეთიკის ისტორიაში ზნეობის თეორიის ყველა ავტორის მიზანი იყო ესწავლებინა ადამიანებისათვის ცხოვრების საუკეთესო წესი, ეჩვენებინა გზა უმაღლესი ღირებულებებისაკენ, სულიერებისაკენ.

ზნეობრივი აღზრდის თეორია ადგენს სულიერების ადგილს ადამიანის სტრუქტურაში. აღზრდა შეეხება ადამიანის არსებას. ვინ არის ადამიანი? რა შინაარსის მატარებელია? რას ნიშნავს აღზრდა? რაშია მისი თავისებურება? ზნეობრივი აღზრდა მოითხოვს ადამიანის ბუნების ცოდნას, მისი ადგილის გარკვევას სამყაროში.

„კაცი“ დაბადა ღმერთმან ხატებისა და მსგავსებისაებრ თვისისა ნივთიერებათა მიერ ხორცი შემზადნა სულისა გონიერისა და სიტყვიერისა შთაბერვითა მიმნიჭებელმან, ხოლო კაცი ზოგად ყოველთა ენოდების. ესე კაცი განიყო-

ფების მამაცად და დიაცად, რომელ არს მამა-კაცი და დედა-კაცი...¹¹⁴. „ხატოვანება“ არს არსებითთა განყოფილებათაგან, რეცა ხატოვან ქმნილი და სახედადებული არსებაჲ, რომელ დანიშნავს სახოვანს სახესა, ვითარ იგი არსება ხატოვან ქმნილი და სახე დადებული სულიერისა და მგრძნობელისა სხეულისაგან, სრულმყოფელი ცხოველისა და კვალად მომღებელი სიტყვიერისა და მოკვდავისა განსრულებასა სახესა კაცისასა და ხატოვანად სახელიდების, ვითარცა ხატოვან-ქმნილი არსებაჲ¹¹⁵. ადამიანი – ადამისგამონი „არის ცოდვით დაცემული კაცი. მათ შორის (კაცსა და ადამიანს შორის) განსხვავებას ქმნის „სული“. არსებითი სხვაობაა მცენარეულ, ცხოველურ („მშვინვიერ“) და ადამიანურ სულს შორის: „ნერგიც სულიერად ითქმიან, ხოლო პირუტყვთა, რომელ არს სამშვინველი სისხლისაობით და სიცოცხლით განმატფოებლობითი, მოძრავობითი ნივთიერისა ძალისა მოქმედება და გრძნობისა ქონება, ხოლო კაცთა სული – სიტყვიერი, არსება გონიერი, უსხეულო, უცნაური, სიტყვიერი და უკუდავი არსება წვლილი, უსასო, ხატი და მსგავსი ღვთისა. სული ანგელოსისა, სიტყვიერი და გონიერი არს და მეორე ნათელი და ეშმაკნიცა, რომელთა თვით დაიბნელეს თავნი თვისნი ამპარტავნებითა და სული – სული წმიდა – დამბადებული ამათ ყოველთა პირველ – ნათელი და მიუწვთომელი“¹¹⁶. ადამიანი არის ცოდვით დაცემული, ამპარტავნებით ცდომილი, უკვე მანკიერებით დამძიმებული, მაგრამ თავისუფლება-მინიჭებული არსება, რომელსაც შეუძლია საკუთარი სულის მანკიერებათაგან განთავისუფლება, მის სრულყოფილებაზე, გაკეთილშობილებაზე ზრუნვა. ზნეობის არსი არის თავისუფლება – არჩევანის შესაძლებლობა კეთილსა და ბოროტს შორის, საკუთარ არსებაში სულიერების აღზრდა. არჩევანი არის ადამიანის, როგორც მოქმედების სუბიექტის პერროგატივა. თავისუფალი არჩევანის უნარით ადამიანს აქვს შესაძლებლობა არა მხოლოდ გააკეთოს ესა თუ ის საგანი, შექმნას რაიმე ღირებული, განახორციელოს ესა თუ

¹¹⁴ ქართული ლექსიკონი, „შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოზის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 143

¹¹⁵ იქვე, გვ. 394.

¹¹⁶ იქვე, გვ. 289.

ის მოქმედება – საქციელი, არამედ შექმნას თავისი თავი – სულიერება-ქმნილი, ღირებულებითი არსება. ადამიანს შეუძლია აირჩიოს საკუთარი თავი თვითონ; ეს ნიშნავს, რომ მას ძალუძს შექმნას საკუთარი თავი, იპოვოს საკუთარი ადგილი სამყაროში და შეიმეცნოს არსებობის აზრი და დანიშნულება. მას შეუძლია დავიდეს ცხოველურ დონემდე ან ამაღლდეს ღვთაებრივ ღირებულებამდე. სწორედ ეს მიზანდასახული მოქმედება, რომელიც განსაზღვრულია თავისუფალი და შეგნებული ნებით, ეს თავისუფალ-შემოქმედებითი საწყისია ადამიანის სული. სწორედ სულიერი საწყისით არის ადამიანი ღმერთის „ხატოვანება“ და „მწყემსი ბუნებისა“. თავისი ფიზიკური და ბიო-სოციალური ბუნებით ადამიანი ემსგავსება სამყაროში სხვა არსებულებს და ამით მათ მიმართ უპირატესობა არ გააჩნია. მაგრამ ადამიანისთვის, როგორც სულიერი არსებისთვის უპირატესად დამახასიათებელია უმაღლეს ღირებულებათა (ჭეშმარიტების, სამართლიანობის, სიკეთის, მშვენიერების) სრულყოფილი განხორციელებისადმი მისწრაფება. სულისთვისება იყოს მიმართული გარემოზე, ოღონდ ამ დამოკიდებულებაში უნდა იყოს ავტონომიური და თავისუფალი. მხოლოდ სული ქმნის ადამიანს ადამიანად, სული განსაზღვრავს მის განსაკუთრებულ ადგილს სამყაროში.

სულხან-საბა ორბელიანის მიზანია ადამიანის ჩამოყალიბება პიროვნებად. აღზრდა გაუხსნის გზას ადამიანს „სახიერებისაკენ“ – ჭეშმარიტი სახიერება იგი არს, რომელი სიმართლისა, სიბრძნისა და ძლიერებისათანა შეწყობილ იყოს, რამეთუ უსამართლო და არაბრძენი და უძლური – არა არს სახიერი¹¹⁷.

აღზრდა – „აღორძინება“ („აღორძინება, არს უფროსის მიერ ძვრა და მკულება უმცროსის მიმართ“)¹¹⁸, ხორციელდება აღმზრდელის მიერ. ეს არის უფროსი ადამიანი, რომელმაც უნდა შეძლოს აღსაზრდელში სულიერი ძალების ამოძრავება სიკეთის, სათნოების, სამართლიანობის გრძნობა-გონება-ნების ჩამოსაყალიბებლად. აღმზრდელი იწოდება „მამად“. „მამა“ არს

¹¹⁷ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და აღექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აბხ. სტამბა, 1884, გვ. 274.

¹¹⁸ იქვე, გვ. 21.

ღმერთი „დამბადებლობითა“. მამა არის შემქმნელი; მამად ითქმის მოძღვარი, მღვდელი, აღმზრდელი, ოსტატი, გინა კაცი უხუცესი¹¹⁹.

აღზრდის პროცესი მიმდინარეობს „წვრთნით“ და „სწავლებით“. წვრთნა არის კეთილის სწავლება გამოცდილებით და სიტყვით: „სწავლა არს რაცა არა იცოდეს და უთხრას და ჰსწვართოს. სწავლა არს ქადაგება“¹²⁰. საბა განასხვავებს საერო და რელიგიურ აღზრდას. საერო აღზრდა, გარდა სულიერებისა და კეთილი ნებისა, შრომითი და ფიზიკური უნარების განმტკიცება-განვითარებას გულისხმობს, რელიგიური აღზრდა მხოლოდ სულიერ გაჯანსაღებას და სიმტკიცეს ემსახურება. აღზრდის პროცესი დიალოგით მიმდინარეობს.

დიალოგი შეეხება ღმერთის არსებობას და მასთან დაკავშირებულ საკითხებს: იესო ქრისტეს ვინაობას, მის წარმოშობას, განკაცებას, მესიანურ მოღვაწეობას, ვნებას, აღდგომას, ამალებას; ათი მცნების შინაარსს, მარიამ ღვთისმშობლის ვინაობას, სულიწმიდას, მრწამსს, შვიდ საიდუმლოს, ეკლესიის დანიშნულებას, მონაზნობას, ნეტარებას, სიკედილსიცოცხლის არსს. მოძღვრის მიზანია (დიალოგის გზით) აღსაზრდელის დაჯერება რწმენაში, ქრისტიანული ზნეობის საზრისის გაგებინება: „რაოდენნი არიან დასაბამნი კეთილობათანი და სათავენი, რომლისაგან გამოვლენ ყოველნი სიკეთენი, ვითარცა მდინარენი წყაროთაგან? ყრმა პასუხობს – შვიდნი: სარწმუნოება, სასოება და სიყვარული ღმრთისაგან მოგვენიჭებიან, ხოლო გულისხმიერება, სამართალი, სარვაგი და სიმტკიცე ჩვენ მიერ საღწველ არიან. ამ შვიდთაგან გამოვლენ ყოველნი კეთილნი“¹²¹.

რა გზით შეიძლება ყოველი ქველი და კეთილი საქმის მიღწევა? პასუხი ასეთია: სიბრძნით, გონიერებით, სიმტკიცით, ცოდნით, ღმრთის მსახურებით და შიშით. შემდეგ საბა ჩამოთვლის ცოდვებს (ქრისტიანობაში ცოდვად მიჩნეულ

¹¹⁹ იქვე, გვ. 429

¹²⁰ იქვე, გვ. 291-292

¹²¹ სულხან-საბა ორბელიანი, საქრისტიანო მოძღვრება პირველად საწაველო ყრმათათვის, რომელსა ეწოდების სამოთხის კარი. თხზულებანი, ტ III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლილაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 307-308.

ქცევებსა თუ თვისებებს) და მათს საპირისპირო მოვლენებს. ამპარტავნება-სიმდაბლე, არანმიდება-სინმინდე, ნაყროვანება-მარხულობა, მცონარობა-სიმხნე, გარისხება-სიმშვიდე, შური-სიყვარული, ანგარება-მონყალება¹²². ბოლოს კი, განხილულია ღვთისადმი სამსახურის აღსრულება საეკლესიო მოღვაწეთა და მრევლის მიერ. თხზულება მთავრდება საუბრით ქრისტეს მეორედ მოსვლის შესახებ.

რელიგიური აღზრდის მიზანია ადამიანთა ზნეობრივი გაუმჯობესება და რეალური ზნეობრივი ცხოვრების დამკვიდრება, უნდობლობა ადამიანების ურთიერთობაში ზნეობრივი ღირებულებების კრიზისის მაჩვენებელია („ყასაბი და მყიდველი“). იმით, თუ რა განზრახვით ხდება არჩევანი სიკეთესა და ბოროტებას შორის, განისაზღვრება, როგორი შეგნების და ზნეობის ადამიანთან გვაქვს საქმე. განზრახვის აღსრულება ხდება გონების კარნახით. ზნეობრივი საქციელის აღსრულებისთვის აუცილებელია ნება. გონიერებას სინამდვილედ ნებითი ძალა აქცევს (მაგ., სახლთუხუცესი რუქა გონიერია, მაგრამ შური და მტრობა, მის საქციელს ბოროტებისკენ მიმართავს).

ზნეობრივი ქმედება გარკვეულ ღირებულებით განცდას უკავშირდება. ეს ვითარებაა ასახული იგავებში: „საჭურისი ალბიდან“, „ბერი და ყრმა“, „მოხერხებული არაბი“ (სინდისის გრძნობის შესახებ), „სამნი ამხანაგნი“ (მეგობრობის გრძნობის შესახებ), „ორი მდიდარი“ (ამპარტავნების შესახებ), „მელია და წერო“ (სტუმართმოყვარეობის შესახებ), „სპარსი და ინდო“ (შურის გრძნობის შესახებ) და სხვ. ზნეობრივი შეგნება არ განისაზღვრება ზნეობრივი პრინციპებისა და ნორმების ცოდნით. ზნეობრივი გრძნობა ზნეობრივ ღირებულებათა განცდაა. ეს გარემოება სოკრატეს ფილოსოფიაში იყო ასახული. ზნეობრივი გრძნობის როლი და ადგილი ზნეობის ფენომენის სტრუქტურაში, პიროვნების ზნეობრივი აღზრდის საქმეში, უფრო გვიან, გერმანულ ფილოსოფიაში კანტის მიერ იქნა დასაბუთებული.

საბა აღნიშნავს, რომ გამოცდილებით აღზრდა ფიზიკურ სიჯანსაღესაც უწყობს ხელს. ფიზიკური აღზრდის დანიშნულება მოცემულია არაქში „ჯიზი გურგენ“. ფიზიკური

¹²² იქვე, გვ. 317.

ვარჯიშით („წრთობით“) ყალიბდება ნების სიმტკიცე. ფიზიკური აღზრდის მნიშვნელოვანი ნაწილია სიმამაცის აღზრდა. ამ უკანასკნელსა და ფიზიკურ ძლიერებას შორის განსხვავებას ზნეობრივი მნიშვნელობა ქმნის.

გამოცდილებით აღზრდა გარკვეულ სიძნელეებს, ძალდატანებას და იძულებას („ტუქსვა“, „საკანონოდ შოლტის“ მიღებას მოითხოვს: „თუმცა ეგოდენ ხანს ფეხზე არ მდგარიყო, რამცა იცოდა მონათა, მსახურთა და მნდეთა ჭირი თუ ზედგომასა რა გარჯა აქვს? თვით მეფე ზის, უნებს აღდგება, უნებს – დაჯდება. მათი სამსახური ვითა სცნას, რას მიიჭირებენ მისთვის? დღე ყოველ ზე დგანან და დაითმენენ... ან ყოველთა გლახაკთა, უღონოთა და მდაბალთა ჭირნი მისწავებია და ამისაც შემდგომად ნახეთ თქვენცა, რა არს სასწავლად მისსა?“¹²³. აღზრდის მეთოდების სწორი შერჩევა, ორგანიზება მოითხოვს სწავლებისა და წვრთნის წარმატებულობას, შედეგზე ორიენტირებულობას; ეტაპობრივად მიმდინარეობას, რაც ხელს უწყობს ადამიანში სულიერი ღირებულებებისადმი შეგნებული მისწრაფების ჩამოყალიბებას. სულიერი განვითარების პროცესი მთელი სიცოცხლე შეიძლება მიმდინარეობდეს. ადამიანის სული არ არის ისეთი საბოლოო მოცემულობა, რომელსაც ცხოვრების გარკვეულ ეტაპზე ადამიანი მიაღწევს და ამით სრულყოფილება უზრუნველყოფილი იქნება. სულიერი განვითარების პროცესი ნიშნავს ცხოვრების შემოქმედებით, მუდმივ ძიებას, საკუთარი თავის შექმნას ღირებულებათა სამეფოს მოთხოვნების შესაბამისად. სულიერება ნიშნავს ღმერთის სიყვარულით და რწმენით ცხოვრებას. ზნეობრივი სიბრძნით, ემპირიული ადამიანი მთელი რეალობით უკავშირდება ღირებულებათა იდეალურ სამყაროს. აღზრდით ხდება ზნეობრივ ღირებულებათა ათვისება, გარკვეულ შემთხვევებში – იძულებითაც. მაგრამ საბოლოოდ, ადამიანი თვითონ საკუთარი ნებით ირჩევს თუ რა გზით იაროს. ზნეობრივი საქციელით ადამიანი ღმერთსაც ემსახურება და, ამასთანავე, სოციალური და სამართლებრივი ღირებულებების რეალიზაციაშიც მონაწილეობს.

¹²³ სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე-სიცრუისა. სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით და გ. ლეონიძის წინასიტყვაობით, თბ., „საბჭოთა მწერალი“, 1957. გვ. 49.

2. სათნოებათა ჩამოყალიბება (განათლება და გამოცდილება)

აღზრდის თეორია, რომელსაც სულხან-საბა ორბელიანი სიბრძნე სიცრუის კრებულში და საეკლესიო ნაწერებში გვთავაზობს, ითვალისწინებს ადამიანის ბუნებას და ეთიკის არსს სიღრმისეულად წვდება. ადამიანის ბუნება სამყაროსადმი თავისუფალ-შემოქმედებითი დამოკიდებულებით ვლინდება. მოქმედების თავისუფლება ის ძირითადი ნიშანია, რითაც ადამიანი განსხვავდება ცხოველისაგან – თავისუფლება ადამიანის სპეციფიკური ბუნების მაჩვენებელია. ამიტომ ადამიანის ბუნებაზე ყოველგვარი ზემოქმედება – მისი განვითარების და გაკეთილშობილების მიზნით – ამ რეალობის გათვალისწინებით უნდა ხდებოდეს. აღზრდის მიზანია აღსაზრდელი ადამიანის შინაგანი არსება, რაც მოითხოვს, პირველ რიგში, თავისუფლების აღზრდას, შემდეგ მის პროფესიონალიზმს. სიბრძნე, თავისუფლება და პროფესიონალიზმი გულისხმობს ადამიანის ზნეობრივ აღზრდას, რაც ხელს უწყობს საკუთარი დანიშნულების შესაბამის ცხოვრებას.

აღზრდის პროცესი თავისუფალია და ორიენტირებულია ზნეობრივ და ინტელექტუალურ განვითარებაზე. სულხან-საბა ორბელიანი ქმნის აღზრდის ახალ მოდელს, რომელშიც აღსაზრდელი თვითონ არის აქტიურად ჩართული (გამოცდილი ნიშნავს „განსინჯულს“, „განმენდილს“¹²⁴).

მასწავლებელი ახდენს აღზრდის პროცესის სპეციფიურ ორგანიზებას, რომელშიც უზრუნველყოფილია თავისუფალი აქტივობა გარკვეულ საზღვრებში. აღმზრდელის წინაშე ორი მთავარი პრობლემა დგას: (1) როგორი ტიპის გამოცდილება შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი საგანმანათლებლო-აღმზრდელობითი მნიშვნელობის; და (2) რა ადგილი ენიჭება სწავლების შინაარსს და ორგანიზაციას გამოცდილების ფარგლებში. რას ნიშნავს და როგორ მიიღწევა გამოცდილების სწორი ორგანიზაცია, ამას გვიჩვენებს შედეგი. აღმზრდელის ცოდნას

¹²⁴ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884. გვ. 47.

და უნარ-ჩვევებს, მის ურთიერთობას აღსაზრდელთან, დიდი მნიშვნელობა აქვს პირად გამოცდილებაზე განათლების დაფუძნებისათვის: „ან ვინაოთ კეთილისა ქმნად კაცთა პირმეტყველთა და თავისუფალთა“¹²⁵. პრობლემა ისაა, როგორ უნდა შედგეს კონტაქტი ისე, რომ პირად გამოცდილებაზე სწავლების პრინციპი არ დაირღვეს. პროცესი პოზიტიური და კონსტრუქციულია, თუკი მეთოდების გამოყენება და სწავლების შინაარსი შემოქმედებითია. სულხან-საბას კარგად აქვს გაცნობიერებული გამოცდილებაზე დაფუძნებული განათლების არსი.

გამოცდილება, რომელიც მოზარდის ფიზიკურ და სულიერ ფორმირებას ემსახურება სანყის ეტაპზე მკვეთრად უსიამოვნოა. გამოცდილების ეს პირველი ეტაპი თვალსაჩინოა და განსასჯელად მარტივი: „ნადიმად დაჯდა ლეონ; ჯუმბერ მნდედ დაიყენა, არც დასვა და არც არა აჭამა. ფეხზე დგომითა და შიმშილითა ესრეთ უღონო იქმნა, ქვე დაეცა და შეწუხდა. მერმე უბრძანა დაჯდომა და ჭამა პურისა; მეორე დღეს მწვერები მისცა ხელთა. მათათა და გორათა არბენინა. ფეხსაცმელი გასცივიდა და ფეხები დაუსქდა, სისხლმან დაუნყო დენა. მესამე დღეს წინ შიკრიკად გამოიმძღვანა. მეტად დაშვრა, მალმალე დაეცემოდის და არ მოეშვა, მანამდის არბენინა, სადგომს მიიყვანა“¹²⁶. რაც შეეხება გამოცდილების შედეგს, ის ამ ეტაპზე არათვალსაჩინოა და უშუალოდ არ აღიქმება. კარგმა აღმზრდელმა იცის რა სირთულის წინაშეც დგას – ისეთი გამოცდილება უნდა შექმნას, რომელიც შეიძლება უსიამოვნოა აღსაზრდელისთვის, მაგრამ აქტიურად ჩართავს მას საქმეში, „შენ გამოცდილება გაქვს, კეთილად დეგ და არ დაეცე“¹²⁷, რაც მის თავისუფლებას გარკვეულ ჩარჩოში

¹²⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თხზულებანი, ტ III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოდაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 76.

¹²⁶ სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე-სიცრუისა. სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით და გ. ლეონიძის წინასიტყვაობით, თბ., „საბჭოთა მწერალი“, 1957, გვ. 43-46.

¹²⁷ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თხზულებანი, ტ III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოდაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 115.

აქცევს. ამგვარი გამოცდილება გაცილებით მნიშვნელოვანია, ვიდრე უშუალოდ სიამოვნების მიღება, რადგან ეს უზრუნველყოფს სასურველი სამომავლო გამოცდილების არსებობას.

საბა გამოცდილების სხვადასხვა ფორმებს და საშუალებებს მიმართავს. გამოცდილებიდან მიღებული რჩევით შეიძლება იხელმძღვანელოს ნებისმიერი ასაკის ადამიანმა. ეს ფორმა ახალგაზრდების მიმართ გამოიყენება, როგორც სწავლების პროცესში, ისე ცხოვრებაში. როგორც ითქვა, რჩევაში მარტო გონივრული სიტყვის თქმა კი არ იგულისხმება, არამედ, ერთგვარი მინიშნება იმ უპირატესობაზე, რომელიც რჩევისა თუ „ჭკუის“ მასწავლებელს ცხოვრებისეული (ან პროფესიული) გამოცდილების საფუძველზე მიუღია: „გამოიცადენით კაცად კაცადმან თავი თვისი“¹²⁸. სხვისი ზნეობრივი შეგონების უფლება დიდი უფლებაა, ხოლო, სადაც ზნეობრივი შეგონება შესაბამისი უფლების შეგნების ან გაცნობიერების გარეშე ხორციელდება, იქ ზნეობრივის სხვა დონესთან ან საერთოდ განსხვავებულ ღირებულებებთან გვაქვს საქმე.

რჩევის ღირებულებას ძირითადად განსაზღვრავს იმ ადამიანის ცხოვრებისეული გამოცდილების დონე, რომელიც რჩევას იძლევა. სასურველია ვითარება, როდესაც აღმზრდელი ფართო განათლებას ფლობს და დიდი გამოცდილებაც აქვს (სედრაქ ვეზირი, მასწავლებელი ლეონი). დროულ და გონივრულ რჩევას დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის ზნეობრივი აღზრდისათვის. კარგი რჩევა ზნეობრივი აღზრდის ამოცანას ემსახურება, მაგრამ, საკუთრივ, ზნეობრივი აღზრდის არსს ის მაინც ვერ გამოხატავს. რჩევაში არ ჩანს ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკა. რჩევის გათვალისწინებისას, რჩევის საფუძველზე მოქმედებისას ადამიანს კეთილის და ბოროტის შეფასება უხდება სხვისი საზომის მიხედვით – სიკეთის და ბოროტების საზომი ადამიანს გარედან ეძლევა.

სულხან-საბა ორბელიანის მიერ „სიბრძნე სიცრუის“ არაკებში და „სამოთხის კარში“ გადმოცემული რჩევები დასაბუთებულია და განმტკიცებულია ცხოვრებისეული გამოცდილების მაგალითებით.

¹²⁸ იქვე, გვ. 46

კითხვა-პასუხი, დიალოგი არის არგუმენტირებული ცოდნის გადაცემის საშუალება. „სიბრძნე სიცრუის“ და „სამოთხის კარი“ თავისი ხასიათით განსხვავდებიან: „სიბრძნე სიცრუისა“ საერო ნაწარმოებია, ხოლო „სამოთხის კარი“ – სასულიერო ხასიათის. მათ საერთო დანიშნულება აქვთ: ორივე შემთხვევაში საქმე ეხება ადამიანის სულიერ განვითარებას რეალური ცხოვრების და იდეალური (ქრისტიანული) ცხოვრების მაგალითზე.

სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში ზნეობრივი აღზრდის ამოცანას აღზრდის მეორე ფორმა – მაგალითის ძალაც ასრულებს. „მაგალითი“ არის იმის ჩვენება, რისი მსგავსიც გინდა რომ გააკეთონ¹²⁹. ამ განმარტებიდან ჩანს, რომ მაგალითი გულისხმობს მიბაძვას. იგავიც მაგალითია, ოღონდ სიტყვიერი მაგალითი, რომელიც ზნეობრივი აღზრდის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი და საყურადღებოა.

საბა ერთმანეთისაგან განასხვავებს მაგალითის პრაქტიკულ და თეორიულ ღირებულებას. მაგალითი აუცილებლად გულისხმობს მიბაძვას. მიბაძვა არის სხვისი სანიმუშო საქციელის, ცხოვრების წესის ან სახასიათო თვისებისადმი დამსგავსების ცდა. მიბაძვა არ არის წმინდა ადამიანური თვისება. ის ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროს წარმომადგენლებსაც ახასიათებს. ცხოველებში და ფრინველებში მიბაძვას ინსტიქტური ხასიათი აქვს, ადამიანებში კი, არსებითად, სოციალური შინაარსის მატარებელია და შეგნებულ ხასიათს ატარებს. მიბაძვას შეიძლება ჰქონდეს სხვადასხვანაირი მიზანი და ამოცანა. საბა განასხვავებს მიბაძვის ორ სახეს: გარეგნული, არაარსებითი – მაგალითად, სხვისი ჩაცმულობისადმი მიბაძვას – და უფრო არსებითი ხასიათის – სხვისი გაკეთებული საქმისადმი მიბაძვას¹³⁰.

საყურადღებოა ის აზრიც, რომ საბა ერთმანეთისაგან განასხვავებს დადებით („ბაძი“) და უარყოფით მაგალითებს („ა-ბაძი“). დადებით მაგალითებად „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნში წარმოდგენილია მეფე ფინეზი, ვეზირი სედრაქი და მას-

¹²⁹ ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისაგან გამოცემული რაფიელ დ. ერისთავის რედაქტორობით და ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასითა, ტფილისი, არსენ კალანდაძის და აშხ. სტამბა, 1884, გვ. 165

¹³⁰ იქვე, გვ. 426.

წავლებელი ლეონი, ხოლო უარყოფითი მაგალითის (ა-ბაძი" შურის ერთ-ერთი სახეობა) განსახიერებაა – სახლთუხუცესი რუქა. იდეალური მაგალითი, ნიმუში, საბას სასულიერო ნაწარმოებების მიხედვით, არის ღმერთი (სამება-სრული-კეთილობა).

სულხან-საბა არ მიიჩნევს ბაძვას ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკის გამომხატველ ნიშნად. მართალია კარგი მაგალითის ძალა ხელს უწყობს ადამიანში დადებითი უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებას, მაგრამ სხვისი ბაძვით ჩადენილი საქციელის გამო ადამიანი ვერ ჩაითვლება კეთილად. ადამიანის ზნეობრიობის განმსაზღვრელი არის კეთილი ნება. საბას შემოქმედებაში მისაბაძის ან ნიმუშის როლს ასრულებენ ისტორიული და რელიგიური პიროვნებანი. თითოეული მათგანი ცალკეული ადამიანისათვის, ადამიანთა ჯგუფისთვის ან მთელი საზოგადოებისთვის მნიშვნელობს. ფილოსოფიაში მათ ღირებულებით ტიპებს უწოდებენ. აღნიშნულ ტიპებს ყველა საზოგადოებრივ სისტემაში ერთნაირი გავლენა და მნიშვნელობა არ შეიძლება ჰქონდეთ. იმის მიხედვით, თუ მოცემულ საზოგადოებაში როგორი სოციალური იდეალია მამოძრავებელი, დგინდება ღირებულებითი ტიპების ადგილი, როლი და მნიშვნელობა. ფეოდალურ საზოგადოებაში, რომელშიც სულხან-საბა ორბელიანი მოღვაწეობდა, ღირებულებითი ტიპის მნიშვნელობა ჰქონდა მეფეს და ქრისტეს. მეფეს მოეთხოვებოდა დიდბუნებოვნება, ჭეშმარიტი ადამიანობა და ნამდვილი დიდკაცობა. წესიერი აღზრდით, ფართო განათლებით, ფაქიზი ზნეობით, გონებრივი გამჭრიახობით მეფე მაგალითს უნდა აძლევდეს საზოგადოებას. ქრისტე ღირებულებითი ტიპია, სრულყოფილი იდეალური პიროვნებაა, სიკეთეა, სიბრძნეა, სინათლეა.

ქრისტეს, როგორც იდეალური ტიპის, მისაბაძის სახეს გვიხატავს საბა „სწავლანში...“. იგი მოუწოდებს თანამოძმეებს მიბაძონ ღმერთს. ადამიანებს საამისოდ გააჩნიათ კეთილისა და ბოროტის ცოდნა და გულისხმიერება. ქრისტეს მსგავსად მათ სულს, გონებასა და ენას შორის ერთიანობა უნდა იყოს: „ნუ საყვარელნო, მოიდრიკენით გულნი თქვენნი და მოიხსენენით შრომანი ქრისტესნი, რომელ რაოდენგზის დაშვრა სულისა თქვენისა ძიებისათვის, და დახშენით კარნი მეტყვე-

ლებისა თქვენისანი...¹³¹ „კაცნო გონიერნო და პატიოსანნო, მოიხსენენით კიდობანსა მას შინა ნოესსა მყოფნი კაცნი და პირუტყვენი განკრძალულნი და მიჰბაძენით ნოეს და ძეთა მისთა, რამეთუ კაცი კაცისა მიმბაძებელი ხამს“¹³².

საბა უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს სულიერ მოძღვარს, აღმზრდელს და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ კარგი აღმზრდელის და მასწავლებლის ჩარევით აღზრდის სუბიექტი ადრე თუ გვიან ზნეობრივი განახლებისა და გონებრივი წარმატების გზაზე დადგება. მისი პედაგოგიური რჩევაა, ადამიანმა სიყრმიდანვე შეიყვაროს კეთილი და გაემიჯნოს ბოროტს. იგი გვაფრთხილებს: ნუ დაველოდებით მოხუცებულობას, რომლის მიღწევაც „ნუთისოფლის ეკლიან გზაზე“ ხშირად სათუთა. კიდევაც რომ მივალწიოთ სიბერეს, მაშინ რაღა მადლი ექნება ჩადენილ ცოდვათა მონანიებას?! მაგალითი, რომლის არსს წარმოადგენს ბაძვა, რა თქმა უნდა, დადებით როლს ასრულებს ადამიანის ზნეობრივ აღზრდაში, მაგრამ მან არ შეიძლება საკუთრივ ზნეობრივი აღზრდა მოგვცეს. რჩევა და მაგალითი ადამიანისთვის გარეგანია, რომელიც მიუთითებს და უჩვენებს კარგ საქციელს. მაგრამ ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკას ვერცერთი მათგანი ვერ გამოხატავს. ზნეობა ადამიანის ბუნების შინაგანი მახასიათებელია და მის არსს, თავისუფლებას გამოხატავს. შესაბამისად, ზნეობრივი აღზრდა ადამიანში თავისუფლების აღზრდაა. საკუთარი, შინაგანი ბუნების აღზრდა ზრდასრულმა ადამიანმა თვითონ უნდა განახორციელოს. საკუთარი ძალებით შინაგანი ბუნების გარდაქმნას, აღზრდას, ეთიკის მეცნიერებაში „თვითაღზრდის“ ტერმინით აღნიშნავენ. თვითაღზრდა ნიშნავს საკუთარი თავის ფლობას, საკუთარ თავზე ბატონობას. ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკას, სწორედ, თვითაღზრდა გამოხატავს.

თვითაღზრდა, როგორც ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკური ნიშანი, ასახულია სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანში“. ეს ნაწარმოები, მართალია, ძველი და ახალი აღთქმის

¹³¹ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმელნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თბ. სულხან, ტ. III. გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და დიქსიონი დაურთო ივანე ლოდაშვილმა. ტომის რედ. კ. კეკელიძე. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1963, გვ. 32

¹³² იქვე გვ. 32-33.

სასწავლო მოტივებსა და იგავებზეა აგებული, მაგრამ საერო დანიშნულების თვალსაზრისითაც, ძალზედ მნიშვნელოვანია. იგავი, ამ შემთხვევაში, როგორც მაგალითი ემსახურება ბაძვას, რითაც ადამიანის მიერ სათნოება უნდა განხორციელდეს. ბაძვა არის სათნოების ძალა, რომლითაც გამოიხატება ადამიანის მსგავსება შემოქმედისადმი.

საბას არ აკმაყოფილებს ადამიანის ზნეობრივი განვითარების არსებული დონე, ამიტომ მოუწოდებს გარდაქმნისაკენ თვითაღზრდის გზით. ადამიანისთვის ჯერ არს სიკეთე, სიყვარული, მოთმინება, სიმდაბლე, სიმშვიდე, სინყნარე, სიმართლე, სინმიდე და ყოველი ქველი საქმე. არა ჯერ არს ამპარტავენება, მრისხანება, სიძულვილი, შური, ძვირის თქმა¹³³. „თვით შენ რას ეტყვი თავსა შესა, ანუ გონება შენი რასა გეუბნების?“¹³⁴. „თავისუფლება მოუცია უფალსა და კეთილი და ბოროტი უსწავებიეს განრჩევად და ძალ-გვიც, რაცა გვინდა ვქმნათ“¹³⁵.

სულხან-საბა ორბელიანის შეხედულებები ზნეობრივი აღზრდის შესახებ გვიჩვენებს, რომ ადამიანს საკუთარი სულიერი ძალების დაძაბვით და მობილიზებით შეუძლია გრძნობადი მიდრეკილებების შეზღუდვა, ნებისადმი მათი დამორჩილება, არაგონიერული (გრძნობადი) მიდრეკილებების დამორჩილება გონიერებისადმი. ეს ნიშნავს ადამიანის მიერ საკუთარი თავის დამორჩილებას, საკუთარ თავზე ბატონობას, საკუთარი თავის გარდაქმნას, სრულყოფას. ეს ზნეობრივი აღზრდის სპეციფიკური ნიშნებია. სულიერ და ხორციელ ძალთა (გრძნობა-გონების) გაშუალება ადამიანური ნებით (საქმით) გვაზიარებს საღმრთო მოქალაქეობას.

სათნოების საფუძველზე უნდა განხორციელდეს არა მხოლოდ ადამიანის ზოგადი განათლება, არამედ პროფესიული აღზრდაც – ცალკეული პროფესიების (პოლიტიკოსის, ექიმის, მხატვრის, ხელოსნის, ეაჭრის...) სპეციფიკის გათვალისწინებით.

¹³³ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი თქმულნი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, თხზულებანი, ტ. III. გაჩისაცკმად მოაძადა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. ტომის რეკ. ქ. კეკელიძე. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1963, გვ. 34-35.

¹³⁴ იქვე, გვ. 35

¹³⁵ იქვე, გვ. 139

თეორიული ცოდნა და პრაქტიკული გამოცდილება ის წანამძღვრებია, რომლებმაც უნდა განსაზღვროს კარგი, კეთილი, საჭირო თვისებების აღზრდა. წინასწარი ზრუნვა უფლისწულის, მომავალი ხელისუფალის წარმატებული საქმიანობისათვის სავსებით კანონზომიერია, რადგან არსებობს წარუმატებლობის საფრთხე. საჭიროა ქვეყნის მომავალი ხელისუფალის აღზრდა იმ სათნოებებით, რომლებიც აუცილებელია წარმატებული საქმიანობისათვის. მომავალმა ხელისუფალმა კარგად უნდა იცოდეს თავისი მოქალაქეების პროფესიული საქმიანობის სპეციფიკა და ჰქონდეს შესაბამისი ღირებულების განცდა, შესაბამისი გამოცდილებით. მხოლოდ სათნოების ცოდნა ვერ იქნება წარმატებული საქმიანობის გარანტი. ცოდნასა და შესაბამისი უნარ-ჩვევების არსებობას ჭირდება ნებითი ძალა. ამ ძალის გარეშე რაიმე საქმის განხორციელებაზე საუბარიც ზედმეტია.

სათნოება ადამიანის ფორმირების მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. ის ცხოვრების განმსაზღვრელი მიზნების და საშუალებების რეალიზაციაში მონაწილეობს. თავისუფალი არჩევანის განმსაზღვრელია ადამიანის მიერ გათავისებული სათნოებანი. სათნოებაში მჟღავნდება ადამიანური თვისებები, ადამიანის სულიერი შესაძლებლობები. ადამიანის ნამდვილ ბუნებას ყოველთვის გამოაჩენს ცხოვრებისეული სიტუაციების ცვლილება. საზოგადოებაში ინტეგრირებისათვის ადამიანს ჭირდება არა მხოლოდ ინტელექტუალური უნარები, არამედ სათნოებათა ფლობაც. საბა ყურადღებას ამახვილებს სათნოების აუცილებლობასა და მნიშვნელობაზე ადამიანურ ქმედებაში. იგი განასხვავებს სათნოებათა ცოდნას, სათნოებათა ფლობის ვითარებისაგან. სათნოებათა ეთიკის რაციონალური დასაბუთება ორივეს არსებობას ითვალისწინებს. მაორიენტირებელ ღირებულებათა დასაბუთება ხდება ადამიანის რთული და წინააღმდეგობრივი ბუნების გათვალისწინებით, რადგან სათნოებას პიროვნების სტრუქტურაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. სათნოების განხორციელებას ჭირდება შესაბამისი ძალა, რომელიც გამომუშავდება და ჩვეულებად ყალიბდება პრაქტიკული გამოცდილების პროცესში.

აქ ჩნდება ახალი სიძნელე: როგორ უნდა განხორციელდეს ჩვეულების ჩამოყალიბება? უნდა არსებობდეს ოსტატი,

რომელიც ფლობს თეორიულ ცოდნას და ამ ცოდნის გადაცემის ხელოვნებას. გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ სწავლის პროცესში მონაწილეობს აღსაზრდელი, რომლის აქტიურობაზეცაა დამოკიდებული სწავლების წარმატება-წარუმატებლობა („არცა ლეონ უჯუმბეროდ, არცა ჯუმბერ ულეონოდ“)¹³⁶. პრობლემა ისაა, როგორ უნდა მოხდეს ცოდნის გადაცემა ისე, რომ გასაგები და მისაღები იყოს მოსწავლისათვის. გამოცდილებიდან მიღებული შთაბეჭდილებები აღსაზრდელში აისახება, ვარჯიშის („წვრთნის“) შედეგად კი ჩვეულებად ყალიბდება და მამოძრავებელი იმპულსი ხდება. ასეთი იმპულსები წარმოადგენს ზნეობრივი ცოდნიდან ზნეობრივ მოქმედებაზე გადასვლის მამოძრავებელს. „მოქმედება“ არის „ქმნის“ პროცესი, ხოლო „ქმნა“ არის რაიმესთვის არსებობის მინიჭება. ნაწილი იმისა, რაც სამყაროში არსებობს, ადამიანის მიერაა შექმნილი; ნაწილი კი მისგან დამოუკიდებლად არსებობს. ადამიანის მიერ რაიმეს შექმნა მისი ნებითაა განპირობებული, ხოლო რაც ადამიანს თავისი ნებით არ შეუქმნია, იმაზე პასუხისმგებლობისგან თავისუფლდება. მოქმედების არჩევანი ყოველთვის ადამიანზეა დამოკიდებული, მაგრამ მის განხორციელებაზე მოქმედებს სხვადასხვა გარემოებანი. მოქმედებაში საბა გულისხმობს შეგნებულ, აქტიურ ცხოვრებას, რომელსაც ზრდასრული ადამიანი თვითონ ირჩევს. აღსაზრდელში მოქმედება შეუძლებელია იყოს შეგნებული არჩევანის შედეგი. ამიტომ ამბობს საბა, რომ „ყრმა“ მოქმედებს „ძალითად“. „ძალითი“ ისეთი უნარია, რომელიც ყრმაში შესაძლებლობის სახითაა მოცემული (მაგალითად კვერცხში არსებობს ფრინველის „გამოჩეკვის“ შესაძლებლობა). აღმზრდელის მოვალეობაა ხელი შეუწყოს ისეთი ძალების ამოქმედებას აღსაზრდელში, რომელიც უზრუნველყოფს მის ზნეობრივ განვითარებას.

საბას მოძღვრებამ პასუხი უნდა გასცეს კითხვას, თუ რამდენად თანხვედება კარგის კეთების სურვილი და სათნოების შესახებ ცოდნა ერთმანეთს. ზოგადად ცხოვრებაშიც და ცალკეულ პროფესიაშიც არსებობს ცოდნა როგორ ვაკეთოთ „კარგი“ საქმეები, მაგრამ არსებითი მაინც თავად „კარგის

¹³⁶ სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე-სიცრუისა. სოფლომონ იორდანიშვილის რედაქციით და გ. ლეონიძის წინასიტყვაობით, თბ., „საბჭოთა მწერალი“, 1957, გვ. 63.

კეთების" სურვილია. აქვე ჩნდება კითხვა: არის თუ არა ცნებები „კარგი“ და „კეთილი“ ერთი საზრისის მქონე? საბას აზრით, ისინი ერთმნიშვნელოვანი ეთიკური ცნებებია. ის, რაც ადამიანისთვის კარგი და კეთილია, სასურველიც არის; ხოლო რაც არ არის სასურველი, მას ბოროტება ჰქვია. რაც ადამიანისთვის კარგი და სასურველია, ის მისი მოქმედების წყაროცაა: ადამიანი ეცდება სასურველი და კარგი აქციოს რეალობად.

საბას შემოქმედებაში მოიძებნება არგუმენტები იმის დასასაბუთებლად, რომ ეთიკური აზრით კეთილი და კარგი ემთხვევა სასურველ კეთილს და კარგს. ლექსიკონში განმარტებული „სიკეთის“, „კეთილობის“, „კეთილის“, „სათნოების“ ცნებებს შორის არსებობს ღირებულებითი კავშირი, რომლის შინაარსია ადამიანის საქციელი, მოქმედება. საქციელი არის ზნეობრივად გამართლებული, თუ სიკეთის საფუძველი ანუ სურვილი და სიკეთის ობიექტური ღირებულება ერთმანეთს თანხვედება. საბას მოძღვრებაში არ გვხვდება აქსიომატური მტკიცებულება იმისა, რომ ყველა ადამიანი სიკეთეს ესწრაფვის, რომ არავინ არ ცდება კეთილსინდისიერებაში, რომ სიკეთის ცოდნა საკმარისია ზნეობრივად კეთილი საქციელისათვის. ადამიანის ქცევა ზნეობრივია, როცა თავისუფალია სურვილების ბრმა იმპულსებისაგან. ადამიანს შეუძლია იყოს თავისუფალი, რამდენადაც ეს ადამიანურ დონეზეა შესაძლებელი.

აღზრდა, როგორც ფიზიკური, ინტელექტუალური და ზნეობრივი განვითარების პროცესი, მოითხოვს იმის გარკვევას, თუ რა გავლენას ახდენს სპეციალური მიმართულებით აღზრდა ადამიანის შემდგომი განვითარებისთვის საჭირო ჩვევათა ფორმირებაზე. საბას შემოქმედებაში მოყვანილია ფაქტები, რომლებიც გვიდასტურებენ, რომ ერთი რომელიმე მიმართულებით აღზრდა ეხმარება ადამიანს შემდგომ განვითარებასა და სრულყოფაში. აღზრდის უწყვეტობის და თანმიმდევრობის პრინციპი უნდა იყოს საყოველთაო.

ამკარაა, რომ საბა მოქმედების ფილოსოფიის მხარდამჭერი და დამცველია. მოთხოვნილებები, ვნებები, აფექტები, რომლებიც ინვევენ ან თან ერთვიან მოქმედებას, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებენ. ადამიანმა უნდა შეძლოს ამ უნარებს შორის ურთიერთობის დარეგულირება და ამ

გზით მათ შორის წონასწორობისა და თანხმობის მიღწევა. ადამიანში მოქმედი იმპულსები მის ზნეობაზე ზემოქმედებენ. ადამიანის გონებასა და ზნეობაზე გრძნობადი მონაცემების ბატონობა შეცვლას მოითხოვს. საბა აცნობიერებს ამ ვიტარებას და გამოსავალს სათნოების არსში ანუ ადამიანში ზომიერების უნარის გამომჟღავნებაში ჰპოვებს.

ალზრდის პრობლემა, რომელსაც საბა „სიბრძნე სიცრუის“ კრებულში და საეკლესიო ნაწერებში ეხება, პრაქტიკული ინტერესითაა ნასაზრდოები, საბას მიზანია ალზრდის გამოყენება არსებული საზოგადოების ზნეობრივი გაჯანსაღებისათვის. ამიტომ, ის თავისი შემოქმედებით არის რეფორმატორი და არა უბრალოდ, პედაგოგიური იდეების მომწოდებელი. „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნი არის არა უბრალოდ პედაგოგიური თხზულება, არამედ, ფილოსოფიური ტრაქტატი, რომელშიც ავტორი ცდილობს თავისი რწმენა იმისა, რომ ადამიანი ბუნებით კეთილია, დაუპირისპიროს ბოროტ თვისებებს, რომელსაც სინამდვილე ამჟღავნებს. ეს წიგნი გვიჩვენებს, რომ ყოველი მანკიერება შეიძლება აიხსნას, მაგრამ მისი გამართლება შეუძლებელია. საეკლესიო და საერო ალზრდა ერთ მიზანს, ადამიანში კეთილშობილების განვითარებას ემსახურება. საბა ყველგან ადამიანის ამქვეყნიურ დანიშნულებაზე, მის მოქალაქეობრივ როლზე საუბრობს. ყველა ქადაგებას საფუძვლად უდევს „სიბრძნე სიცრუის“ კრებულში გამოთქმული დებულება: „საქმე სიტყვიანი, სიტყვა საქმიანი“¹³⁷. ალზრდა დაუსრულებელი პროცესია, ადამიანი მუდამ უნდა ზრუნავდეს საკუთარი სულის გაკეთილშობილებისა და განწმენდისათვის. ადამიანი, როგორც საბა ამბობს, უნდა შეფასდეს არა ტკბილმოუბარი ენით, არამედ „საქმითა“ და „აღსრულებითა“.

ინდივიდის ზნეობრივი ალზრდისათვის საჭიროა ინტელექტუალური ადამიანი, რომელსაც ხელეწიფება ქრისტიანული თეოლოგიური დოგმატიკის ფორმირება და სწავლება ფილოსოფიური ენით. ეს ამოცანა შუა საუკუნეების დასავლეთში ითავა ნეოპლატონურმა ფილოსოფიამ, რომლის კვალი აშკარად ჩანს

¹³⁷ სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე-სიცრუისა, სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით და გ. ლეონიძის წინასიტყვაობით, თბ., „საბჭოთა შუკრალი“, 1957, გვ. 27.

ქართულ კულტურაში, კერძოდ, სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში. ეს არის ქრისტიანობისა და ნეოპლატონიზმის სინთეზი. ცოდვისა და ხსნის შესახებ ქრისტიანული იდეა მკვიდრდება მორალურ წარმოდგენებში კარგი ცხოვრებისა და სათნოების შესახებ. ადამიანი მიწიერ ქმნილებათა შორის ყველაზე ღირებულია. თითოეული ინდივიდი ცხადდება უმაღლეს ღირებულებად. ადამიანი არის მიწიერი სამყაროს ცენტრი, როგორც კოსმოლოგიურად, ისე აქსიოლოგიურად.

3. ზნეობის ფილოსოფია (ანთროპოლოგია და ეთიკა)

კეთილმძლეობის ეთიკა არის ბიბლიური ანთროპოლოგიის და ზნეობის ფილოსოფიის სინთეზი. ანთროპოლოგია პასუხობს კითხვაზე – ვინ არის ადამიანი?. თეოლოგიის პოზიციიდან ადამიანი განიხილება როგორც ღმერთის მიერ შექმნილი. ქრისტიანული გამოცხადებით („ჩვენება“) და რწმენით ადამიანებს შეუძლიათ შეიცნონ ქმნადობის მნიშვნელობა. მათ შეუძლიათ მიიღონ ეთიკური ღირებულებების (კეთილობა, სიკეთე, კეთილი) შესახებ ცოდნა და საკუთარი ცხოვრება წარმართონ სათნოებებით. ადამიანებს აქვთ უნარი იცხოვრონ ქრისტიანული მოძღვრების შესაბამისად – გონიერი სოციალური ცხოვრებით.

საბას მოძღვრება ადამიანზე და მისი ცხოვრების წესზე, არისტოტელურ-ნეოპლატონური ფილოსოფიის და ბიბლიურ-ქრისტიანული შინაარსის მატარებელია. კეთილმძლეობის ეთიკის ბირთვს წარმოადგენს ცხოვრებისეული, პრაქტიკული სიბრძნის და ქრისტიანული რწმენის ერთიანობა.

ზნეობის ფილოსოფიაში მთავარია ის, რომ ადამიანი არის სხვადასხვა პოტენციური უნარების მქონე არსება. ადამიანის ბუნება საბასთან გაგებულია ბერძნული ფილოსოფიის (სოკრატე, პლატონი, ნეოპლატონიკოსები, არისტოტელე) და ქრისტიანული რელიგიის სინთეზის საფუძველზე. ადამიანი ბუნებით არის გონიერი და სულიერი ქმნილება. შესაბამისად, სათნოებით მოქმედებაში რეალიზდება მისი რაციონალური და სულიერი უნარები. რეალური, მიწიერი არსებობისთვის ადამიანს ჭირდება განსხვავებული უნარები. ამ უნარების რეალიზების შესაბამისად, არსებობს ცხოვრების

თეორიული და პრაქტიკული წესი. თითოეულ ადამიანს შეუძლია არჩევანის გაკეთება, თავის უნარებისა და მდგომარეობის გათვალისწინებით; საბა, არისტოტელეს მსგავსად, ურჩევს მათ, იცხოვრონ ზომიერი ცხოვრებით – უკიდურესობა („ნამეტნაობა“ და „ნაკლებობა“) არ არის ადამიანისათვის ბუნებრივი.

ზნეობის ფილოსოფია, რომელსაც სულხან-საბა ქმნის, ეფუძნება ადამიანის დანიშნულებას. დანიშნულება, უპირველეს ყოვლისა, მდგომარეობს იმაში, რომ ადამიანმა შეძლოს, ზომიერების ფარგლებში, თავისი უნიკალური უნარების რეალიზაცია. ცხოვრების ასეთი წესი მოითხოვს, გონიერებას და თავისუფლებას.

ზნეობა შეუძლებელია თავისუფლების გარეშე. „თავისუფლება მოუცია უფალსა, კეთილი და ბოროტი უსწავებიეს განრჩევად და რაცა გინდა ქმენ“¹³⁷. გონება მიუძღვის ნებას. ნების თავისუფლება, კეთილობა გონებით განზრახულობაზეა დამოკიდებული; თუმცა მიზნისკენ სწრაფვა, ყოველთვის გონებით არ არის ნაკარნახევი. ამის შედეგია სიკეთის კლება, ბოროტება.

ადამიანის დანიშნულება გაუგებარი დარჩებოდა ზნეობრივი ნორმებისა და პრინციპების საყოველთაო ხასიათის აღიარების გარეშე. ის, რომ ადამიანებმა შეიძლება სხვადასხვანაირად გაიგონ ისინი, ეს ღირებულებათა ფარდობითობაზე კი არ მიუთითებს, არამედ ადამიანთა მიერ ამ ღირებულებების არასწორ გაგებაზე მეტყველებს. ფარდობითობა განპირობებულია მათი ნაწილობრივი რეალიზებით. კეთილობის ბუნება ჩანს კეთილ ქმედებაში, საქმეში, საქციელში. სრული სახით ის არსებობს მეტაფიზიკურად. მისი გარკვეული გაგება ყველა ადამიანშია, მთავარია კეთილი ნების არსებობა.

სამყარო, როგორც ღმერთის ქმნილება, არსებობს ადამიანისთვის, მისი სიცოცხლისა და მოქმედებისათვის. ადამიანი უნდა შეესაბამებოდეს ღმერთის ჩანაფიქრს და მის ღირებულებებს. სიბრძნე და სიყვარული ის ღირებულებებია, რომლებიც ძირითადია ადამიანის ურთიერთობაში ღმერთთან. სიბრძნე და სიყვარული მონაწილეობენ ადამიანთა ურთიერ-

¹³⁷ სულხან-საბა ორბელიანი, სწავლანი..., გვ. 139.

თობებშიც, ქმნიან რეალური ურთიერთობების სურათს და მიუთითებენ იმასაც, როგორი უნდა იყოს ეს ურთიერთობები. საბა მიიჩნევს, რომ სულიერი სხეულებრივზე აღმატებულია. ამიტომ სულიერი სიყვარული ხარისხობრივად უფრო მაღალია, ვიდრე სხეულებრივი (ფიზიკური). თუმცა, ეს არ უარყოფს ფიზიკური და გრძნობადი ურთიერთობების რეალურ ღირებულებას.

ზნეობრივი ბოროტება არის უპირატესად, ნების არასწორი გამოყენება. საბა ცდილობს ბოროტება წარმოადგინოს როგორც მეტაფიზიკურ არსებობას მოკლებული. ეს ფაქტიურად არის ნეოპლატონური პოზიცია, რომლის თანახმად, ბოროტებას ონტოლოგიური არსებობა არ გააჩნია. ძირითადი ქრისტიანული ღირებულებებია: რწმენა, იმედი და სიყვარული. იმედი წარმოდგენილია როგორც ხსნა. საბას შემოქმედება ეფუძნება ქრისტიანული ნეოპლატონიზმის იდეებს. ამასთანავე, ქრისტიანული საბოლოო მიზანი ვერ თავსდება არისტოტელის მიზნის ჩარჩოში. ზნეობა არ არის დამოკიდებული რელიგიაზე. საბას აზრით, არაქრისტიანებსაც შეუძლიათ ზნეობრივი ნორმების დაცვა და ზნეობრივი წესით ცხოვრება. ეს შესაძლებელია იმ ძალის საშუალებით, რომ ისინი ღმერთმა შექმნა, როგორც გონიერი არსებები, რომელთაც აქვთ რაციონალური და სოციალური ცხოვრების უნარი. მაგრამ არაქრისტიანებისათვის ხსნა შეუძლებელია, რადგან ხსნა აუცილებლად გულისხმობს ქრისტიანულ აღმსარებლობას.

საბას მიერ „მინიერი“ ცხოვრების ეთიკური გაგება აისახა მის სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ საქმიანობაში. სახელმწიფო და საზოგადოება, წარმოდგენილი ოჯახით, პროფესიით, სოციალური ფენებით (მეფე, ფეოდალი, ვაჭარი, მღვდელი, ხელოსანი, მასწავლებელი, ექიმი...), ბუნებრივია ადამიანისთვის. ფეოდალურმა საზოგადოებამ შეიმუშავა ადამიანის სამართლებრივი მდგომარეობის იერარქიული სურათი. სამართლიანობის ზნეობრივ ღირებულებას და სახელმწიფო სამართალს შორის განსხვავებას სასჯელის უზენაესობა ქმნის. სახელმწიფოებრივი სამართლის პრეროგატივაა მხოლოდ ამქვეყნიური სასჯელი.

ადამიანი არის ღმერთის ქმნილება, მისი ხატი, რომელიც მოქმედებს (მამა ღმერთი – მოქმედება) სიბრძნით (ძე ღმერთი

– სიბრძნე), სიყვარულით (სული წმიდა – სიყვარული). ადამიანის მსგავსება ღმერთთან გამოიხატება სათნოებით. იმისათვის, რათა ზნეობრივი იყოს, ადამიანმა უნდა შეძლოს იმ ძალის ამოქმედება, რომელიც მას სათნოებით ღმერთს დაამსგავსებს. სიბრძნის და სამართლიანობის სათნოებით ქმედება (კეთილი საქმეები) არის ხსნის და მარადიული არსებობის იმედი.

სულხან-საბა ორბელიანის კეთილმძლეობის ეთიკა თეორიული და პრაქტიკული ფილოსოფიის სინთეზია. „კეთილმძლეობის ეთიკა“ არის ქართული კულტურის მონაპოვარი, რომელიც პასუხობს ფილოსოფიური მნიშვნელობის ოთხ ძირითად კითხვას: ვინ არის ადამიანი? რა შეუძლია იცოდეს? რა უნდა გააკეთოს? რისი იმედი შეიძლება ჰქონდეს? აქ ადამიანი წარმოდგენილია, როგორც სუბიექტი (ადამიანი-ინდივიდი-პიროვნება) საკუთარი საქმით და პასუხისმგებლობით. ეს არის თავისუფალი ადამიანი – პიროვნება, რომელიც საკუთარი გულწრფელობით იღებს ზნეობის ტვირთს და არ ცდილობს ბოროტმძლეობით გაექცეს ცხოვრებისეული სიძნელეებს.

დასკვნა

კეთილმძლეობის ეთიკა არის მცდელობა, თავი მოუყაროს ქართულ ფილოსოფიურ აზროვნებაში შემუშავებულ მეცნიერული სტატუსის მქონე ტერმინოლოგიას, განაახლოს მსჯელობა მათ შესახებ, წარმოაჩინოს მათი მნიშვნელობა, შინაარსი და მეცნიერული სიღრმე. კეთილმძლეობის ცნება თავისი ღირებულებითი შინაარსით აერთიანებს ეთიკური აზროვნების ძირითად ტიპებს (ბედნიერების, სარგებლიანობის, მოვალეობის). ამ ცნებაში დაფიქსირებულია სიკეთე, როგორც ეთიკის ფუნდამენტი, ძალა, რომლითაც შესაძლებელია სიკეთის განხორციელება, მისი განამდვილება, ცხოვრებაში დამკვიდრება. კეთილმძლეობა, ადამიანის შინაგან ბუნებაში მიმდინარე, მუდმივმოქმედი ღირებულებითი პროცესია. მისი

საფუძველია სიკეთის მარადიულობა. ამაში იგულისხმება არა ოდენ მარადიულობა დროული, არამედ ღირებულებითი. კეთილმძღეობა ქმედითი სიკეთეა: „სიკეთე მუშკს ჰგავს, ეცადო სრულს დამხობასა, შორით ფშვის, არ დაიმალვის, ტვინთ აძლევს სულთა ცნობასა; ვერც შესვრის მწვირე ნათელთა სხივსა და მზისა მზობასა, ნათობს და მატობს ყოველგან, მიმოსთქმენ არაკობასა.¹³⁸“ ეთიკის რესურსები ამოუწურავია. ეთიკა თავისუფლების სულს აღვივებს ადამიანში და მის სრულყოფას, პიროვნებად ჩამოყალიბებას ისახავს მიზნად. გონებით, გულით და საქმით წმინდა მოქმედება, აღსრულებული პასუხისმგებლობით და თავისუფლებით, სიკეთის რეალურობას კი არ გვიდასტურებს მხოლოდ, არამედ მის ტრანსცენდენტურ განზომილებაზეც მეტყველებს. ადამიანის საქციელის მარეგულირებელი ბუნებრივი, სათნოებათა ეთიკის არსებობა, შეიძლება ემყარებოდეს ბიბლიურ ნორმებს, ღირებულებებს, რომლებიც გზას გვიხსნის მეტაფიზიკური ზნეობისაკენ. ზნეობრივი გამოცდილება გვიდასტურებს სინდისის არსებობას, რომელიც მოგვინოვებს დიალოგისაკენ. შეფასებითი, კრიტიკული დამოკიდებულებით საკუთარ თავთან, ღირებულებითი დიალოგით „მე“-სთან და სხვებთან აზრთა ურთიერთგაცვლით, მიიღწევა სიახლე, დადებითი ზნეობრივი ცვლილება.

კეთილმძღეობა ტრანსცენდენტური, მეტაფიზიკური ღირებულებაა. კეთილმძღეობა რეალობაში მისი განხორციელების წყაროა. სიკეთე საწყისია. კეთილმძღეობა, როგორც მეტაფიზიკურად არსებული, ზოგადი ღირებულება, რეალობას იძენს კონკრეტულ ქმედებაში, ადამიანის კეთილ საქციელში, სათნოების სახით.

კეთილმძღეობა არის მუდმივი ვარჯიში, სწავლა და ნრთვნა სათნოების დასამკვიდრებლად. კეთილმძღეობა აყალიბებს სათნოებას ადამიანის ბუნებად. კეთილმძღეობა არის ეთიკური სამყაროს მეცნიერული ახსნის, სიკეთის საზრისის პოვნის აქტიური ძალა. ის გვაგებინებს ეთიკის ძირითად არსს

¹³⁸ ქილილა და დამანა, სპარსელებიდან თარგმნილი მეფე ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მიერ; ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაურტოო მაგალით თოდუაშ; რედაქტორი ჯიბო ლიმაშვილი. თბ., „მერანი“, 1975, გვ. 194.

და გვიხსნის როგორაა შესაძლებელი სათნოებით ცხოვრება. სათნოება არის, სიკეთის გზით კეთილობის წვდომა, გაგება, გაცნობიერება-შემეცნება; ამ გზით ადამიანი აცნობიერებს საკუთარ თავს, ქმნის საკუთარ ზნეობრივ ბუნებას; შეუძლია გაიგოს რა გზით უნდა იაროს, რომ ადამიანის დანიშნულება აღასრულოს.

კეთილმძლეობის ეთიკა გვისაბუთებს, რომ მეტაფიზიკურის და ფიზიკურის კავშირი შესაძლებელია რელიგიით. ზნეობრივ ღირებულებათა განხორციელების პროცესში ადამიანი ქმნის და ავითარებს საკუთარ თავს და საზოგადოებას. კეთილმძლეობა მუდმივმოქმედი ღირებულებითი სრულქმნის ინსტრუმენტია.

ზნეობა იწყება ადამიანის განდევნით სამოთხიდან. „ხე ცნობადის“ ნაყოფის გასინჯვით იწყება ახალი ეტაპი კაცად ყოფნიდან ადამიანად ყოფნისა. ამის პირველი ნიშანია სირცხვილის გრძნობა. ადამიანმა დაინახა თავისი სიშიშვლე და შერცხვა. ეს არის პირველი ღირებულებითი განცდა. ამ ეტაპიდან იწყება თვითშემეცნების პროცესი. ცოდვამ ადამიანს გონების და ზნეობის „თვალი“ აუხილა — ცოდვამ ადამიანი ცოდნაში ჩააგდო და განიდევნა სამ-ოთხიდან: განეშორა მის შემოქმედს-სამებას, ქვე-იყვნა; ჰაერის, ცეცხლის, წყლის და მიწის ნაზავი გახდა. სამოთხიდან განდევნილი ადამიანი ვარდება განსაცდელში, ცხოვრება გამოცდაა, ზნეობის მასწავლებელია. ვინც წარმატებით ჩააბარებს ზნეობის გამოცდას, ეძლევა სამ-ოთხეში დაბრუნების შანსი. სამ-ოთხე არის უკვდავება — ადამიანის დაბრუნება კაცად მყოფობაში, ზეცად, რისთვისაც შეიქმნა ღმერთის მიერ.

ღმერთი, სამყარო, ზნეობა, ადამიანი - კეთილმძლეობის ეთიკის ფუნდამენტია; და ეს არის პასუხი კითხვებზე: ვინ ვარ მე? — ღმერთის ხატი და მსგავსი, თავისუფალი არსება; რა შემოძლია ვიცოდე? — ერთი-ღმერთი მრავალფეროვნებაში, სიბრძნის გზები, სიყვარული, რასაც ჭკუა და გულისხმის-ყოფა ჭირდება; რა უნდა გავაკეთო? — უნდა დავინვა: მოვძებნო ძალა საკუთარ თავში, სიბრძნის და სამართლიანობის „მოსელი“ გავხდე, რათა მივალწიო სათნოებას; რისი იმედი შეიძლება მქონდეს? — მარადიულობის, კაცად მყოფობაში დაბრუნების.

**Sulkhan-Saba Orbeliani's
Ethics of Ketilmdzleoba (Overcoming by Good)**

The presented work is based on the conception, according which the theory of great Georgian figure, Sulkhan-Saba Orbeliani can be mentioned as Ethics of Ketilmdzleoba (Ethics of Overcoming by Good).

The great Georgian figure, Prince Sulkhan-Saba Orbeliani (1658-1725) was born in Kvemo Kartli (The East-Georgian Kingdom). House of Orbeliani had a close ties with the Georgian royal Bagrationi dynasty. He was a great figure of the Renaissance, scientist, translator, great lexicographer, feature speech master, teacher, diplomat. After becoming a monk Sulkhan Orbeliani was called Sulkhan-Saba. He was an educator of the King of Kartli Vakhtang VI. Sulkhan-Saba Orbeliani's diplomatic missions to Europe (Paris, Rome) are well-known: In Paris Sulkhan-Saba appeared before Louis XIV and in Italy before the Pope Clement XI. One missionary presented Sulkhan-Saba Orbeliani to the Pope as a "Father of all Georgians". Orbeliani visited Iran twice with diplomatic missions. He emigrated to Russia with Vakhtang VI and died before the session with Peter the Great. Sulkhan-Saba Orbeliani was buried in Moscow.

Sulkhan-Saba Orbeliani is an author of collection of fables and tales "Sibrdzne Sitsruisa" (Wisdom of Fancy), The Georgian Dictionary, "Journey to Europe" and a number of works on religious subjects. Sulkhan-Saba Orbeliani's theoretical and practical work is based on the moral principle of unity of freedom of speech and activities. That why Georgians call him "The Father".

Ethics of Ketilmdzleoba (Overcoming by Good) is a synthesis of Biblical Anthropology and Moral philosophy. Anthropology answers the question – who is man? Unlike Neoplatonic tradition, the terrestrial and social life, as the body and its function, is of positive significance. In this case, Aristotelian position is noticeable. Theologically man is considered to be created by God. According to Christian revelation ("apocalypse") and faith people can perceive the

meaning of deed. They can get the knowledge of ethical values (kind-heartedness, kindness, kind) and make their life a point of virtue. They have the ability, according to Christian doctrine, to live a wise social life.

Sulkhan-Saba Orbeliani's opinion of man and his life is optimistic. The doctrine of man and his way of life, except Aristotelian and Neoplatonic philosophy, is of Christian and Biblical significance as well. Ethical core for Ketilmdzleoba (Overcoming by Good) is distinction of vital, practical wisdom and Christian faith, their separation from each other by value, ratio of philosophy and religion.

The most important thing in moral philosophy is the fact that man is a creature with a variety of potential abilities, which clearly reveals, manifests human nature.

Man's true nature is understood on the basis of Greek Philosophy (Socrates, Plato, Neo-Platonism, Aristotle) and synthesis of Christian religion. Man by nature is an intelligent and spiritual creature. Accordingly, his national and spiritual abilities are realized in actions of virtue. Alike Aristotle, Saba does not deny the impression that man is a human being (a terrestrial creature), and therefore, different people possess different abilities. As a result, there are different ways of life/ theoretic and practical life. Despite the fact that each person can make his own choice considering his abilities and position, Saba, like Aristotle, recommends them to live a moderate life; extremity (excessiveness) is not natural for man and it is not based on kindness/good.

Moral philosophy, that Saba creates, is based on human purpose (compare Aristotle's ultimate goal). Purpose, first of all, lies in the fact that man can realize his unique abilities in a situation he has to live in and work. Such way of life requires from man to be guided by his own mind. Action in such case will have rational character. At the same time, the knowledge (wisdom) of experienced people or the knowledge gained from personal experience will be used regarding the actions that are required or justified in different situations.

Saba does not doubt the human freedom ("Liberty is given by the Lord, good and evil have been taught to you to distinguish one from the other and you may do what you want to"). Mind (Georgian –

go-neba) is superior to the will; man does what his mind believes to be kind, he strives for the goal his mind dictates to him.

Saba follows the universal nature of moral standards, moral values. There are all universal (compulsory) moral values. The thing that people may have different understanding of them does not indicate to their relativity but only to the fact that men comprehend these values in a wrong way, and it misleads them (comprehension of values is mislead). Theologically, Saba gives us his understanding of the Christian God: by creation of Man (in general - nature) God wanted to create goodness/kindness.

Man, as a creature of God, not only exists/lives in the world but more than that, the universe is created for man, for his life and action which should correspond to God's idea and values. Wisdom and love are those values which are essential in man's relationship with God. These values are involved in people's relationships, they form a picture of real relationships, and at the same time, they point out what relationships should they be. In this case Saba, as standing for the position of Neoplatonism, believes that spiritual is above physical. Therefore spiritual love is qualitatively higher than corporal (physical) one. However, this doesn't deny the real value of physical and sensual relationships.

Moral evil is mostly wrong use of the will. Saba tries to present evil as devoid of metaphysical existence. Actually it is the Neoplatonic position, according to which evil has no ontological, metaphysical existence. Basic Christian values are as follows: faith, hope and love where the hope is represented as salvation. Saba's works are based on the ideas of the Christian Neoplatonism. In addition, the Christian ultimate goal cannot be placed in the frame of Aristotelianism. Morality does not depend on religion. Saba believes that non-Christians can also follow moral standards and live an ethical life. This is possible through the use of the force that they are created by God as intelligent beings having ability to live a rational and social life; but there is no way for non-Christians as under salvation Christian religion is compulsorily meant. Saba's positive-ethical understanding of "earthly" life is reflected in his state and social activities as well as theoretical areas. State and Society, represented as a family, profession, social class (king, feudal, merchant, priest,

handyman, doctor...) are viewed as natural aspects of human existence. Feudal society has developed a hierarchical picture of the legal status of man. Distinction between moral values and state law is formed by the rule of law. Only temporal punishment is prerogative of the state law.

Ethics of “ketilmdzleoba” (Overcoming by Good) is justification of what a synthesis is theoretical and practical philosophy.

Man is a God’s creature, his icon that acts (God the Father – action) with wisdom (the Son of God – wisdom), with love (the Holy Spirit – love); human resemblance to God is shown through the virtue. To be a moral person man should be able to operate the very force that will resemble him to God with virtue which requires strength (force); to do wisdom and justice (Kind Acts) with virtue is hope for salvation and eternal being.

Sulkhan-Saba Orbeliani’s Ethics of Ketilmdzleoba (Overcoming by Good) is an achievement in Georgian culture, which responds to four basic questions of philosophical significance: Who is man? What should he do? What hope can he have? Here man is represented as an ego (human – individual – person) with his own work and responsibility. This is a free man – a person who takes the moral burden with his own sincerity and does not try to escape with borotmdzleoba (Overcoming by evil) from difficulties.

ლიტერატურა

1. არჩილი, თხზულებათა სრული კურსი. რედ. ნ. ბერძენიშვილი. ტ. I, თბ., „საქართველოს მუზეუმი“, 1936.
2. არჩილი, საქართველოს ზნეობანი. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1976.
3. ახალი აღთქმა. კათოლიკური საბჭოს გამომცემლობა. 1963.
4. ბანძელაძე გ., ადამიანური ღირსების ცნება მარქსისტულ-ლენინურ ეთიკაში. თბ., „მეცნიერება“, 1975.
5. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეუფოსა საქართველოსა. თბ., 1941.
6. ბატონიშვილი ვახუშტი, ქართლის ცხოვრება (საქართველოს ისტორია), II, თბ., 1914.
7. ბარამიძე აღ., ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. ნაწ. II, თბ., თსუ გამომცემლობა, 1940.
8. გეხტმანი გ. XVII ს-ის რუსი და ქართველი გეოგრაფები, გეოგრაფიის ინსტიტუტის შრომები, I, თბ., 1947.
9. ბერიტაშვილი ი., მოძღვრება ადამიანის ბუნების შესახებ საქართველოში (ძველი დიდან XIV საუკუნემდე). თბ., თსუ გამომცემლობა, 1957.B
10. გამსახურდია კ., სულხან-საბა ორბელიანი (საჯარო ლექციის სტენოგრამა). თბ., 1949.
11. გამსახურდია კ., Im Memoriam Saba Orbeliani. ჟურნალი „კრიტიკა“, I, თბ., 1956.
12. განერელია ა., ლეონარდო და ვინჩი და სულხან-საბა ორბელიანი, „მნათობი“, № 1-2, თბ., 1947.
13. გეხტმანი გ. XVII ს-ის რუსი და ქართველი გეოგრაფები, გეოგრაფიის ინსტიტუტის შრომები I, თბ., 1947.
14. გვახარია აღ., სიბრძნე-სიცრუის ერთი იგავის შესახებ. თბ., 1955.
15. გორგაძე ს., ძირითადი ფილოსოფიური ცნებები ქართულ ლიტერატურაში. ჟურნ. „ჩვენი მეცნიერება“ № 2-3, თბ., 1923.
16. გურამიშვილი დ., დავითიანი, თხზულებათა სრული კრებული, თბ., „საჭოთა საქართველო“, 1980.
17. ვახტანგ VI, ლექსები და პოემები. აღ. ბარამიძის რედაქციით და შენიშვნებით. თბ., „საბჭოთა მწერალი“, 1947.

18. ზარდალაშვილი გ., გამოჩენილი ქართველი მოგზაურები, თბ., 1958.

19. თავზიშვილი ნ., სახალხო განათლება და პედაგოგიური აზრის ისტორია საქართველოში (1801-1971), თბ., 1948.

20. თამარაშვილი მ., კათოლიკობის ისტორია საქართველოში. ამხანაგობის გამგეობა, თბ., 1902.

21. თაყაიშვილი ექვთ. (რედ.), საქართველოს სიძველენი. ტ. II, თბ., საქართველოს ისტორიული და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამოცემა, 1909.

22. იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლობის ზუსტი გადმოცემა. I. სანკტ-პეტერბურგი. 1913.

23. იოანე პეტრიწი, სათნოებათა კიბე, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1968.

24. იოანე პეტრიწი, განმარტებაი პროკლე „დიადოხოსისა“, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუსცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ., თსუ გამომცემლობა, 1937.

25. ეგნატაშვილი, ბერი. ახალი ქართლის ცხოვრება. ი. ჯავახიშვილის რედაქციით, თბ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1940.

26. თევზაძე გ., აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია. თბ., საქ. მეცნ. ეროვნული აკადემია, „ნეკერი“, 2008.

27. თევზაძე გ., იოანე პეტრიწის ფილოსოფია. ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია, ტ. I, თბ., „უნივერსალი“, 2013.

28. იოანე დამასკელი, დიალექტიკა. თბ., „მეცნიერება“, 1967.

29. კარლო მარია მარტინი, უმბერტო ეკო. რა სწამს მას, ვისაც არ სწამს? თბ., ქრისტიანული თეოლოგიისა და კულტურის ცენტრის გამოცემა, 2004.

30. კარბელაშვილი პ., საქართველოს ისტორიის იერარქია – კათოლიკოსები და წმინდა მღვდელმთავრები. თბ., გურია-სამეგრელოს ეპოსკოპოსის ალექსანდრეს გამომცემლობა, 1900.

31. კეკელიძე კ., ძველი ქართული მწერლობის ისტორია. ტ. II, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1952.

32. კუკავა თ., „სიბრძნე-სიცრუის“ გამოცემის თარიღის შესახებ. ყურნალი „მნათობი“, თბ., 1957.

33. კუკავა თ., სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის ფილოსოფიური წყაროები. „ლიტერატურული გაზეთი“, № 4, თბ., 1958.

34. კულტურა და სოციალიზმი. თბ., „მეცნიერება“, 1975.

35. კულტურა როგორც ფილოსოფიური კვლევის საგანი. თბ., „მეცნიერება“, 1977.

36. ლოლაშვილი ი., სულხან-საბა ორბელიანის ლიტერატურული მოღვაწეობიდან (1658-1713), თბ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1959.

37. ლორთქიფანიძე ე., სულხან-საბა ორბელიანის პედაგოგიური შეხედულებები. თბ., 1953.

38. ლორთქიფანიძე ე., სულხან-საბა ორბელიანი და მისი „სიბრძნე-სიცრუისა“. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1960.

39. მელიქიშვილი დ., ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან. რედ. მაია რაფავა, თბ., თსუ გამომცემლობა, 2011.

40. მენაბდე ლ., სულხან-საბა ორბელიანი (მონოგრაფია). თბ., საბავშვო ლიტერატურის გამომცემლობა, 1953.

41. მცხეთური ხელნაწერები 3 ტომად. თბ., „მეცნიერება“, ტ. I, 1982; ტ. II, 1983; ტ. III, 1985.

42. ნათაძე რ., ზოგადი ფსიქოლოგია. თბ., თსუ გამომცემლობა, 1977.

43. ნემესიოს ემესელი, ბუნებისათვის კაცისა. ტფილისი, 1914.

44. ნუცუბიძე შ., კრიტიკული ნარკვევები (ფილოსოფია და კულტურა). თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1965.

45. ნუცუბიძე შ., ფილოსოფია და სიბრძნე. შრომები, ტომი II, თბ., 1979.

46. ნუცუბიძე შ., შრომები IX (საქართველოს ფილოსოფიის ისტორია). თბ., „მეცნიერება“, 1985.

47. ორბელიანი სულხან-საბა, სიბრძნე-სიცრუისა, ხელნაწერთა კოლექცია. 1854, H ფონდი № 108.

48. ორბელიანი სულხან-საბა, სამოთხის კარი. ხელნაწერი 1750, H ფონდი № 108.

49. ორბელიანი სულხან-საბა, ქრისტიანული მოძღვრება ახალგაზრდებისთვის (სამოთხის კარი). ფონდი A № 303.

50. ორბელიანი სულხან-საბა, მოკლედ თქმული ნმიდა სახლზე. ფონდი A № 303.

51. ორბელიანი სულხან-საბა, სიბრძნე-სიცრუისა (გ. ლეონიძის წინასიტყვაობით), სოლომონ იორდანიშვილის რედაქტორობით, თბ., „საბჭოთა მწერალი“, 1957.

52. ორბელიანი სულხან-საბა, სიბრძნე-სიცრუისა. (შემდგენელი ნ. მთვარელიშვილი), ტიფლისი, „ქართველთა მეგობრობა“, 1903.

53. ორბელიანი სულხან-საბა, სიბრძნე-სიცრუისა. მეორე სრული გამოცემა (რედ. პ. უმიკაშვილი), ტიფლისი, 1871.

54. ორბელიანი სულხან-საბა. სიბრძნე-სიცრუისა. მოსკოვი, მხატვრული ლიტერატურის სახელმწიფო გამომცემლობა, 1951.

55. ორბელიანი სულხან-საბა, სიბრძნე-სიცრუისა ანოტირებული ბიბლიოგრაფია (1658-1958). შემდგ. ჯილაური მ., თბ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1960.

56. ორბელიანი სულხან-საბა, სიბრძნე-სიცრუისა. თბ., თსუ გამომცემლობა, 1986.

57. ორბელიანი სულხან-საბა, სიბრძნე-სიცრუისა. თბ., „სა-ხგამი“, 1938.

58. ორბელიანი სულხან-საბა, სიბრძნე-სიცრუისა. თბ., „სა-ბჭოთა მწერლობა“, 1957.

59. ორბელიანი სულხან-საბა, წიგნი სიბრძნისა და სიცრუისა, სანკტ-პეტერბურგი, 1878.

60. ორბელიანი სულხან-საბა, მოგზაურობა ევროპაში. თბ., „მერანი“, 1969.

61. ორბელიანი სულხან-საბა, ქართული ენის ლექსიკონი. რედ. რ. ერისთავი. ტიპოლოგია ა. კალანდაძისა. თბ., 1884.

62. ორბელიანი სულხან-საბა, ქართული ენის ლექსიკონი, წიგნი I, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1966.

63. ორბელიანი სულხან-საბა, ქართული ენის ლექსიკონი, წიგნი II, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1966.

64. ორბელიანი სულხან-საბა, თხზ. 4 ტომეული, თბ., „საბჭოთა მწერალი“. ტ. 1, 1959; ტ. 2, 1960; ტ. III, თსუ, 1969.

65. ორბელიანი სულხან-საბა, საიუბილეო კრებული. თბ., თსუ გამომცემლობა, 1959.

66. ჟორდანიას თ., ქართული ისტორიისა და დამწერლობის ქრონიკები და სხვა მასალები, წიგნი II (1213-1700) და წიგნი II (1700 – XIX ს. 60-იან წლებამდე). თბ., „მეცნიერება“, 1967.

67. რაფაეა მ., ათონის მწიგნობრული სკოლა. ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია, ტ. I, თბ., „უნივერსალი“, 2013.

68. რუსო ჟ.-ჟ., ემილი ანუ აღზრდის შესახებ. თბ., საქ. პედ. ინსტიტუტის გამომცემლობა. 1949.

69. საბას ერთი წყაროს შესახებ. ჟურნალი „მაცნე“ № 1, თბ., 1965.

70. საბინინი ი., საქართველოს სამოთხე, სრული აღწერილობა საქართველოს მოღვაწეობისა და ტანჯვისა, სანკტ-პეტერბურგი, 1882.

71. საქართველოს ისტორია, თბ., „მეცნიერება“, 1980.

72. „სიბრძნე-სიცრუის“ სათაურის გაგების შესახებ. ჟურნალი „მოამბე“, ტ. XV, № 5, თბ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1954.

73. „სიბრძნე-სიცრუის“ შესახებ. ჟურნალი „მნათობი“, № 1, თბ., 1957.

74. სირაძე რ., ქართული მწერლობის სამი დიდი ძეგლი, შოთა რუსთაველი, სულხან-საბა ორბელიანი, დავით გურამიშვილი. მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა, თბ., „ნაკადული“, 1990.

75. სურგულაძე ს., სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური და იურიდიული შეხედულებები, თბ., „განათლება“, 1959.

76. სწავლა-აღზრდის ისტორია საქართველოში. თბ., 1980.

77. სწავლანი და სიბრძნე ფილოსოფოსთანი, თბ., „მეცნიერება“, 1969.

78. სხირტლაძე ს., სულხან-საბა ორბელიანის საგანძურის შესახებ. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1977.

79. უზნაძე დ. შრომები, ტ. XI, თბ., 1957.

80. უმიკაშვილი პ., სულხან-საბა ორბელიანი და მისი წიგნი „სიბრძნე-სიცრუისა“, კრებული ძველი ხელნაწერები. ტიფლისი, 1871.

81. ფრანგიშვილი ა., ადამიანის სულიერი ცხოვრების საკითხი ალორძინების ეპოქის ქართულ ლიტერატურაში (ს.ს. ორბელიანის წიგნის „სიბრძნე-სიცრუის“ მიხედვით), ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XI, თბ., 1957.

82. ფრანგიშვილი ა., ნარკვევები ადამიანის ფსიქოლოგიური ცოდნის ისტორიიდან საქართველოში, თბ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1959.

83. მელიქიშვილი დ., ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან. რედ. მაია რაფავა, თბ., თსუ გამომცემლობა, 2011.

84. ქიქოძე გ., სულხან-საბა ორბელიანის წიგნი "სიბრძნე-სიცრუისა", წიგნში „წერილები, ესეები, ნარკვევები“, თბ., „მერანი“, 1985.

85. შუშანაშვილი გერონტი, XXV ყრილობა და ზნეობრივი აღზრდის ამოცანები. თბ., „მეცნიერება“, 1978.

86. შუშანაშვილი გ., ზნეობრივი ღირებულების სპეციფიკა. თბ., „მეცნიერება“, 1980.

87. ცაგარელი ს., კომენტარები „სიბრძნე-სიცრუის“ რუსული გამოცემის შესახებ. სანკტ-პეტერბურგი, 1887.

88. ცხვილოელი გ. (კარბელაშვილი), დავით გარეჯის უდაბნოს გუჯრები. გაზეთი „ივერია“, № 91, 1893.

89. წერეთელი ა., შენიშვნა სულხან-საბა ორბელიანის იგავების შესახებ / „პუბლიცისტური წერილები“, ტ. XIII, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1961.

90. ჭავჭავაძე ი., ჩვენი ახლანდელი სიბრძნე-სიცრუე (წერილები ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე). თბზ. 10 ტომეული, ტ. 10, თბ., 1953.

91. ხიდაშელი შ., ქართული ხელნაწერების საკითხები. თბ., „მეცნიერება“, 1984.

92. ხიდაშელი შ., ქართული ფილოსოფიის ისტორია (IV-XIII სს.). თბ., „მეცნიერება“, 1988.

93. ხიდაშელი შ., მახარაძე მ., ნეოპლატონური იდეების ასახვა შუა საუკუნეების ფილოსოფიაში. თბ., „მეცნიერება“, 1968.

94. ხახანაშვილი ა., სიგელი. მღვდელი დ. ღამბაშიძის გამომცემლობა, ქუთაისი, 1891.

95. Аристотель, соч., в четырех томах, т. 4, Академия наук СССР, Институт философии, М., «Мысль», 1984.

96. Авалишвили З., Мудрость лжи. Берлин, 1933, (на немец. яз.).

97. Виндельбанд В., О свободе воли (пер. с немец. М.М. Рубинштейна, под ред. Мевьежовой), М., 1905.

98. Всеобщая история культуры Рудольфа Эйслера (пер. А. Лютишь), СПб, 1912.

92. Гельгорн и Дж. Лифборроу, Эмоции и эмоциональные расстройства. М., «Мир», 1966.
99. Гербарт И., Избранные педагогические сочинения. М., Учпедгиз, 1940.
100. Гудайстите Л., К вопросу о культуре нравственных чувств. – в сб.: «Нравственная культура». Вильнюс. «Мантисс», 1981.
101. Дробницкий О., Понятие морали. М., изд. «Наука», 1974.
102. Дробницкий О., Философия и моральное воззрение на мир. – В кн.: «Философия и ценностные формы сознания». М., Наука. 1978.
103. Дьюи Дж., Введение в философию воспитания. Тифлис. «Работник просвещения», 1921.
104. Кант И., Трактаты и письма. М., «Наука», 1980, с.709.
105. Летурно Ш., Физиология страстей. СПб, 1896
106. Локк Дж. Мысли о воспитании и воспитании разума. СПб, 1919.
107. Локк Дж, Педагогические сочинения. М., изд-во «Учпедгиз», 1939.
108. Наторп П., Философия как основа педагогики. М., Н. Ключков, 1910.
109. Паульсен Фр, Педагогика. СПб. 1985.
110. Платон. Государство. Соч. в трех томах. т.3.ч.1. М., «Мысль», 1971.
111. Рибо Т. Логика чувств. СПб, 1906.
112. Смит Адам. Теория нравственных чувств. СПб, тип. И. Глазунова, 1868.
113. Толстой А., Педагогические сочинения. М., 1953.
114. Толстой Л., Прогресс и определение образования. Полн. собр. соч., т.8. М., Госполитиздат, 1977.
115. Ушинский К., Избранные педагогические сочинения. Тб., ТГУ, 1974.
116. Ушинский К., Человек как предмет воспитания. Собр. соч., М.-Л., АПНР, 1948.

117. Ферстер Ф., Свобода воли и нравственная ответственность (пер. Ю. Айхенвальда). М., печатная А. Снегиреди, изд. И. Фомина, 1905.

118. Фихте И.Г., Назначение человека. СПб., 1906.

119. Фрейд З., Страх. М., 1906.

120. Шопенгауэр А., Свобода воли и основы морали. – СПб, изд. А.С. Суворина, 1896.

121. Этика Аристотеля. СПб, Типография т-ва «Общественная польза», 1908.

მერი ცუცქერიძის სამეცნიერო შრომების ბიბლიოგრაფია

1. პედაგოგიური შრომის თავისებურება და აღზრდის კულტურა, სკოლა და ცხოვრება, №12, 1990, თბ. გვ. 18-23.
2. სულხან-საბას დიდაქტიკა, „სკოლა და ცხოვრება“, №4, 1989, თბ. გვ. 58-61.
3. სულხან-საბა ორბელიანის ეთიკური შეხედულებები, მაცნე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, №1, 1989, თბ. „მეცნიერება“, გვ. 23-33.
4. ეთიკური ტერმინები სულხან-საბა ორბელიანის ქართულ ლექსიკონში, მაცნე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, №2, 1990, თბ. „მეცნიერება“, გვ. 41-51.
5. რუსთაველის ეთიკური შეხედულებები, მაცნე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, №2, 1993, თბ., „მეცნიერება“, გვ. 41-50.
6. შემწყნარებლობა, როგორც ზნეობრივი ღირებულება, მაცნე, ფილოსოფიის სერია, №1, 1998, გვ. 51-62.
7. ადამიანის პრობლემა აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში, მაცნე, ფილოსოფიის სერია, №2, 1999, გვ. 88-93.
8. შემწყნარებლობა როგორც ადამიანთა ურთიერთობის ერთ-ერთი ფორმა, მნათობი, №7-8, 2000, გვ. 124-127.
9. არაძალადობის ზნეობრივი საფუძვლები, მაცნე, ფილოსოფიის სერია, №1-2, 2000, გვ. 96-103.
10. შემწყნარებლობა როგორც ზნეობრივი თვისება, მაცნე, ფილოსოფიის სერია, №1-2, 2001, გვ. 29-37.
11. ჟურნალისტური ეთიკის პრინციპები, მაცნე, ფილოსოფიის სერია, № 2, 2002, გვ. 125-131.
12. მშვიდობა და ეთიკური პრობლემები, ფილოსოფიური ძიებანი, VI, 2002, გვ. 317-124.
13. არაძალადობა როგორც მორალური პრინციპი, მაცნე, ფილოსოფიის სერია, №1-2, 2003, გვ. 162-168.
14. არაძალადობის რაციონალური დასაბუთება (კარლ პოპერი), მაცნე, ფილოსოფიის სერია, №1, 2004, გვ. 93-97.
15. რეცენზია წიგნზე „გ. შუშანაშვილი, გამოყენებითი ეთიკის საფუძვლები“, მაცნე, №2, 2005, გვ. 160-163.
16. არაძალადობა და საზოგადოების პერსპექტივები, მაცნე, №1, 2006, გვ. 68-74.

სამეცნიერო კრებულებში გამოქვეყნებული ნაშრომები

17. ერი და ზნეობრივი გრძნობის პრობლემა, ფილოსოფია, კულტურა, ისტორია, თბ., 2000, გვ. 213-222.
18. არაძალადობა როგორც სოციალური აქტივობის ფორმა, გაერთიანებული სამეცნიერო კონფერენციის მასალები (2000 წ. 24 ნოემბერი), თსუ, 2000, გვ. 74-76.
19. შემწყნარებლობა და ფილოსოფია, ფილოსოფიური ძიებანი X, 2006, გვ. 289-296.
20. ს.-ს. ორბელიანის შეხედულება ნების თავისუფლების შესახებ, ფილოსოფია და თანამედროვეობა, რედ. თ. ირემაძე, კ. ქეცბაია, გამომცემლობა „არხე“, 2007.
21. ფილოსოფია და შემწყნარებლობა, ფილოსოფიური ძიებანი, X, რედ. სერგი ავალიანი, 2006.
22. შემწყნარებლობის საზღვარი, ფილოსოფიური ძიებანი, XII, რედ. სერგი ავალიანი, 2008, გვ. 181-189.
23. ეთიკის ორი ონტოლოგიური წანამდღვარი ფრიდრიხ ნიცშეს ფილოსოფიაში, ადამიანი, ფილოსოფია, კულტურა, გამომც. „უნივერსალი“, 2008, გვ. 497-505.
24. პრაქტიკული ეთიკა და არაძალადობა, „გულანი“, „უნივერსალი“, თბ., 2008.
25. თანამედროვეობა და ეთიკური პრობლემები (პრაქტიკული ეთიკა და არაძალადობა, სსიპ ახალციხის ინსტიტუტის შრომები: სოციალური მეცნიერებანი, „უნივერსალი“, თბ., 2008.
26. შემწყნარებლობის იდეა ს.ს. ორბელიანის შემოქმედებაში, ფილოსოფიური ძიებანი XIII, „უნივერსალი“, თბ., 2009.
27. სინდისის ცნება გ. ბანძელაძის შემოქმედებაში, ფილოსოფიური ძიებანი XIV, „უნივერსალი“, თბ., 2010.
28. შემწყნარებლობა და ლიბერალიზმი, ახალციხის უნივერსიტეტის შრომები, „უნივერსალი“, 2010.
29. მორალის თემა სერგი დანელიას შემოქმედებაში, (ს. დანელიას 120 წლისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, ნაკვეთი II), „უნივერსალი“, 2011.
30. ჭეშმარიტი სუბიექტის ძიებაში, ფილოსოფიური ძიებანი XV, „უნივერსალი“, თბ., 2011.

მონოგრაფიები

1. თანამედროვეობის ეთიკური პრობლემები: შემწყნარებლობა, რედ. გ. შუშანაშვილი, გამომცემლობა „ზანი“, თბ., 2008.
2. Этические взгляды Сулхана-Саба Орбелиани, ред. Т. Буачидзе, И. Каландиа, изд. «Зани», Тб., 2008.

გრანტები

1. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი: 20.1 — შემწყნარებლობა, როგორც ღია საზოგადოების აგების ერთ-ერთი პრინციპი, 1997, 1998, 1999.
2. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი: 20.2 — ადამიანის სოციალური აქტივობის პრობლემა სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირების პროცესში, 2000 — 2001.
3. ფონდი „ღია საზოგადოება — საქართველო“-ს გრანტი: ფილოსოფიური ლიტერატურის თარგმანისა და გამოცემის პროექტი: ემილ დიურკემი, სოციოლოგიის მეთოდის ნესები (თარგმანი დოდო ლაბუჩიძისა), რედაქტორი, თბ., 2001.
4. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი: 20.43 — სამყაროსთან ადამიანის დამოკიდებულების ახალი სტრატეგიის სოციალურ-პოლიტიკური და თეორიული შემეცნებითი წინაპირობების კვლევა, 2002.
5. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი: 20.2.02 — თანამედროვეობის ეთიკური პრობლემები, 2002-2003.
6. ფონდი „ღია საზოგადოება — საქართველო“-ს გრანტი: ფილოსოფიური ლიტერატურის თარგმანისა და გამოცემის პროექტი: თ. კუნი, მეცნიერული რევოლუციების სტრუქტურა (თარგმანი თამარ ცხადაძისა), რედაქტორი, თბ., 2004.
7. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტი: 20.4.04. „ერის ფენომენის ზნეობრივ-ღირებულებითი ანალიზი“, 2004-2005.

**გამოუქვეყნებელი ნაშრომები
(საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
ფილოსოფიის ინსტიტუტი)**

1. ანოტირებული ბიბლიოგრაფია კულტურის საკითხებზე ქართულ ლიტერატურაში (XX ს. 60-იან წლებში), თბ., 1978.
2. პედაგოგიური ეთიკის საგანი და ამოცანები, 1983.
3. პედაგოგიური ეთიკის ძირითადი პრინციპები, 1984.
4. ეთიკისა და პედაგოგიკის ურთიერთდამკიდებულების შესახებ, 1985.
5. მორალური ცნობიერების როლი კულტურაში, 1986.
6. სულხან-საბა ორბელიანის ფილოსოფიური შეხედულებანი, 1987.
7. ნების თავისუფლება და ზნეობრივი კულტურის პრობლემა, 1988.
8. კულტურის ზნეობრივი ასპექტი, 1989.
9. ზნეობრივი კულტურის კრიტერიუმი, 1990.
10. ეთიკური ცნობიერების ჩამოყალიბებისა და განვითარების საწყისები საქართველოში. ეთიკური აზრის მეთოდოლოგიური ასპექტები, (გ. შუშანაშვილი, ნ. ბუცხრიკიძე, მ. ცუცქერიძე), 1991.
11. ადამიანის პრობლემა აგიოგრაფიულ მწერლობაში, თბ., 1992.
12. ადამიანის პრობლემა X-XIII სს. ქართულ მხატვრულ მწერლობაში (გიორგი მთაწმიდელი: იოანეს და ექვთიმეს ცხოვრება; გიორგი მცირე: გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრება. მოსე ხონელი: ამირანდარეჯანიანი; სპარსულიდან თავმნილი სამიჯნურო-სათავგადასავლო პოემა: ვისრამიანი; სახოტბო პოეზიის ნიმუშები: იოანე შავთელის-აბდულმესიანი, ჩა-ხრუხაძის-თამარიანი, შოთა რუსთაველის-ვეფხისტყაოსანი), თბ., 1993.
13. ადამიანი XIII-XVIII საუკუნის ქართულ მწერლობაში (სულხან-საბა ორბელიანის მაგალითზე), თბ., 1994.
14. დავით გურამიშვილის დიდაქტიკა, თბ., 1995.
15. ღირებულების ცნების რაობის პრობლემა მარქსისტულ ფილოსოფიაში, 1996.
16. ერის ბუნების ბიოლოგიური გაგება, 1996.
17. ერი და ზნეობრივი გრძნობის პრობლემა, 1997.

18. ერი და ეროვნული პასუხისმგებლობა, 1998.
19. ერი და სამშობლო, 1999.
20. ეროვნული ენერგია და ზნეობა, 2000.
21. ჟურნალისტური ეთიკის პრინციპები, 2001.
22. სამედიცინო ეთიკის პრინციპები, 2002.
23. მეცნიერების ეთიკა, 2003.
24. სათნოებათა პრობლემა თანამედროვე ეთიკაში, 2004.
25. არაძალადობის კატეგორიის ადგილი გამოყენებათა ეთიკაში, 2005.
26. შემწყნარებლობის საზღვრები, 2006.
27. სათნოებათა პრობლემა ეთიკაში: შემწყნარებლობა, 2007.
28. სულხან-საბა ორბელიანი შემწყნარებლობის შესახებ, 2008.
29. გელა ბანძელაძე სინდისის ფენომენის შესახებ, 2009.
30. ზნეობის პრობლემები აკაკი წერეთელის შემოქმედებაში, 2010.
31. არაძალადობა, როგორც პოზიტიური სოციალური აქტივობის ფორმა, 2000. (საგრანტო თემა).

ლექსიკონი

ა, (18, კავშირში)

იხილე აქა, ვითარ განწყოფს, აობასა და მყოფსა, მყოფი ზოგადი სახელი არს არსებისა და შემთხვევითისა, რამეთუ არსება თავით თვისით მყოფი არს მყოფობისა და ამისთვის ქვემორე დამიწერია მყოფსა-თანა. ხოლო, აი, რალათა განეყოფის არსსა იხილე მეჭურეტემან, რამეთუ ოდეს არსი, ანუ მყოფი სთქვა, მყის თანავე გუარსა წამოუყენებ ხედულისასა, რაიცა ხროა იყოს განცდად ხედული იგი. ხოლო ოდეს ოდენ ინიშენიდეს, მათ ოდენ არაობისგან განწყოფს და რეცა თუ ათა შორის წარმოაჩენს, მაგრამ უგვაროდ და პირ შეუპყრობლად, და მერმე უკანაისლა ზედა დაურთავს ასა, ვითარმედ: რაიო და მიუგებთ თანა განვლით, ვითარმედ: ცეცხლი, აირი, ანუ გონებაი, და სული, და ესე ვითარი რაივე გუარი მყოფთა. ესე ფრიად სათანადოი, თან გავლის სახედ განსჭვრიტე.

აავებ, ბოროტ ჰყოფ

აავკაცებ, ავკაც ჰყოფ

აამე, სიამოვნე უყავ.

ააზრახე, აალაპარაკე.

ააზრებიწე, აზრი აქნევიწე.

ააუბრალღებ, უბრალოდ შეიქმ (18, 23 იერემ.)

აბადონ, ებრაულად, აპოლიონ – ბერძნულად, ექსტერ-მიანაზ – ლათინურად. (იოანეს გამოცხადებაში 9, 11.) რომელი წერილ არს მომსპოლველად გამოითარგმნების

აგამოუცდელა, გამოუცდელ ჰყო. (7, 26 იერემ.)

აგანმხედველე, მხედველ ჰყავ.

ადამ, სანამებელი, გინა ქვეყანასაგან შობილი, ანუ თუ მიწა, გინა თუ ხილი.

ადამ, კაცი, გინა ქვეყნიერი, გინა მენამული.

ადამიანი, ადამისგამონი.

ავი, არა კეთილი. ავ – ითქმის კაცისა ბოროტისათვის, ხოლო ჰავი – ქალისა ბოროტისათვის და ჰავი – ყოველთა სხვათა ბოროტთათვის.

ავტომატობა, ავტომატობა, რომელ არს თვით დახვედრებით ყოველთა ყოფა კაცსა ზედა. (38. კავშ.)

ათნო, სათნო — აჩინო. (1, 8. მაღაქია)

ამანა, სარნმუნოება, გინა ჭეშმარიტება.

ამაყი, ქართული არ არის, ყიფი ჰქევიან.

ამპარტავენება, ეს არის თვისისა ნაქმარის მომწონებელი და უმსგავსოს დიდების მოყვარე, გულ-მაღალი და სწავლის მოთაჰილე.

ესე არს თვისის თავისა და თვისის საქმის(ა) მომწონებელი და დიდობის მოყვარე და უდიდესობის უმსგავსოდ მდომი, გულ-მაღალი და სწავლის მოთაჰილე A. ესე არს თავის თავისა და თვისის საქმის მომწონებელი და დიდობის მოყვარე და უდიდესობის მდომი, უმსგავსო და სწავლებათა თაჰილი B. ამპარტავენება, ზვაობა, ზეს თამჩენობა, სილაღე, კოზლობა და კოხტაობა, განიყოფებიან ესრეთ: *ამპარტავენებაი* არს საზოგადო ყოველთა კაცთათვის, რამეთუ მდიდართა შორისცა იქმნებიან ამპარტავენნი და გლახაკთაგანიცა, აზნაურთაგანიცა და უაზნონი, უღირსთა სიმაღლისა მდომელნი, რომელი იყოს გარდამეტებულთა და არა ჯერ-ჩინებისაებრ მინიჭებულთა წყალობათა და პატივთა უფლისათა მსგავსად ეშმაკთასა. ხოლო *ზვაობაი* (+ არს Cb) არა ყოველთა ზედა, არამედ მდიდართა და დიდებულთა, სწავლულთა და ხელმარჯვეთა და მნეთა. *ქედმაღლობა*, რომელნი განლაღნენ და არღარა ჰგონებდნენ სიმდიდრისა და დიდებისა მათისა მოკლებასა, გინა სწავლათა მიერ დაცემასა, არამედ მათითა იქადოდენ და არა ძალითა ღვთისათა. ხოლო *ზესთა-მჩენობაცა* ვიეთთა ზედა კაცსა, რომელსა ენებოს თავი თვისი სხვისა უმაღლესად და უკეთესად გამოჩენა, და სილაღე არს ჭაბუკთა კადნიერებითი საქმე, რომელი ჰგონებდეს თავით თვისით შეძლებასა რასამე და არა ძალითა ღვთისათა და უმეცრებისა გზაი არს ესე. ხოლო *კოზლობაი* არს, რომელ(ი) ჯდომის მოყვარე იყოს ზემო უგვანთა მისთა ადგილთა და მსგავსად ამათთასა მცირეთა მოქმედი. და *კოხტაი* არს, რომელი შეხედვითა ზვავსა (ჰ)გვანდეს, ხოლო საქმითა მდაბალი იყოს Cab. ამპარტავენება განიყოფის ზვაობასა. ამპარტავენებაი არს საზოგადოდ ყოველთა კაცთათვის, რამეთუ მდიდართა შორისცა იქმნებიან ამპარტავენნი და გლახაკთაგანიცა, აზნაურიცა და უაზნონიცა, სიმაღლის მდომელნი უღირსად გარდამეტებულთა და არა ჯერ-ჩინებად მინიჭებულთა წყალობათა და პატივთა უფლისათა მსგავსად ეშმაკისა. ხოლო

ზვაობა არა ყოველთა მცირე-დიდთა მიერ, არამედ მდიდართა და დიდებულთა, მსწავლულთა და ხელ-მარჯვეთა: ქედმაღლობა, რომელნი განლაღნენ და არღარა ჰგონონ სიმდიდრისა მათისა მოკლება, გინა სწავლათა მიერ დაცემა, არამედ მათითა იქადოდენ და არა ძალითა ღვთისათა Cq.

ამპარტავანი, ამა ზემო თქმულის მოქმედი, (1, 51. ლუკა).

ამხანაგი, მოყუასი.

ანაგები (7, 15 დანიელ; კატილორია 42) არს ნართაული ორღანო, გინა აგებულებაში მყოფი მდგომარე და ძნიად შესაცვალელებელი Z.

(+ანაგები), არს ნართაული ორღანო, გინა აგებულებაში მყოფი მდგომარე და ძნიად შესაცვალელებელი (7, 15 დანიელ,). ანაგები არს ნართაული ორღანო (+ანაგები არს აგებულებასა შინა მყოფი, მდგომარე და ძნიად შესაცვალელებელი).

ანანაკი, (28, კავშირში თანავე სქოლიოზე ეწერა): ანუ თუ იძულებით იყოსო; ანუ ბუნებით, იძულებითს უფრო ჰგავს, ანუ შეკრებული.

ანგარება (1 მეფე 8, 3) სიხარბე.

ანგარი (– კორინთ. 5, 10) უსამართლოდ შემკრებელი.

ესე არს უსამართლოდ შემკრებელი და მომხვეჭელი. ანგარი და უძლები არს მომხვეჭელი და უსამართლოს(ა) ამღებელი და მჭამელი გლახაკთა.

ანგელოზი მომთხრობელი, გინა ქადაგი. ესე არს არსება გონიერი, უნივთო, უსხეულო, დასაბამიერი და დაუსრულებადი, სული ნათელი მსწრაფლ მიმდრეკი (+ და) წინაშე ღვთისა მდგომელი (+ 24, 7 დაბად.)

ანდაზა მაგალითთან ნახე

ანტიპათია, ი წინააღმდეგობა

აობა, აასთან ნახე

არაკი სომხურად იგავსა ჰქვიან

არანებსითი და უნებლიეთი, განიყოფებიან: არა ნებსითი არს, არა ნებსით მტერი მოკლას და უხაროდეს, ხოლო უნებლიეთი არს, არა ნებსით მტერი მოკლას და ინანოდეს და ესევეითარნი

არრიდილია (+კავშირის ბოლოს.) კეთილობა

არსება, მყოფთან ნახე.

არსთა-არსება, ღმერთი. (დიონოსის არიოპალელის წიგნსა შინა)

არჩევანი, ვინ — ვინ ირჩიოს

ასო, ელადელთა ხმითა ჰქვიან კავშირთა, ამისათვის ფილოსოფოსთა მიერ ასონი სახელდებიან: ცეცხლსა, ჰაერსა, წყალსა და მიწასა, ესე იგი ქუეყანისა, რამეთუ, ვითარცა ასოთა დასხმითა აღმოიკითხვის სიტყუაი და სიტყვათაგან შეიქმნების წიგნი, ეგრეთვე, ამა ოთხთა ასოთაგან შეიმზადების სხეული და სხეულისაგან კაცი სრული, ხოლო ამ ოთხთა ასოთა კავშირად სახელ სდებენ, ვინაითგან მით დაკავშირდებიან ყოველნი ნივთნი.

ასწავლა, ცოდნა მისცა

აღორძინება, არს უფროსის მიერ ძრვა და მკულება უმცროსის მიმართ (6, 28. მატთე)

ბავთი, ბოროტი მოანბე. ჰავი. (7, 12 მოსე)

ბავთის-მომღები, ბოროტის მომტანი. (4 მეფე. 19, 7)

ბაძი, მისის საქმის მომქმედი.

ბედი, ნუ ვინ ჰგონებთ ბედისათვის, არსებითი რამე იყოს, რომელსა უმეცარნი იტყვიან და მას მიაჩემებენ წინააღმართისა. ბედი სახელი არს მეფეთა სიმაღლისა და გლახაკთა სიმკოდავისა და ეგე ვითარნი. კვალად კაცი ვინმე ბოროტისა ღირსი, რა ღმერთმან შეინყალოს და შეუცვალოს ბოროტი კეთილად, ესე ვითართა სახელად ბედი ეწოდების. (65, 11. ესაია)

ბოროტი, ავი და ავის მოქმედი (5, 20 ესაია)

ბრჭე, ცილების გამსინჯავი.

ბრჭობა, გასინჯუათა გასწორება.

ბუნება (კატილორია) ბუნება არს თვითოეულისა მყოფთაგანისა, დასაბამი ძვრისა და მყუდროებისა, ვითარ იგი ქვეყანა იძვრის აღმოცენებად ნაყოფთა ხოლო მყუდროებს ადგილითი ადგილად დაწყებისა მყოფობისათვის; ბუნება არა რაი არს თვინიერ არსებისა, რამეთუ არსებისგან აქვს ესევეითარი ძალი, რომელ არს ძვრა და მყუდროება და არსება არს მიზეზი ძრვისა და მყუდროებისა მისისა ითქმის ბუნება

მყოფობისათვის, რამეთუ, ჭეშმარიტი საქმე არს ბუნება,
(კორინთ. 9, 21.)

ბუნებითი, მყოფობითი

გაათავისუფლე, ნება მიეც.

გააკეთე, კეთილად შექმენ

გადგონისებული, ესე იგი არს სურვილითა და ნებით
გაერთებული. (12, 13. 63. კავშირში.)

გადიონისებული (12; 13; 63 კავშ.) ესე იგი არს
სურვილითა და ნებით (ა) გაერთებული (გაერთებულივით ბ).
[12 + 13, 63.) კავშ.] (+ ესე იგი არს.) სურვილითა და ნებით
გაერთებულივით ჩ. (+ 12 კავშ.): „ვითარ(ცა) გად(ი)ონვისებული
და გაერთებული ერთისა მიერ“.

გამგონებლობა, გაგონების ქმნა

გამგონებლობითისანი, ბრჭობაცა და თან-ყოფა და
მიმართულებანი საქმისა მიმართ და მიზეზნი განვთოლუანი
საქმეთანი, და განთვისებულად გულის-ხმის ყოფი, გულის-
ხმის საყოფელთა; ხოლო სათნოებანი, მიწთომილებანი, და
სიტყუანი, და გამხილველობათანი, და წინა-აღმრჩეველობითი
ძალი.

გამორჩევა, უკეთესის ძებნა. (1 მეფე. 7, 1.)

გამორჩეული, საუკეთესო

გამოუცდელი, განუწმედელი, გინა გაუჩხრეკელი.

გამოცდილი, განსინჯული, გინა განწმედილი.

განბრჭობა, გასამართლება. (18, 16. გამოსვლათა).

განგება, გარიგება.

განზრახუა, ესე უკვე არს გამოძიება თვით ქმნულთა
თვის, არამედ წინა აღრჩევითა, ვინავე განგებულებით
წინათვე გამორჩეულთა საუწყო უკვე რათა განზრახუა
უფროს, ხოლო გულვებათა და გამოსაძიებელთა ზედა
იხილვების, არამედ წინა აღრჩევა წინათვე გამორჩეულთა გვარ
ქმნილთა ზედა. (14, 26. ესაია)

განამტკიცა, გაამაგრა, გინა გაამყარა.

განგმო, გმობილად შერაცხა. (2 მეფე, 6, 16.)

განთვისებული, თვისად მყოფი. (12, 14. ზაქარია)

განიგულე, გულის-ხმა ჰყავ.

განკანონება, რიგის დადება.

განკითხვა, ძვირის მეტყველება, ყოვლისავე თუის ითქმის, ხოლო განკითხვა ცხადთა ოდენ ზედა საქმეთა, რომელი არა ძალ-ედვას პირის პირ თქმაი მოყუსისა, იგივე ძვირის მეტყველება არს. ხოლო ნაქმარსა ვისამე

განვიკითხავდეთ: ესე ვაჭარი ვეცხლის-მოყვარე არს, და ესე კაცი, ამა ცოდვის მოქმედი არს, და ესე ვითარნი..

განკიცხვა, სასაცილოდ აგდება

განრისხება, დიდი წყრომა.

განსჯა, გასამართლება, განჰსჯა.

განსჯერვიდა, განანესებდა, განარიგებდა.

განფიცხება, განაფიცხა გული ფარაოსი; სხვაგან იტყვის: დამძიმდა გული ფარაოსი; სხუაგან-განძლიერდა გული ფარაოსი; ესე ერთ და იგივე არს სიბოროტე, ვითარმედ ქვა იქმნა გული ფარაოსი, რათა განფიცხება არს გამაგრება ვითარცა ქვა.

განშჯა, განმსჯელობითი არს შეყუანებითა ვიდრემე შორის თავით თვისით ჭეშმარიტი ზედ-ცნობაი, ესე იგი არს თავისა თვისისა ცნობაი, ხოლო საშუალოთა შორის უცდომელად კეთილისა ბუნებისაგან წინააღმდეგომისა უცოდველად განმარჩეველი გონიერისა გრძნობისა, ხოლო სრულთა შორის საღმრთოისაგან გამობრწყინებულისა შინაგან მყოფი ცნობაი და სხვათა შორისცა ბნელად მყოფისა თვინიერ მიერ სანთლისა განათლებად შემძლებელი დაღათუ საყოველთაოდ და არცა დაიცნობების განმსჯელობითი ესე საღმრთოისა ნებისა უცთომელი მინთომილებაი, ყოველთა შინა ჟამსა ადგილსა და საქმესა, რომელსა შინა განყოფად უტევებიეს მხოლოთა განწმედითა შორის გულთა და სრულითა და პირითა განმსჯელობითი არს სუინდისის შემწიკვლებულისა და განწმედის გრძნობა.

განცდა, გამოცდა (2 სჯულ. 6, 16.)

განცდა, დანახვა (49, 16. დაბად.)

განცოფება, ჭკუის წასვლა.

განცოფებული, ჭკუანასული.

განცხადება, საცხადოდ შექმნა.

განწვალება, განყოფილების გუარი არს, ვითარცა განიწვალების კაცი წულად და ქალად და განიწვალების

სულად და ხორცად და ცხოველიცა განიყოფების სიტყვიერად და უსიტყველად და ეგე ვითარად.

განჯგონებული, ბოროტი კეთილად ეგონოს.

გაპირება, საქმის დაწყების ნება.

გენია, ი მთხრებლი, გინა ხნარცვი ბნელი.

გვაჯი, შური და გვაჯი. გვანან და განიყოფებიანცა.

გთნავს, სათნო გიჩნს, (22. 34. რიცხვ.)

გიობა, გმობა, გინა ძაგება, გინა ბოროტად ხსენება. (20.

10. იერემია)

გლისპი, ოდეს გულის წყრომას ვერ დაითმენდეს; სიგლისპე არს ანჩხლობა (25, 23. იერემია)

გმირი, არს კაცი დიდი და საზარელი ტანითა საქმითა მეტი, და გარდარეული ძალითა. (6, 4. დაბადება.)

გნებაეს, გინდა. (5, 6. იოანე)

გონება, არს სიტყვიერი მხედველობითი, საცნაურისა და უკუდავი სულისა; გონება არს ხედვა უხორცოთა უშრომელი მომვლელი ყოვლისა, სამ - სახედ ითქმის: გონება ღმერთი, გონება ანგელოზი, გონება ჩვენი. საცნაურ არს მოგონებითა მოსაგონებელითა, და თუ ვრცლად ცნობაი გენებოს, კავშირში ჰპოვო.

გონი, გონების ნაკუთი.

გონიერი, გონებიანი. (5, 15. მარკ.)

გონძნობა, ესე არს ძალი სულისა შემატყვევებლობითი, იგი არს განმრჩეველებითი ნივთთა.

გულის-ზრახვა, გონებით ლაპარაკი. (10, 19. საქმ.)

გულის-თქმა, გონებით ნდომა. (105, 14. ფსალმუნი.)

გულის-სიტყუა, გონებით სიტყუელობა. (22, 15. ლუკა.)

გულის-ტანჯუა, გონებით შეჭირვება.

გულის-წყრომა, არს მდულარებაი გულისა გარემოის სისხლისა, ფოფინებისაგან ნაღვლისა, ანუ აღმღვრევისა მისისა ქმნილი; არს ოდესმე გულის-წყრომაი, რომელი წადიერება არს ნაცვლის მიგებად, რამეთუ ოდესმე ვიმძლავრით ვისგანმე, ანუ მოვიგონოთ მიმძლავრება იგი, განვრისხნით გულის-წყრომითა, ხოლო სამ არიან გულის-წყრომანი: რისხუა, ბორგუა, და დარილი, რომელ არს მზერა. რისხუა არს გულის-წყრომა ჯეროანი შემცოდეთათვის; ბორგუა, მიმყოვრებული ნაღველი და დაუცადებელი, უნესო გულის-წყრომა. ხოლო

დარილი არს რისხუა მეძიებელი უამთა ტანჯვისთვის ვისამე, რომელ არს მზერა. (57, 5.ფსალ.)

გულის-ხმა, არს გონებით ახმა და გულთა შეღება. ვიეთ-თამე გულის-ხმად აღუნერიათ: გულსა არა აქვს ხმაი, არამედ ახმა და შეღება, რომელ ითქმის გულის-ხმად. (14, 10. მოსე. 2 ეზრა. 6, 16.)

გულ-მანკიერი, გულით ბოროტ აღუხოცელი.

გულ-პყრობილი, გონება განუბნეველი. (6, 50. მარკოზ.)

გქენჯნი, გგვემ, გინა გცემ. აგრეთვე სწავლას რომ ყვედრებით ეტყოდეს სწვრთიდეს. რედ.

გჯერვარ, შენსას დაჯერებულ ვარ, ესე იგი გრწმუნებივარ.

დაბადება, შექმნა სოფლისა და შობა კაცისა.

დამდაბლება, სიმაღლისაგან ჩამოსვლა, გინა გული მაღალი შეიმუხროს.

დამყარება, უძრავად და მაგრად შექმნა.

დასკუნა, სიტყვის დამტკიცება.

დასჯა, სიმართლის გარდანყვეტა. (2 კორინთ. 3. 9) E

დაუთმო, ნებაზედ მიაგდო.

დაფუძნება, სარძიკვლის მაგრა დადგმა. (1, 23. კოლასელთა).

დიათე, ექსი. უკუე არს ოდეს ვიტყვით: ქუეყნის მზომელსა ექსი აქუს საქუეყნის მზომელოთა მიმართ ხედვათა, ხოლო დიათესი არს, ვითარ ოდეს ვსთქუათ ძალით სასმენელობა, რათამე ქონებაი ქუეყნის-მზომელობათა ხედვაი.

ეთნო, სთნდა. (1. ნემესიოს.)

ეპირატების, ეპირველების. (37. კავშ.)

ერთი, უტოლო. (3, 27. რიცხვთა).

ეტიკი, გზის მცოდნე.

ექსი, ესე უკუე არს, ვითარ ოდეს ვიტყვით: ქუეყნის მზომელსა ექსი აქუს საქუეყნის-მზომელოთა ხედვათა; ექსი

არს სიბრძნე სწრაფად მომგონებელი; ექსი არს გონიერებითა და სიბრძნეთა მიერ გაგება. (დიათედონში ნახე).

ეშმაკი, დასაბამად კეთილისა არსებისაგან შეჰქმნა ღმერთმან, არამედ აღზავნა და ამპარტავნებისა მიერ დაეცა და გადამოცვივნეს და ბნელ იქმნეს. ეშმაკი გამოითარგმნების შემასმენელად, გინა სანუთოდ, გინა ჟამიერად, გინა მჭმუნვარედ (4, 1. მატთე).

ენერთა, წერთა მიეცა.

ეჭვი, ესე არს არა მართლიად, არამედ გონებით ჰგონებდეს რაისამე ნაცილად. (1. მეფეთა. 18, 29).

ვაგონე, გონებად უგდევე.

ვარ, ვმყოფობ.

ვარანგნი, კარგნი, თუ მრავლის შემძლებელნი.

ვარგა, კეთილთან სათქმელია.

ვარჯიში, თურქთა ენაა, ქართულად - სეფური.

ვნება, ითქმის ვნებად ხორციელიცა, ვითარ იგი სნეულებადი და წყლულებადი; ითქმის ვნებაი სულიერიცა, რომელ არს გულის-თქმა, გულის წყრომა და ეგევითარნი. (26, 20. დაბადება).

ვსწავლი, სწავლას ვმოძღვრებ.

ვშჯი, ესამართლობ.

ვცდილობ, ცდას ვუყოფ.

ვცოდე, ცოდვა ვქმენ.

ვწყალობ, წყალობას ვუყოფ.

ვჭეშმარიტობ, მართალს ვიტყვი.

ვჯერვარ, ვირწმუნებ.

ზაკვა, პირით სიყვარულს იჩემებდეს და გულით ბოროტი დაიხსომოს, ხოლო მზაკვარი ეშმაკი არს. (14, 5. ფსალმუნი.)

ზედ-მინევენილი, ცოდნით სრული. (1. ნემესიო).

ზედმინევენილი, რომელსა ცნობა მიზეზთა საქმე და აღსასრული ჰქონდეს ხელოვნებათა. (33, 6. ესაია).

ზესთა, ზეშთა, უმეტეს უმაღლესი.

ზესთა-მწენობა, მაღლად თავის გამოჩენა ამპარტავნულად.

ზნე, ჩუეულებით რამიცა საქმე სჭირდეს, კეთილი, თუ ბოროტი, ზნე იგი არს.

ზნეობა, ზნეები.

ზრდა, აღორძინება. (1, 5. დანიელ).

ზრზინება, ბოროტად აღძვრა (2 სჯული. 31, 27).

ზრუნვა, შიში დაცემისა, გინა ნალვლისა. (6, 25. მატთე).

ზღაპარი, არს მოგონებული ტყუილი ამბავად შემტევირებული და არა ქმნილი მყოფობით (3, 13. ბარუქ).

თავი, არს ყოველთა ცხოველთა ყელს ზეითი; თავად ითქმის ყოველი პირველი უკანასკნელსა ზედა; თავი არს კაცთა ქრისტე; თავად ითქმის კაცთა შორის უზესთაესი ერისთავი, გუნდის-თავი და მისთანანი, გინა *საქმითა* და *სწავლითა* უმეტესი;

თავის-უფალი, არავისი მონა. (1 კორინთ. 9, 19.)

თავზედი, უგულისხმო, გინა ბრიყვი მეტად.

თანა-არსი, ესე არს, რომელი მისვე არსებისა და მოქმედებისა იყოს ყოვლად უცვალეზელად და კვალად თანაარსად ითქმის მისვე არსებასა შინა არა უდარესი ძალი.

თანა-განმზრახი, საქმის მრჩეველი.

თანა-მოსახელე, შესმენა არს, რაჟამს სახელსაცა და საზღვარსაცა მის სახელისასა მიითვალვიდეს, ვითარ იგი ცხოველი შეისმინების კაცისად და მიითვალავს კაცი სახელსა და საზღუარსა ცხოველისასა, რამეთუ ცხოველი არს არსება სულიერი მგრძნობელი და კაცი მიითვალავს საზღუარსა ამას, რამეთუ არსება არს კაცი სულიერიცა და მგრძნობელიცა, ხოლო ცხენიცა და ძაღლიცა, ეგრეთვე ამა საზღვართა მიითვალავენ. (უგრძესად კატილორიაში, 15. თავში იძიე.).

თარგმანი, იგავიანის სიტყვის განცხადება.

თმენა, დათმობა. (14, 8. იერემია).

თნევა, სათნო-ყოფა.

თოდრაკელი, ურიდად ბოროტის მოქმედი.

თვუითი, თვითი, თავით თვისით.

იარალუჩი, განმკითხველობა და ბჭობა.

იბოროტა, სიბოროტე ჰქმნა (38, 9. იერემია).

იგავი, სიტყვით მაგალითი, გინა საჩვენებელი, გინა მოსანიშნავი.

იეტიკა, ეტიკობა ჰქმნა.

ითიკანი, ჩვეულებით სათნოების მოქმედი (38. ნემესიოს).

იკეთილა, კეთილად შეიცვალა.

იკეთილ-ვნება, ჩვეულების ვნებისაგან კეთილად შეიცვალა. (30, 10. იერემ.).

იმედი, გულის მინდობა.

იმეცნა, მეცნიერება ჰქმნა.

ინდალმა, არა თვისება არს სულისა, არამედ ვითარცა თვისებისა აჩრდილი და ნამწვერვალევი.

იპოვნი-მატო-ლრაფოს, ყოველთა დავიწყებულთა საქმეთა მომგონებელი.

ისიბრძნა, სიბრძნე იხმარა.

ისტორია, ქუეყნის ამბავი ლათინურად.

იუმეცრა, უმეცრება ჰქმნა.

იქმნა, არა მყოფობისაგან მყოფად მოვიდა.

იძულება, ესე არს სამარადისო იგივეობა, მქონებელი მიდრეკისა. ე. ი. არს დაჟინება.

ინიწვი, მონივნებით ხარ, (3, 6. ეზეკია).

ინურთა, წვრთილ-იქმნა.

კადნიერება, რომელსა მსოფლიონი სითამამეს უხმობენ, იგი არს კადნიერება; ხოლო ოდესმე მიჰგავს კადნიერება სიგლისპესა, არამედ ესრეთ განიყოფების. რომელმან გული-წყრომა ვერ დაიმონოს და თავით თვისით შურის გება ენებოს იგი *სიგლისპე* არს; ხოლო ოდეს სხვისათვის ილუნოდეს, იგი *კადნიერება* არს.

კავშირი, ოთხნი იგი ასონი: მიწა, წყალი, ჰაერი და ცეცხლი არიან, ვინაითგან ამათ მიერ არს ყოველთა სხეულთა შემტკიცება.

კათილორია, სიტყუის გამოცხადება.

კამათობა, ცილება, გინა დავი.

კარგი, კეთილი. (5, 9. ესაია).

კათილორია, წიგნი არს, რომელი გზა და ეზო არს ყოველთა ხედვათა, საფილოსოფოთა მიმართ.

კაცადი, თვითეული კაცი. (12, 15. იერემია).

კაცად-კაცადი, იგივე თვითეული. (2, 6. საქმე მოციქ.).

კაცი, დაბადა ღმერთმან ხატებისა და მსგავსებისაებრ თვისისა ნივთებთა მიერ ხორცნი შემზადნა სულისა გონიერისა და სიტყვიერისა შთაბერვითა მიმნიჭებელმან, ხოლო კაცი ზოგად ყოველთა ეწოდების.

კეთილი, ესე კეთილი არს ნაწილი კეთილობისა; ხოლო კეთილობა – ტბა რაიმე უკიდო; ხოლო სიკეთე არს — წინა ბჭე და ეზო კეთილობისა. (12, 33. მატთე).

კეთილმძლეობა, არს სინაფოებით თავს-დება; ხოლო ბოროტმძლეობა მზაკვრობითი და სივერაგით წინააღდგომა.

კერძო, ეწოდების ნივთთა და აგებულებათა, და თვითო სახეობათა არსებათასა და მისთანათა ნაკუთებსა; ხოლო ყოველობა მათ ყოველთაგან ერთად შემოკრებულთა სოფელთა.

კოლაუზი, სხვათა ენაა, ქართულად ეტიკი ჰქვიან.

ლამაზი, მვენიერი – ყოვლის კეთილით შეფერებული. სახნიერი – რომელსა ყოველი სახე განყოფილი ჰქონდეს და საქმითაც კეთილის-მოქმედი იყოს, ჰაეროვანი, რომელი ხატ-კეთილობით მოხდომილი იყოს.

ლალი, სილალე უწვრთელობისა ნიშანი არს; სილალე არს განუკრძალველი კადნიერება, რამეთუ რა განლაღნეს კაცი, მეტობას იწყებს მანქანებისასა.

ლექსიკონი, ენათა თარგმანი, გინა სიტყუათა გამოთარგმანება.

ლიკტორი, მოსწავლეთ მოძღვარი.

ლმობიერი, ესე არს გლეხურად: გონება მშვიდი და წყნარი.

მაგალითი, ანდაზა, (25, 9. გამოსლუათა). ანდაზად ითქმის ნიმუში და აგრეთვე მსჯელობა, ანუ ცხოვრების წესი, გამოხატული მოკლედ და დამკვიდრებული საზოგადო საუბარი სახმარებლად.რედ.

მადლი, ესე არს, რომელმან არცა ნაცვლის გებისათვის, არცა მოყუსობისათვის, არცა შიშისათვის, არცა სიყუარულისათვის კეთილი და ქველისმოქმედებაი ჰქმნას; კვალად მადლი არს ყოველივე *კეთილი*, და რაიცა *ცოდება* არ არს, იგი მადლი არს.

მამა, არს *ღმერთი* დამბადებელობითა; მამა არს შემქმნელი; მამად ითქმიან მოძღვარნი, მღვდელნი, აღმზრდელნი, ოსტატნი, გინა კაცნი უხუცესნი.

მანკიერება, გულთ ვნება აღუხოცველი. (5. 11. ლუკა).

მანქანება, მრავალსახე ხერხის ქცევა. მრავალგვარი ხერხი საზიანო. გრიგოლი ღვთის მეტყველი იტყვის: *გამგებლობა და მანქანება* ემსგავსებიანო, *გამგებლობა* კეთილი(ი), ხოლო *მანქანება*—არა. *მანქანი* არს (მბრუნავი) ვითარცა ჭახრაკი და *მანქანება* არს საქმისა კაცობრივისა სიბრძნით ბრუნვებაი საძლეველად სხვათათვის *ზაკით*.

მარადის, ნიადაგ, მუდამ.

მართალი, უტყუარი.

მართებული, რიგიანი საქნელი ქნას.

მარმენიო, *ბედის* სახელი არს; ხოლო *სუე (სვე)* — წარმართთაგან თქმული რაიმე, კაცთა ზედა ყოფაი კეთილისა და გამარჯვებისა ვარსკვლავთა — მიცემულობითა, ხოლო *მარმენიო* სუენილხდომით თვითეულსა ზედა ჟამთა სიგძე მოკლეობა, რომელთა გარეშენი უნოდენ, ხოლო ჩუენ არა შევიწყნარებთ. (კავშირის ბოლოს).

მარტივი, ოთხ გვარად ითქმის, რამეთუ ცხად — ჰყოფს ყოვლით-თურთსა, ვითარცა იტყვიან რიტორნი: მარტივად სათქმელ არს ნაცვლად ყოვლითურთ სათქმელობისა და საკუთარისა, ვითარ ოდეს იტყვის არისტოტელი: მარტივი ქმნაი, რომელ არს საკუთარი და ცუდსა კვალად სცემს და ნიშნავს მარტიობასა, ვითარ ოდენ ვიტყვით მარტივად ზღაპარმან თქუა ჭეშმარიტებაი.

მგე, თვისსა ზედა თვისებასა მოუკლებელი.

მგებელი, სიტყვის *პასუხის* მიმცემელი; მგებელ — მდგომი; მგებელი — კერპთ შემწირველი; მგებელი — ამშენებელი.

მგონია, გონებით მომისაზრავს. (43. 2. ეზეკია).

მებუნებე, ბუნების მქმნელი. მებუნებეობა — ბუნებითი მეზოგადობა, *ერთობა*.

მეგობარი, არს მიწყევ გაუყარი სათანადო მოყვასი. (37, 12. ფსალმ.)

მედგარი, მცონარი და მოუძღურებული; მედგარი ითქმის მარადის *ძვირის მმარბველ* გულსა შინა აღუზოცველად; მედგარი — მსოფლიო ენათა *მზაკვრად* ითქმის, რომელმან *ხერხითა* დააკუეთის მორკინალი თვისა მინასა ზედა ძლიერად. (25, 26. მატთე).

მემაგე, *სახმართ მოყვარებისათვის*, კაცის მკვლელსა მოყუსთასა ესრეთ ეწოდების.

მენება, ნება მაქუნდა.

მესიტი, . ი შუამდგომელი.

მეტა, ზესთა.

მეუფე, ესე არს ყოვლისა *საზღვრისა* და შემოკრებისა და *წესისა* განმყოფელი.

მეც, სხუასთან თავისაც თუისისა ხსენება არს;

მეცადნი, მცდელიო, მოსესთვის იტყვის.

მეცარი, ტყუილი ბეჭის მცნობელი.

მეცნავი, მეცნიერი.

მეცნიერი, მცნობელი, (24, 16 რიცხვ.)

მზაკვარი, ზაკვის მოქმედი (5, ფსალ.)

მიდრეკა, ძვრა დაუცადებელი.

მიზეზი, მიზეზოვანი, წარმოი. სამ სახედ განიცდების. პირველად თვისსა მიზეზსა შორის, რამეთუ პირველად წარმოყენებისა მიზეზსა შორს ეგოს მიზეზოვანი. კატეტიან, რომელ არს მეგრ მიზეზობით კატუაპარქსინ, რომელ არს მეგრ მყოფობით კატამეტექსინ, რომელ არს თან მექონობით.

მიმადლებული, ღირსი, გინა მადლმინიჭებული, სრულიად უ ნ ა კ ლ უ ლ ო. (1, 18 ლუკა.)

მიმოგონება, ესე არს, მოგონებისა ნელიად მოგონება, ხოლო მიდმოგონება — მყის არა თან მიდრეკა, არამედ, ვითარცა ბიჯებით სლვით მიწევნა საგონისთა.

მიმონვლილვა, ცუდი გამოძიება (2, ფსალმ. 3, 16.)

მიუნდომელი, ორად ითქმის. დასაბამი და დასასრული. დასაბამად, ვითარ ზესთა შევიდეს გონება ღმთისად მიუნდომელ არს, ხოლო დასასრული ქუედ შემდგომად უკუდავება სასუფეველისა და სატანჯველი ჯოჯოხეთისა საუკუნო, რომელსა არა აქუს მინდომილება.

მინდომილება, ყოველთ ცოდნის მიტანება.

მკვრცხე, მკვირცხლო, სახარულევანსა, გინა *სათნო-სა*, გინა სასურველსა, გინა შვენიერსა ეწოდების (7, 20. საქმე.)

მნებავეს, *სათნო* მიჩნს. (2 კორინთ 1. 8)

მოგონება, ესე არს მიმო განყოფაი გონებისა სხუათა სხუათა წინააღმდეგომთა მოგონებათა მიმართ.

მოთმინება, ესე არს რაიცა მოუნდეს არა ჰქმნას, ხოლო მოთმენა არს მოყუასთა და უდარესთა დაუთმოს; ხოლო უდარესთა მიმძლავრებისა დათმენას არა ვიტყვიტ მოთმენად, არამედ მოჭირვებასა.

მოკლება, რა მყოფმან არ ყოფად ძრვა იწყოს.

მოსელნი, რომელ არს *სათნოება*.

მოქალაქე, ქალაქში მყოფი, ვიეთნიმე იტყვიან: მოქალაქობათაცა არს, *ყოფა-ქცევითაცა* და *სახლის* სჯულობითაცა.

მოქმედება, ქმნა. (1. 8. იოანე).

მოქმედი, მქმნელი. (2 ნეშტ. 34, 10.)

მოქმედებითი, *ძალა* არს, რომელი ქმნად განმზადებულ იყოს; ხოლო მოქმედებითი, რომელი იქმოდეს და მოქმედებდეს. მოქმედება არს ძალი.

მოყუასი, ამხანაგი. (13. 8. ესაია).

მონაფე, საწვრთელი. (9, 27. იოანე)

მსგავსი, სწორობა და იგივეობაი, ერთ-მყოფობასა და მისთანობასა მოასწავებს. (1, 19. დაბადება).

მტერი, *ავის* მდომი.

მფლობელი, არს *კაცი* თ(ე)ით მფლობელი, სიტყვიერებითა და წინა აღრჩევითა. ამისათვისცა, რა წადილი მისი იყოს *ბოროტს* წინა — აღუდგების *კეთილი* და არა იქმს ბოროტსა. უკეთუ არა ინებოს, ეგრეთვე *კეთილისა ბოროტი*. ხოლო *პირუტყვითა* არა აქუთ წინა-აღდგომა წადილისა და არცა მფლობელ არიან, არამედ *ან-გელოსნიცა* მფლობელ არიან, რამეთუ *ეშმაკნი* კეთილად შექმნა უფალმან და თვით მფლობით იქმნა *ბოროტმფლობა* არს თვისისა ნებისა ჰქმნაი.

მყოფი, ზოგადი სახელი არს ყოველთა მყოფთა; ხოლო ესე მყოფი განიყოფების არსებისა მიმართ და შემთხვევითისა. *არსება* უკვე არს თავით თვისით მყოფი და არა მოქენე სხვისა შემტკიცებისა მიმართ; ხოლო შემთხვევითი არს არსებასა შინა ხილული ვერ შემძლებელი თავსა შორის თვისსა, არამედ სხვასა შინა მქონებული ყოფისა და ორნივე ესე მყოფ არიან. ხოლო აცა მყოფი არს, მაგრამ უგვარო. (3, 14. გამოსვლ.)

მშვიდი, აუჩქარებელი. შეუდგს სიმშვიდესა სიჯაბნე. ოდეს სხუასა ევნებოდეს და არა უსჯიდეს ესე სიჯაბნე არს, ხოლო ოდეს ჩუენ *ბოროტი* შეგვემთხვივოს და ვითმინოთ. ესე სიმშვიდე არს. (12, 2. რიცხვთა.)

მჩემებელი, არა იცოდეს რა და ცოდნას იტყოდეს.

მცბიერი, მომაცთუნებელი, გინა მზაკუარი. (29. 26. იერემია).

მცდელი, ესე არს რა კაცს საქმე რამე ენებოს და ნიადაგ მისთვის იჭირვიდეს.

მცნება, არს ლუთისა მიერ სჯულის დება, გინა მეფეთა და უაღრესთაგან ბრძანებული; *სწავლა* არს, რაი არა იცოდეს აწავლიდეს; *წურთა* არს, რა ზედი-ზედ მოძღურიდეს, რათა არა *ბოროტი* ქმნას და *კეთილსა* ზედა დაემკვიდროს და განუტეოს დაკლებული რაიმე; *ტუქსეა* არს შენაცოდარზედა რასაზე არა სიძულვილითა, არამედ სასწავლელად მცირედ რისხვით ასწავლიდეს; *მხილება* არს შენაცოდარისა პირს-თქმა, რათა არლარა ქმნას. (2, 1. მალაქია.)

მძნა, *ბოროტად* დათქმა.

მწამლელი, ესე არს *გქძნობის* მოქმედი, რამეთუ მსოფლიონი მწამლავს სამსალით *კაცის* მკვლელს უწოდენ. (5, 20 გალატელთა.)

მწვრთელი, მასწავლებელი.

მწუხარება, ხოლო მწუხარებისა სახელნი არიან ოთხი: *მჭმუნვარება*, *ურვა*, *შური* და *წყალობა*. *მჭმუნვარება* არს მწუხარება შექმნილი უხმობისა, რომელსა ეწოდების შთობად. *ურვა* არს მწუხარება დამამძიმებელი; *შური* – მწუხარება უცხოთა *კეთილსა* ზედა; ხოლო *წყალობა* მწუხარება უცხოთა *ბოროტსა* და *ჭირსა* ზედა. (26. 37. მათთე.)

მხილება, ესე არს სიტყვით და საქმის გარჩევით ბოლოს დანახვება.

ნამდვილი, ნამდვილისაგან ქეშმარიტი, ქეშმარიტისაგან. არიოპაგელი.

ნამუსი, ქართულად პირისწყალი.

ნასი, ვერ კეთილი.

ნდომა, ნადილის ქმნა.

ნება, აღრჩევა ერთისა რისამე მრავალთა მათგან მოგონებათა კეთილისა, გინა ბოროტისა, ხოლო ნება სამად განიყოფების: ერთი იგი ხორციელებრივი, რომელი იგი არს ნაყროვანებისა, განსვენებისა და გემოთ მოყვარებისა, ხოლო მეორე საშუალ არს ერთისა მის უმაღლესა, ხოლო მეორისა ვერ სრულიად და წმიდად მისანდომელი; ხოლო მესამესი სულიერად, რომელსა შორის სისრულე იხილვების, სრულიად საღმრთოისა მოქალაქობისა. (22, 21. გამოსვლ.)

ნებსარსება, არსებისა და ბუნებისაებრ.

ნებსითი, არს, არცა იძულებით, არცა უმეცრებით ქმნილი, ვინაიცა ნებსით ვიდრემე არს, რომლისა მიზეზი თავსა შორის თვისსა მოაქვნდეს. არიან რაიმე საშუალ ნებსითისა და უნებლიეთისა, გარდაბნევა ჭურჭელთა ნავისათა. ნადიერება, წინა აღრჩევაი და ჯერ ჩინებაი ნებათაგანი არიან. (15, 3. რიცხვთა.)

ნივთი, არს ყოველივე სახმარი, რომელსა სპარსნი მასალას უხმობენ. ვიეთთამე ოთხნი კავშირნიცა ნივთად აღუწერიათ. (39, 22. რიცხვთა.)

ნიშატი, ესე არს ბუნებითი ძალი, რომელსა არაბნი ხასიათს უწოდებენ.

ნიჭი, საბოძვარი. (3, ეზრა. 4, 46.)

ნოემა, შვენიერება.

ნოიამაი, ძალი გაგონებისა.

ნუგეში, გულის დასადები.

ოფაზი, არს ოქროი ყოველივე შეყვანილებისაგან უცხო და არა რიოში. (5. 11. ქება)

ოცნება, ხოლო ოცნებითი არს ძალი უსიტყველისა სულის მოქმედებათა გრძნობათა მიმართ, რომელი სახელიდების გრძნობად, ხოლო რომელი არა ჭეშმარიტად და არა არსებით იყოს, ცხად არს ვითარმედ,

საგონებლობით და ოცნებით იქმნების, ვითარმედ არა რა სადმე. (6, ნემესიოს.)

პაექრობა, ცილება და გამოძიება. (6, 2. მიქია.)

პატივი, კეთილის მიპყრობა სიტყვით და საქმით, ხოლო პატიუი წინა უკმო უპატიურად შეჭირვებით პყრობა. (12, 22. გამოსლუათა.)

პირის-წყალი, უაუგო ქცევა.

პირ-მოთნეობა, მიფერება, ნების მიყოლა.

პტეროროუსა, მოსწყდეს რა გონებასა უგუნურ იქმნეს.

რყვნილება, შერყვნილება, გარყვნილება.

რჩევა, გამორჩევა.

რწმენა, დაჯერება.

საგები, მარადის სამყოფი. საჭიროსთან ნახე.

საგონებელი, გონებად მოსახული. (2, მეფე. 13, 33.)

საგრძობელი, ასონი, რომლისა მიერ ვიგრძნობთ, არიან ხუთ: პირველი საგრძნობელი თვალი, რომლისა საკუთარ მისსა არს ფერი, და ადგილი, სადა იყოს სიდიდე და სიმცირე, მოძრაობისა და დგომისა, სიმქისე და სინყლტფე, ვაკე და უვაკობა, და ესე ვითარნი; მეორე სასმენელიცა გგრძნობელი ბგერათა და ხმათა, რამეთუ შეტყვებითა განარჩევს სიმახვილესა და სიგვიანესა, და სიდიდესა მათსა; გრძნობაი არს ყნოსაცა, რომელ ტვინი ორთქლთა მიერ იგრძნობს სუნნელებასა და სიმყრალესა; გრძნობა არს გემოს ხილვაცა ვითარ: სიტკბო, სიმწარე, სიმლაშე, სიმსუქნე, სიმჭლე და ესე ვითარნი; გრძნობა არს შეხებაცა: ტფილი, გრილი, ლბილი,

მაგარი, მძიმე, სუბუქი,, რამეთუ მხოლოდ შეხებითა ოდენ იცნობიან ესენი.

სადაგ, ძნელსა და ადვილს საშუალი. (26. კავშ.)

საზოგადო, საერთო, საერო.

საზრი, გონებით გასინჯვა.

საზღუარი, არს სიტყვა მოკლე საცნაურმყოფელი საქმისა წინამდებარისა, არსებისა, მსწრაფლ გარეშე შემცველი, ძალსა გულის ხმის-ყოფისასა, ხოლო საზღუარი განსაზღურებასა დანიშნავს და საზღვრის დადებასა და დასასრულსა, ვითარ იგი საზღურად სახელისა ითქმის დასასრული მისი და საზღურად ადგილისა, სხუათა ადგილთა რიცხვ, რომელ საზღვარ ჰყოს ვინმე. (7. 24. მარკოზ.)

სათნო, ნების მყოფელი. (1, მეფე. 18. 5.)

სათნოება, არს საშუალი ნამეტნაობისა და ნაკლებობისა; სათნოება - არს საშუალი უსამართლოდ მოხვეჭისა და უნესოდ წაგებისა, უკეთუ ძლიერება სიმართლისა და სიბრძნისაგან იყოს გამოჩენილი, არა არს სათნოება.

სამართალი, სჯა, სამართლად განმყოფილობა ღირსებისაებრ თვითეულისა. (118. 102. ფსალმ.)

სამოქალაქო, ესე არს სრულისა ქალაქისათვის შემკობაი, ვეთნიმე მოქალაქობით ყოფა-ქცევასა იტყვიან.

სამყარო, ესე ცაი არს უძრავი და მყარი, გარეგან სხუათა ცათა. (1, 5. დაბად.)

სამშვინველი, უტყვი სული. (2. 22. ესაია.)

სარწმუნოება, სარწმუნოება ვიდრემე მრჩობლი არს, რამეთუ არს სარწმუნოება *სმენათაგან*, რამეთუ გვესმოდინ რა საღმრთონი წერილნი ვირწმუნებთ მოძღვრებისა *სულისასა*, არს ვითარმედ სარწმუნოება *სასოებათა* გუამ, მამხილებელ საქმეთა არა ხილულთა შეურყეველი, შეუორგულებელი სასოება ღვთისა მიერ აღთქმულთა ჩუენთა და ლოცვათა ჩუენთა მიმთხვევისა, პირველი უკუე *ჩვენისა ჯერ-ჩინებისა* არს, ხოლო მეორე - მადლითა სულისა წმიდისათა. (11. 1. ებრაელთა).

საუკუნო, საუკუნოება მარადის მყოფად ითქმის, მხოლოდ საუკუნოდ არს ღმერთი.

საქმე, მოქმედება სიტყვიერი და რაიცა.

საქციელი, კაცის ქცევის საქმე.

საყოველთაო, ყოველთათვის საქონი.

საყოფაქცევო, ესე არს თავითა თვისითა შემამკობელი ყოფაქცევათა მისისათა.

საშუალო, ეწოდება ყოველთა შუაობით მყოფთა, რომელი ორთავე საქმეთა შორის იყოს და არცა ერთისა მოკლებულ იყოს, ვითარცა *სოფელი* ესე საშუალო სასუფეველისა და ჯოჯოხეთისა, ვითარცა *საქმე* – საშუალო მადლისა და ცოდვისა, ვითარცა *სადაგი* – ადვილისა და ძნელისა, ვითარცა *სათნოება* – საშუალო უსამართლოდ მოგებისა და უნესოდ ნაგებისა, ვითარცა *სადაგი* – საშუალო ნამეტნაობისა და ნაკლებობისა, ...ვითარცა *ფარსაგი* – საშუალო კეთილისა და ავისა, ... და ესე ვითარნი.

სანამლაჟი, სამსალა გინა *მახიბლავი*. სასიკვდინე.

საჭირო, საჭიროსა ორგევარად იტყვიან, ხოლო საჭიროდ უწოდენ სახმარსა, ესე იგი არს შესანევენელად, ვითარ იგი: შესხმა ჩაცმა, რამეთუ შეენევის არა განხნისათვის სხეულთასა; მეორედ საჭიროდ ითქმის წინა უკმო განწვლელბულიცა საგებელისა, რომლისა თვინიერ ყოფა შეუძლებელ არს, ვითარ საჭირო არს მქონებელთა სამშვინველისათა აღმოფშვინვაი, უეჭველად რათა ცხოველ იყოს. ნამდვილ საჭირო, ვიდრე უკვე არს მარადის იგივეობისა მქონებელი და საჭიროებით მყოფი, ხოლო *საგები* რომლისა ძალითად ჰქონდის მყოფობაი ორთა წინააღმდეგობთა, ვითარ იგი აღმოკითხვისა და არა აღმოკითხვისა, არა რომლისა უკვე ყოფათა, არამედ ძალსა შინა, ხოლო მყოფად სახილველობისა, ხოლო განმყოფელი არს მოქმედებად მომყვანებელი, *მდგომი საგები*, რამეთუ ყოველივე, რაიცა არს საჭირო, ანუ *საგები*, ანუ განმყოფელი, იგი ნამდვილიცა არს.

სახარება, არს სიბრძნე, სიმართლე, და ძლიერება, სამივე სწორე და ერთ.

სახელ-მოდგამი, ...სახელმოდგამ არიან, რომელთა სახელი ზოგადი იყოს და საზღუარი სხუა.

სახის-შემოლება, *იგავის* მოყუნა.

სახიერი, ჭეშმარიტი სახიერება იგი არს, რომელი სიმართლისა, სიბრძნისა და ძლიერებისათანა შეწყობილ იყოს, რამეთუ უსამართლო – და არა ბრძენი და უძლური – არა არს სახიერი. (19. 17, მატთე.)

სეფური, ესე იგი არს მრავალჯერ ქმნით საქმე გაიადვილოს, რაიცა ენებოს საქნელად, გინა სწავლად. (ითიკაში).

სვე, უმეტარნი და წარმართნი იტყვიან: „სვე არსო მაიძულებელი ძალიო, რათა იძულებული ძალი, მის მიერ აღესრულებოდეს ვარსკვლავთა ზედა, შობისა მიერ.“

სვინიდისი, სუნუდისი, მამხილებელი გონება. (1. 4. ზაქარია.)

სონავს, ნებაესსავით.

სიბრძნე, (6. 2. მარკოზ.) ესე არს მშობელი ჭკუისა და განმსინჯველი ცნობათა. სიბრძნე და სივერაგე ემზავსებთან: სიბრძნე – კეთილი, ხოლო სივერაგე – არა.

სიმართლე, მართლობის ქონება. (2. კორინთელ. 6. 7.)

სიმდაბლე, გული აღზევებული და შემუსვრილი. (29. 15. ეზეკია.)

სიტყუა, ...სამ სახე არიან *მზრახველობანი*, ხმოვანთა სიტყვათანი, ზესთა სიტყვა უაღრესთათვის და სწორი მოყვასთათვის და დამხვე ხელ-ქვეშათათვის. (1. 1, იოანე).

სიყვარული, (2. კორინთ. 5. 14.)

სიჩქურე, გინა საგონებლობით და არა ჭეშმარიტებით, გინა ნაცილად. (24. 11. ლუკა.)

სიცრუე, დიდი სიმტყუნე. (5. 15. ფსალმ.)

სინწფოება, ყოვლითურთ უმანკოება, წრფელობა. (2, კორინთ. 11, 3.)

სიხარული, ესე არს ყოველის ჭმუნვისაგან გათავისუფლება. (5. 14. ფსალმ.)

სოფელი, სამ სახედ ითქმის: საუკუნო იგი სოფელი და წუთის სოფელი, და *კაცის ბუნებაც* სოფლად ითქმის.

სრული, გასრულებული, *უნაკლულო* (23. 3. იობ.)

სულ-გრძელება, აუჩქარებლობა. (5. 15. იერემია.)

სული, ნერგიც სულიერად ითქმიან, რამეთუ აქუსთ მათ მოძრაობისა და აღორძინებითისა და თესლოვანებისა ძალი, ხოლო სული პირუტყვთა, რომელ არს სამშვინველი სისხლისაობით და სიცოცხლით განმატვობელობითი, მოძრავობითი ნივთიერისა ძალისა მოქმედება და გრძნობისა ქონება; ხოლო *კაცთა სული* – სიტყვიერი, არსება გონიერი, უსხეულო, უცნაური, სიტყვიერი და არსება წვლილი, უსახო, ხატი და მსგავსი ღვთისა. სული ანგელოსისა სიტყვიერი და გონიერი

არს და მეორე ნათელი და ეშმაკნიცა, რომელთაცა თვით დაიბნელებს თავნი თვისნი ამჰარტავენებათა და სული – სული წმიდა-დამბადებელი ამათ ყოველთა პირველ-ნათელი და მიუწთომელი, ქარიცა სულად უთქვამსთ.

სულის-კვეთა, სულისავე *საქმე* არს მოქმედება.

სულ-მოკლე, რომელმან ვერარა მოითმინოს და მყის შეწუხდეს.

სწავლა, არს, რაიცა არა იცოდეს და უთხრას და ჰსწავროს. (13. 9. ეზეკია.). სწავლა არს ქადაგება, ხოლო სხუა სწავლა არს საკანონო და შოლტის მიღება, ვითარცა წერილ არს. (2. 12. ფსალმ.: 23. 16. 22. ლუკა: ვსწავლო ეგე და განუტეო.)

სხეული, სახმარ არს ცნობად, ვითარმედ წერტილი ურაოდენო არს, რამეთუ არა აღირიცხვის და არცა განიზომების, ვინაიდგან არა აქუს არცა ერთი განფენილებაი,.. ხოლო სხეულსა ჰქონიან სამნი განფენანი: სიგრძედ, სივრცედ და სიღრმედ...

სჯული, რჯული. შჯული არს სიტყუა მბრძანებლობითი ვითარმე, რომელი რომელთა *ჯერ-არს ქმნაჲ*, და უარმქმნელი უსჯულო არს. (2. ეზრა. 9. 14.)

ტრფიალება, ესე არს დახშირება ნების სანადლისა. (16. 16. ეზეკია.)

ტყუილი, განიყოფების სამად: ცრუობად, ცილად და ჭორად. *სიცრუე* არს სრულიად ტყუილი იყოს; *ცილი* არს შეწამებული და მსგავსი ტყუილისა, ხოლო *ჭორი* არს, რა ამბავი გაისმის და ამბის მომღები არა საცნაურ იყოს და არც ვინ ამბისა მის ჭეშმარიტება იცოდეს. (11. 11. ოსე.)

უბადო, ცუდი, *ავი*.

უგვანო, არა მყოფი, გინა შემთხვევით.

უზადო, არს მარტივი, რომელსა შინა არა რაი ერიოს, და არცა შეიცვალოს ერთობიდამ ვითარცა წმიდა და ურაოდენო;

უზადო არს რათა პირველად ერთი იყოს და მეორედ სრული. (114. კავშირში.)

უთნო, არს უღმრთო, მოუთმენარი, გინა ყოველით უკეთური.

უკეთესი, არს მჩემებელი კეთილისა და მოქმედი ბოროტისა. (7. 11. მატეე.)

უკუთქმა, (კატილორია.) რამეთუ ჯერჩინება წართქმად ითქმის, ვითარ იგი ვითარმედ კეთილ არს, ხოლო უარის ყოფა-უკუთქმად, ვითარმედ იგი არა კეთილ არს, უკეთუ ვსთქუათ, იგი ვინმე არა ბრძენ არს, ესე უკუთქმა არს, ესეთ არს ყოველი წართქმა და უკუ თქმაი.

უმანკო, გულითა, გონებითა და საქმითა წმიდა, გინა ძვირ უხსენებელი.

უმეცარი, თვით არა იცოდეს, თუ ვინმე სიმართლით, ანუ გულმწყრალობით ქნას რაიმე, ანუ აბრალეbs უმეცრებასა, ვინაითგან ნებსით დაითრო, არამედ ესე არს უმეცრება რომელმან ჩვეულებისა მსროლელმან მამა, ანუ ძმა წარმავალი დაჰხვდა, ჰწყლა და მოკლა.

უმეცრება, სამ სახე არს: პირველი არცა სმენა, არცა სწავლა; მეორე – იჭვით ცოდნა და არა მართლიად და სხვისა გამოკითხვამდე ქმნა; მესამე – არც მართლიად ცოდნა და არც სხვის კითხვა, რათა არა დაშალოს და ვერღარა ქმნას. დიდი გარჩევა ჰხამს.

უნებლიეთი, უკუე არს რაჟამს სხვისა მიერ ვიგულე-ბოდეთ რა თურით არა მრწმუნებელი. (1. კორინთ. 9. 27.)

უძღებება, სახმართ მეტნობა, გინა გულისთქმათა გადამეტება.

უჯერო, უმართებულო.

ფიქრი, არაბთა ენაა, ქართულად: საგონებელი და წვლილმოგონებაი ჰქვიან.

ქადაგება, მაღლით ხმით სწავლება. (41. 43. დაბად.)

ქველი, მოწყალე, გინა კეთილი. (6. 1. მატეე.)

ქველის-მოქმედი, მოწყალების მოქმედი.

ქველის საქმე, მოწყალების საქმე. (3. 2. საქმე)

ქმნა, ქმნა არს არა მყოფობისაგან ყოფად მოსლუა, რამეთუ, რა იგი არა იყო, პირველ იქმნა, ხოლო ხრწნა წინა უკყოფისაგან არამყოფად შეცვალეზა; ქმნილთაგანნი, რომელნიმე ჩუენ ქუეშე არიან, ხოლო რომელნიმე არა ჩუენ ქუეშე არიან; ჩუენ ქუეშე ვიდრემე არიან იგინი, რომელთა ჩვენ ვართ მფლობელ ქმნილსა და არა ქმნილისა მათისა, ესე იგი არს ყოველივე *ნებსით* ქმნილი ჩვენ მიერ; ხოლო არა ჩუენ ქუეშე *იძულვებით* ქმნილი. სახმარ არს ამისი ცნობაი, ვითარცა *გამორჩევა საქმეთა* მარადის ჩუენ ქუეშე არიან, ხოლო ქმნად დავეყენებით მრავალ გზის სახითა რათამე წინა განგებისაითა.

ქუეყანა, ერთი არს ოთხთა კავშირთაგანი: ხმელი და გრილი, მძიმე და უძრავი არა მყოფობისაგან ყოფად, პირველსა დღესა მოყვანებული ღვთისაგან, ხოლო ქუეყანასა შინა კერძო არს ჯოჯოხეთი და ქუეყანა გარეშეცულ არს ჰაერისაგან, ხოლო ჰაერი შეცულ არს ერთისა მიერ და ერთი შეცულ არს ცათაგან. (1. 1. დაბად.)

ქცევა, არს *კაცი კეთილის ყოფა-ქცევითა*, გინა *ბოროტითა* იქცეოდეს...

ღირსება, მართებულის გება.

ღირსეული, მართებულიანივით.

ღირსი, მართებულებით. (3. 87. დანიელ.)

ღმერთი, ღმერთი არს *სული ნათელი, დაუსაბამო* და *მიზეზი* ყოველთა. ღმერთი გამოითარგმნების ხედვა და წვა. (3. 6. გამოსლუა.)

ღონე, ნაწილი სიმხნისა და ძლიერებისა.

ღონი, გონი, კერპი.

ღრმა, ძნელი ჩასანდომი. (4. 11. იოანე.)

ყოფა-ქცევა, მართებულის ქმნა.

შემოქმედებითი, შემქმნელობითი.

შემოქმედი, ყოველთა შემქმნელი. (მრწამსში)

შესწავლა, კეთილად ცნობა. (63. 16. ესაია.)

შეძლება, ძალედვას ქმნაი.

შენყნარება, კეთილად ითანოს. (4. 24. ლუკა)

შიგ მდებარე სიტყუა, ესე არს სიტყუა *სულისა* ჩუენისა უხმო, რომლითა *გონებით ვეზრახებით* თავთა თვისთა.

შური, არს მწუხარება სხვისა კეთილსა ზედა, ხოლო *ლაზობა*, არა თუ ოდენ მწუხარებისა ქონება, არამედ უძვირერესიცა, რამეთუ ენებოს მოსპოლვა კეთილის-მოქმედისა მის მოყუსისა, ხოლო *გუაჯი* არს, არათუ მწუხარებაი, არამედ სხვისა წინააღმდეგომად, ანუ უადრეს, ანუ შემდგომად ქმნისა, ხოლო *აბაძი* ჰგავს, შურსა, არამედ განეყოფების, რამეთუ უკეთუ კეთილი ნახოს მოყუსისა, გინა ბოროტი და კეთილად აღუჩნდეს ნადილით მსგავსსა მისსა ჰქმნას და ეგრე იქცეოდეს.

შჯული, ესე არს მოსეს მიერ მოღებული, რომელი ღმერთმან ფიცართა ზედა ქვისათა დაინერა ათნი იგი ტაეპნი, *მოქალაქობა* და შესემნა მათი.

ჩვეულებ, (1. კორინ. 11. 16.)

ცა, არს გარე შემცველი ყოველთა დაბადებულთა და შექმნილთა ნივთიერთა...

ცდა, საქმის შებმა; ცდა არს რაიცა არა იცოდეს და მის სწავლას ეცადოს, ანუ რაი არა აქუნდეს და შოვება მოიჭიროს, და ეგე ვითარნი.

ცეცხლი, არს ოთხთა კავშირთაგანი, სუბუქი უზე აღმავლესი, სხუათა მწველობითი და *განმანათლებლობითი*, მხურვალი და ხმელი, *პირველსა დღესა დაბადებული შემოქმედის* მიერ...

ცნება, ცნობის ნაწილი.

ცნობა, *სულისა* გულისხმისყოფასავით (1. 4. იგავი.)

ცოდვა, ავის ქმნა. (2. კორინთ. 5. 21.)

ცოდნა, ესე არს უწყება, გინა თქმისა და ქმნისა სწავლების შეძლება.

ცუდი, ამაო, გინა ბედიითი. (21. 11. გამოსლ.)

ძაგებული, ბოროტად ხსენებული.

ძალითი, არს რომლისა ქმნაი შეგვეძლოს, განალა არ ვქმნეთ, ხოლო მოქმედებითი, რომელსაც ვიქმოდით, ვითარცა კვერცხსა შინა ფრინველი არს ძალითად და არა მოქმედებით, რამეთუ შემდგომად მცირედისა იქმს კვერცხი ფრინველობისა მოქმედობასა და ყრმანი ქუეყნის მოქმედ არიან ძალითი და არა მოქმედებითი, ხოლო აღიზარდნენ რა, იწყებენ ქუეყნისა მოქმედებად და ეგე ვითარნი (1. ნემესიოს.)

ძვირი, ბოროტით. (22. 7. ეზეკია.)

ძვირის-ზრახვა, ბოროტის ზრახვა. (12. 2 ესთერ.)

ძვირის-მოქმედი, ბოროტის მოქმედი.

ძვირის-შეჩუცნება, ბოროტის ყოფა.

ძულეება, საძაგლად მიჩნევა.

წადილი, ნდომის ქმნა. წადილი განიყოფების სამად: გულის-თქმად, გულის-წყრომად და განზ-რახვად.

წარწერა, რამეთუ, განსაზღვრებაი აჩვენებს არსებისა-გან საქმესა, ხოლო წარწერა შეთხვევისაგან... წარწერა აჩრდილსა რასამე საქმისასა წარმოგვიდგენს ჩუენ, ხოლო განსა-ზღვრებაი თვით მას საქმესა ცხადად წინა დაგვიდებს...

წესი, უწოდიან ჩუეულებასა განმტკიცებულსა და მდგომარესა, ვინაიდგან ჩუეულება არა ოდეს მისი სახელი არს რომელსა ჟამ ქმნითა ჩუეულებად შეჰქმნოდეს, არამედ ოდესმე მისიცა, რომელი ბუნებით ოდეს რაიმე იყოს წესი განმტკიცებული, ვინაიცა უსულოთა და უძრავთა აქუსთ ესრეთ დაბადება, რამეთუ წეს ეწოდების მსგავსებითსა და შემსგავსებულსა საქმესა. (16. 2. გამოსლ.)

წვრთა, რა კაცსა ტკბილითა სიტყვითა ასწავლიდეს კეთილსა და უკეთუ სიტკბოებით არ შეისმინა, ტუქსვითაცა ხამს. პირუტყვთა უმწყსთაცა მოწვრთად ითქმის, რომელ კაცთა ნებისად მოსწვართონ.

წინა-აღრჩევა, უწინ გამორჩევა. (25. დამასკელისა. 32 ნემესიოში ვრცლად იძიე.)

წინა-მძღვარი, მოძღვარი, ეტიკი...

წრფელი, არს უზაკველი საქმე; წრფელი არს ყოველივე საქმე მართალი და სწორე... (3. 3. მატთე.)

წყალობა, არს მწუხარება სხვის ბოროტსა ზედა.

ჭეშმარიტი, სწორედ მართალი. (2. კორინთ. 6. 7).
ჭკუა, სიბრძნის გზები.

ხარბი, ხვასტაგთ უნამუსოდ შემკრებელი.

ხარისხი, აღსავალთან ნახე (30, 18. გამოსლ.) და
ყოველიყე ზეით სავალი.

ხატოვნება, არს არსებითთა განყოფილებათაგან, რეცა
ხატოვან ქმნილი და სახე დადებული არსებაი, რომელი
დანიშნავს სახოვანსა სახესა, ვითარ იგი არსება ხატოვან
ქმნილი და სახე დადებული სულიერისა და მგრძობელისა
სხეულისაგან სრულმყოფელი ცხოველთასა და კვალად
მომღებელი სიტყვიერისა და მოკუდავისა განსრულებასა
სახესა კაცისასა და ხატოვნად სახელიდების, ვითარცა
ხატოვან-ქმნილი არსებაი. (ვრცლად 25 კატელორიის თავსა
შინა იძიე).

ხედვა, არს თვალის ჩენა, გინა საქმე საცნაური, გინა
მეცნიერება.

ხვეჭა, უსამართლოდ შეკრება.

ხიბლი, საგრძნებო კრული.

ხამდა, ჯერ იყო, მართებდა.

ხამს, ჯერ არს, თუ მართებს.

ხელოვნება, საქმის კეთილად მოქმედი. (10. 5. იერემია.)

ხსნა, ბოროტისაგან განრინება. (27. 49. მატთე.)

ჯერ-არს, სათქმელია. (19, 17 ლევიტ.) საქნელია.

ჯერჩინება, სათნო უჩნდეს. (2. 15. დანიელ.)

დ ა მ ა ტ ე ბ ა

ანდერძი სულხან-საბა ორბელიანისა დიდად შეჭირვებულ-შელონებულისა

ეს წიგნი ქირმანსა და ისპაანს შეჭირვებაში მყოფსა და უსაქმო მზრუნავს გონების ურვის ნამლად მოემუშაკა ქართველთა მეფე ვახტანგს, – სპარსულისაგან ქართულად ეთარგმნინა.

შაირი

მცონარს სოლომონ აძაგებს, ჯინჭველი მოსწონს ქებითა,
მუშაკნი სამუშაკოთა ვერ აღასრულებს დებითა.

ამისთვის მრავალს გარჯილიყო და დიდის ჭირით ქართულად გამოელო. და თვითან ზედმინევნით სპარსული არ იცოდა, და მთარგმნელებიც თავის გუნებისა ვერ ეშოვნა და მირევ-მორევით გადმოეთარგმნათ. სხვას ენის წიგნი სხვას ენაზედ, თუ არ კაის მცოდინარისაგან, გამოთარგმნა ძნელია: ზოგან წინა უკან უნდა მოიყუანოს და ზოგან ართრონი ან მოუმატოს, ან დააკლოს, თუარამ სწორად ისე უგემური მოვა. რა გაეთაებინა, ქართლში სულხან-საბა ორბელიანისთვის გამოეგზავნა და მო[ე]წერა მაღალსა მდაბალი ბოდიშები.

შაირი

ან მოიგონე შენ ჩემი პირველი სიყვარულია.
ეს საქმე კარგა მისაქმე, თვალთ ნუ მოგივა რულია.

და ებრძანა: ეს ჩემი ჭირნახული გაჩალხე გემოანად და სადაც ლექსები ჩართული იყოს, აგრევე ქართულად ლექსები ჩაურთეო. ეს სულხან-საბა ორბელიანი გიორგი მეფის დედის ძმისწული იყო. და მისგანვე შვილურად გაზრდილი და გასწავლებული. და ვახტანგ მეფისა ბიძად და გამზრდელად წოდებული და დიდად საყვარელი. ამ სოფლის სიმუხთლემ ერთმანეთს მოაშორვა და ჩხუბიანმა კაცებმა მათ შუა დიდი დახეთქილება ჩამოაგდო. მეფე მის და მის ძმათზე უბრალოდ

მწყრომელი შექნეს. და მერმე ეს ბრძანება მოუვიდა, უარი აღარ იქნებოდა, თუარამ მონაზვნისაგან ამისთანა ამბავი უნესოა და ურიგო.

შაირი

მონაზონი საღთო წერილს მართებს წერდეს, გინდა ბერი, ამისთანა სამსახურსა მეფისასა ჰყოფდეს ერი.

ბერი-მონაზონი რომ მოსეს წიგნის ნაცვლად ქ ი ლ ი - ლ ა — დ ა მ ა ნ ა ს აკეთებდეს, ვეჭობ, მეფესაც გაეცინოს, და ბიბლიას უცხო-უცხო ამბების დაკარგვის ცეცხლის კვამლი რა გონებას შემოეხვიოს, სადღა დარჩება ცნობა, რომ ეს წიგნი გვარიან და ტკბილად გააკეთოს. თქვა:

არაკი

[ვარდი და მოშურნენი]

იყო წალკოტსა შინა ვარდი ერთი მრავალ ყვავილთა შინა და შეიყვარა ვარდი იგი მზემან, და თვისსა სხივთა ზედაზედ მიაყენებდა და ცის ცვარით ნიადაგ რწყვიდა, აფერიანებდა და ასუნელებდა და წყალნი მისნი მრავალთა სნეულთა ჰკურნებდა. მისგანვე განკურნებული კაცი აღუშურდენ ვარდსა მას და აღიკუამლეს ჰაერი ძნელად და შერთეს ღრუბელთა და განფინეს ნისლი შავი ცათა შინა, რათა ვერღარა იხილოს მზემან მან ვარდი იგი. და მოაკლდა ნათელი მზისა და დაჭნეს ყვავილნი ვარდისანი და განქარდეს სუნელება მისნი.

შაირი

შროშანს და კელსა ნიადაგ მზე მოჰფენ მისთა შუქებსა, შროშანს სუნითა აყნოსებს, კელს მიწის პოხად უქებსა. მეფე ხამს ჩხრეკდეს საქმეთა თვისთა და სხვის საჩუქებსა. ორგულს შენდობა ეყოფა, ერთგულთ უნჯს მიუქუხებსა.

რადგან მზე თავის შარავანდედს სწორად მიაყენებს ყოველსავე, მაგრამ ნიშატსა, ძალსა და საქმეს ყველაკასა სხვადასხვას მისცემს. კაცმან ეს წიგნი ბოლომდე განჩხრეკით უნდა წაიკითხოს, რამდენი რიგი კაცია და რამდენი რიგი საქმე უნდა, ესევე ასწავლის. თქვა:

არაკი

[შურის მსხვერპლი დელფინი]

იყო უკიანესა ზღვასა შინა თევზი ერთი დელფინი. და უყუარდა ზღვასა მას დელფინი იგი და ზრდიდა ყოვლითა საზრდელითა, და ესეთი ყმობა ჰქონდა ზღვასა მასთანა, მისის ვედრებით მეთევზურთა თევზითა ბადეთა აღუვსებდის, მენავეთა წინა უძლოდის და ნავსაყუდლად მიუძღვის და ყოველთა კეთილთა უზმიდის. აუმტერდენ მისგან გამოზრდილნი კაცნი და სხუანიცა და პოვეს ჯადეგი ვინმე და აღმოუწოდეს ქარსა ჩრდილოსასა, აღაქოდეს ზღვა იგი ლელვითა და ლადომან გაიტაცა დელფინი ხმელად და დარჩა მუნ.

შაირი

მტერმან ლოდი მომახვედრა, მოყვარემან ვარდის კონა,
ეგრე მტერმა ვერ მატკინა, მოყვრისამან შემალონა.

ზღვა რა დასწყნარდა მოიკითხა თავისი დელფინი, ყვალა შეიტყო, მაგრამ დელფინს რალა არგებდა.
გონება კაცისა, და მეტადრე მძლავრთა, ზღვისაგან უძნელესად აღელდებიან ავთა ენათაგან. მაგრამ კაცი თავისუფლად შექმნა ღმერთმან, რაც უნდა თვითა, მის მეტს არასა იქს, და ასეთი უნდა ქნას, თვითანვე თავი არ შეეწყინოს.

შაირი

ერთგული ილწვის მეფისგან შენდობას ორგულისასა,
ორგული ცდილობს მასთანვე გაძებას ერთგულისასა.

ცნობა ხამს ამა სქმისა, მომღებელია რისასა.
ღვთის მიერ დადგინებული ბაძვიდეს კვალსა ღვთისასა.

თუარა ენა მსცოვანსა და ბრძენსაც ადრე მოატყუებს,
თუ არ გასინჯა; თუარა გამოუცდელისა რა დასაბრალებია?
თქუა:

არაკი

[მეფე და მეძებარი]

იყო მეფე ერთი და ჰყვა მეძებარი ერთი, კვალთა
მეკულე, დიდად საყვარელი, რომელსა წამსა არა
განიშორებდა. ჰყეფდა კარ-მიდამოთა მისთა და დარაჯობდა
ლამე ყოელ: ნადირთა კვალთა უკულებდის და გემოანთა
ნადირთა ანადირებდა. ზრდიდა მეფე ტაბლისაგან მისისა და
ანებიარებდა კეთილად. და ძალლი იგი მეფის ტაბლისაგან
ნაიღებდა საჭმელთა და სხვათა ძალლთა ზრდიდა მით და თავს
აწყინებდა მეფესა სხვათა მათ ძალლთათვის, ესოდენ
მრავალგზის მეფეცა განარისხის.

შაირი

ვინცა განვკურნე, დამკოდა, წყლულზე დამადვა ხონდრონი,
ბოროტნი ბოროტს ეძებენ, ბოროტად მონახონ ღრონი!

აღბორგდენ ძალლნი სხვანი ნაკეთვარსა მათსა ზედა!
ყოველივე შურითა ცოფიან იქმნეს, მეფისა იგი საყვარელი
ძალლი განიოტეს და მერმე მეფეცა იგი დაღერლეს და
თვითანცა მოისრნეს. მეფესა მისის მეძებრისა სახელიცა
დაავინდა. გამოხდა ხანი და ერთი უცხო ნადირი გამოჩნდა,
სანადელი მეფისა, და აღარსად იყო მეკვლე ესეთი, რათა
ნადირი იგი მოენადირა. და მისისა გემოთაგან გამაძლარიყო.
მაშინ მოაგონდა მეძებარი თვისი მეფესა, ნადირისა მის
შესაპყრობელად უწოდდა და უშტვენდა მეფე ძალლსა მას.
მოვიდა ძალლი იგი ყინვისაგან ფრჩხილდაცვეთილი, შიმშილით

თვალდაკლებული და ხმელის ძვლის ძვლის ღრღნით
კბილშემუსვრილი და სიბერიტა დღემოკლებული. თქვა
ძალღმან:

შაირი

მეფისთვის მოკუდი, ვერა ცან, არც ვინ აუწყა შორითა,
ჩემნი ერთგულნი სარჯელნი ბოროტად უთხრეს ჭორითა!

რითლა უნდა შესძლებოდა ძალლსა მას შეპყრობა მის
ნადირისა? მანამდი უნდა მოსამსახურე მეპატრონემ არ
მოიძულოს, თუარა, რა მოკუდება, ტირილი ველარ გაა-
ცოცხლებს, არც წყენა წარსულ საქმეთა მოაბრუნებს.

შაირი

მეფეს თუ ყმანი არ ახლავს, რითა სცნან მისი მეფობა?
ბატონის ანდერძს ქუემორე ამისთვისა ვქენ ყეფობა.

საბას H ფონდის ხელნაწერს, კოლექცია 724, სიბრძნე-
სიცრუისა, 1854 ერთვის:

ენის კეთილობა და ბოროტობა

ენა მწარე, ენა ტკბილი,
ენა მოკლე, ენა გრძელი,
ენა სევდის უკუმყრელი,
ენა ქვეყნის შე-ცა-მძვრელი,
ენა მკურნალ სნეულთათვის,
ენა მრთელთა ლახვრის მკვრელი,
ენა სული სულთმობრძავთა,
ენა ზოგჯერ სისხლის მღვრელი.

*1884 წლის ქართული ლექსიკონის შემდგენელი და
რედაქტორი რაფიელ ერისთავი ამბობს: ერთ ხელნაწერს საბა-
სულხან ორბელიანის ლექსიკონის ბოლოში სწერია სახლთ-
უხუცესი დიმიტრი ორბელიანისაგან ნათქვამი ქება სულხანისა,
შემდეგის ლექსით:*

„სიბრძნის ტრფიალთა დამზირონ რასა სწერს სულხან – საბანი,
 მოსურნეთ გემასპინძლებათ, გიშლიათ სნატნი, საბანი,
 ჭირით მოისთვლო, ლხინ გიდვათ, არ ღანვი ცრემლით ნაბანი
 და რადგან მომშორდა ჭმუნვა მაქვს და ზრუნვა გულთა საბანი,
 ვა-ი მმართველს რადგან დავჰკარგე, ვინ მიმატებსა იგავსა,
 მიმდემ გუასწავლიდა კეთილად და გვაშორებდა იგავსა,
 მის ბრძნის ნაღვანი იხილეთ ოფაზობს ბინსა იგავსა
 და ბედმან მიმუხთლა არ მომხუდა მისის სიბრძნისა იგავსა.
 საბა ძმად ნეტარ ხსენებით მომშორდა ხანსა გრძელადო,
 კავშირით დახსნამდე თვით თავით საქმე ქმნის ყველა ქველადო.
 ზოგნი უქებენ, ზოგთ სძაგდათ, ვითა წესია ძველადო
 და მტვერისა მტვერად დამტევი გაუხდა საძებნელადო.
 მისთა მშობელთა ტრფიალნი, მისნი ძმანი და მონანი,
 ხმა ეყო ვისცა ეპოვა მისს სიბრძნის ქრთილთა წონანი,
 კარ ღია ზღუდე მოძრცვილი დააგდო სიტყვის კონანი
 და ძმა უწერს, მეორე ძმა სთხოვს, მასნივე ცრემლით მგონანი,
 ამ სიტყვის-კონის მწერალი ძმა და მონაფე მისსივე,
 საბა დაადგე ზოსიმე, მე გული ნაღვლით მისივე,
 თუ ვისმე გნადის ეს წიგნი, ეგრე გმატსთ ვითა რუსთველსა,
 ფრიად მაშვრალი მუშაკი მოკუდა დაეფლა რუსთ ველსა.“

ლექსიკონის ბოლოში, სულხან ორბელიანს ეს ლექსი დაუწერია:

„ამ ლექსიკონის რიგები, თუ ვინმემ დამიწუნოთა,
 ეს რა შევკრიბე მიქებდენ, მაშინ ან დასამგუნოთა
 და კურდღლის გამდრეკსა ჯოჯოჲ ძაღლსა
 არ სდებენ საძაბუნოთა.
 აქ ლექსიკონი არ იყო დაცაეკარგათ ქართველთა
 უქაღველობით ფურცელი გაეზნია ყე ქართ ველთა
 ახლად შევკრიბე, შევანყევე, ჩემი ვიშრომე სულ ხანი,
 საბამან ორბელიანმან, ვის ერად მერქვა სულხანი“.

მეფის ვახტანგისაგან დანერილი:

„რადგან დაშურა ასე საბა,
 ქება მმართველს ანცა მეცა,
 შეუყრია მრავლად სიტყვა,
 რა ვიხილე სიბრძნე მეცა;
 სად ვნახევდი ასე კრებით,
 ქვეყნად მეველო გინა მეცა,

და საქმით სცანით თუ ვისნავლი
 ვით ვინალვლი კიდეც მეცა.
 სიყრმიდან იყო მუდამად სიბრძნე,
 სწავლისა მსახველი, სამოც
 და ექვს წელს იკითხა, სთქვა:
 ვერა რის ვარ მმარხველი,
 იარა ბევრი ქვეყანა, მრავლისაც იყო მნახველი,
 ორბელიანმან საბამან სახელითა ქმნა სახელი“.

*წმინდა პაპამ აჩუქა წმინდის ძელის ჭეშმარიტის ნაჭერი,
 წმინდის კლემენტის მონამის თავი და სხვანი მრავალნი ნანილნი
 უბოძა.*

თვითო სიტყვაზე დამზერით უცხო წალკოტნი ათობენ,
 ღამე ანთრაკებრ საჩინოდ, ბრწყინვენ და ეგრე ნათობენ,
 ამის იგავნი, სიცოცხლის წყალთაებრ, მორწყვად ნათობენ,
 და სიტყვა ქცეულნი, ჭაბუკებრ, ლალსა და ბროლში სათობენ.¹³⁹

ბრძენმა მითხრა სიტყვა ჭირად:

„სიტყვის ბალთა მრგუელო ხშირად,
 ეგრე ბალი ვნახე ძვირად,
 იგავთ ხენი დარგე სირად,
 ვინცა ჭამონ, აქონ ძირად,
 შენდობა გრქევან შესანირად“
 მრავალ ხილთა იგდებ პირად
 მჯობის მჯობთა მოვლი მზირად.¹⁴⁰

¹³⁹ „ქილილა და დამანა“ სპარსულიდან თარგმნილი მეფე
 ვახტანგ მეექვსისა და სულხან საბა ორბელიანის მიერ, ტექსტი
 დაადგინა, შესავალი კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო მაგალი
 თოდუაშ. რედაქტორი ჯიბო ღლოშაშვილი. „მერანი“, 1975. გვ. 193.

¹⁴⁰ იქვე, გვ. 199.

პირთა საძიებელი

- აბულაძე, ი. 25, 73, 77, 83, 88
ალექსანდრე, ეპისკოპოსი 26, 31, 32, 34, 35, 38, 47, 51,
54, 69, 71, 78, 79, 86, 89, 90,
93, 100, 101, 105, 108, 128.
ანტონ I ბაგრატიონი 12, 25.
არისტოტელე 21, 25, 30, 33, 36, 38, 57, 64, 71, 96, 97,
116, 117.
არჩილი 5, 6, 127.
ბარამიძე, ალ. 29, 127.
ბარამიძე, გ. 2, 9.
ბარუქი 149.
ბეჟანიშვილი, მ. 9.
ბესიკი 5.
ბუაჩიძე, თ. 9
ბუკია, რ. 9
გაბაშვილი, ტ. 5
გამსახურდია, კ. 6, 9, 127.
განდი, მაჰატმა 70.
გიორგი XII 167.
გიორგი მთაწმინდელი 138.
გოგნაძე, ა. 9.
გურამიშვილი, დ. 5, 127, 131, 138.
გურამიშვილი, მ. 5.
დავითი 70.
და ვინჩი, ლეონარდო 127.
დანიელი 142, 149, 163, 166.
დოლიძე, მ. 9.
ეგნატაშვილი, ბერი 9.
ეზეკია 150, 153, 160, 161, 165.
ეზრა 147, 156, 161.
ერისთავი, რ. 26, 31, 32, 34, 35, 38, 47, 51, 54, 69, 71,
78, 79, 86, 88, 89, 90, 93, 100, 101, 105,
108, 130, 172.

ესაია 67, 143, 144, 148, 151, 154, 158, 164.
 ესთერი 165.
 ვახტანგ VI 5, 127.
 ვეფხვაძე, ა. 9.
 ზაქარია 144, 160.
 ზოსიმე 173.
 თევზაძე, გ. 9, 128.
 თოდუა, მ. 120, 174.
 ილინი, ვ. 74, 75.
 იმედაშვილი, გ. 29.
 იოანე 140, 146, 154, 160, 163.
 იოანე ბაგრატიონი (ბატონიშვილი) 5.
 იოანე დამასკელი 47, 65, 72, 96, 97, 128, 165.
 იოანე პეტრიწი 49, 57, 128.
 იოანე სინელი 57.
 იოანე შავთელი 138.
 იოზი, წინამძღვარი 69.
 იოზი 160.
 იორდანიშვილი, ს. 68, 104, 106, 113, 115, 130.
 იერემია 140, 146, 149, 150, 151, 155, 160, 166.
 იოსებ ტფილელი (სააკაძე) 5.
 იუდა 80.
 კანტი, ი. 30, 41, 103.
 კალანდაძე, ა. 26, 31, 32, 34, 35, 38, 47, 51, 54, 69, 72,
 78, 80, 86, 89, 90, 93, 100, 101, 105, 108,
 130.
 კეკელიძე, კ. 29, 33, 34, 36, 43, 44, 55, 57, 59, 60, 61,
 62, 71, 79, 80, 93, 95, 102, 106, 110, 111,
 128.
 კვარაცხელია, ნ. 9.
 კინგი, მ. ლ. 70.
 კირკეგორი, ს. 35, 36.
 კილანავა, ვ. 9.
 კლემენტი 174.
 ლანგი, დ. მ. 29.

ლეონიძე, გ. 25, 68, 104, 106, 113, 115, 130.
 ლოლაშვილი, ი. 33, 34, 36, 43, 44, 55, 57, 59, 60, 61,
 62, 71, 79, 80, 93, 95, 102, 106, 110, 111, 129.
 ლომაშვილი, ჯ. 120, 174.
 ლუკა 70, 71, 79, 142, 146, 152, 153, 160, 161, 164.
 ლურსმანაშვილი, თ. 9.
 მათე (მატთე) 17, 34, 70, 143, 148, 149, 151, 153, 155,
 159, 162, 165, 166.
 მალაქია 141, 155.
 მამარდაშვილი, მ. 16.
 მარკოზი 147, 158, 160.
 მილერი, პ. 10.
 მიქია 157.
 მოსე 143, 147, 153, 164, 168.
 მოსე ხონელი 138.
 ნემესიოს ემესელი 65, 96, 97, 129, 147, 150, 157, 165.
 ნუცუბიძე, შ. 12, 29, 49, 57, 129.
 ორბელიანი, დ. 5.
 ორბელიანი, ს.-ს. 5-8, 11-41, 43, 44, 47-55, 57-63, 65-
 73, 75, 77-81, 83-98, 100-103, 104-114,
 118, 135, 136, 138, 139, 167, 172-174.
 პავლე 70.
 პეტრე 70, 80.
 პლატონი 20, 21, 25, 30, 33, 57, 116.
 პროკლე 47, 49, 57, 128.
 რუსთაველი, შ. 45, 70, 131, 135, 138.
 სააკაძე, დ. 5.
 სოკრატე 20, 30, 33, 41, 48, 54, 83, 103, 116.
 სოლომონი 70, 165.
 ტორო პ. დ. 70.
 ტოლსტოი, ლ. 70, 74, 75.
 უმიკაშვილი, პ. 29, 130, 131.
 უორდროპი, მ. ს. 29.
 ფრანგიშვილი, ა. 12, 131.
 ქრისტე 17, 34, 68, 80, 102, 103, 108, 109, 149.

ყაუხჩიშვილი, ს. 49, 57, 128.
ცაგარელი, ა. 29, 132.
ცუცქირიძე, ა. 9.
ცუცქირიძე, მ. 135, 138.
ჭავჭავაძე, ი. 29, 132.
ჭავჭავაძე, ნ. 9.
ჭელიძე, მ. 9.
ხითარიშვილი, ფ. 5.
ჰაბერმასი, ი. 71.

საგანთა საძიებელი

- ადამიანი 5-13, 16-24, 26-39, 63, 65, 67-69, 72, 74-92, 94-96, 98-100, 104, 105, 107, 108, 119, 121.
- და საზოგადოება 7, 15.
- ადამიანიდან პიროვნებამდე 99.
- ადამიანის ადგილი (სამყაროში და საზოგადოებაში) 21.
- ადამიანის ბუნება 122.
- ადამიანის დანიშნულება 23.
- ადამიანის ინტერესები 26.
- ადამიანური ბუნება 17.
- ადამისგამონი 100.
- ამხანაგი 65-67, 103, 128.
- ანთროპოლოგია 116.
- ბიბლიური ანთროპოლოგია 116, 120.
- არანებითი 86, 87, 89.
- არჩევანი 10, 15, 21, 26, 35, 36, 38, 81, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 98, 100, 103, 113.
- ექსისტენციალური 36.
 - სიყვარულით 36.
 - შეგნებული 34.
- არჩევანის გაკეთება 117.
- არჩევანის თავისუფლება 91, 95.
- არჩევანის შედეგი 113.
- არსება 5, 7, 8, 12, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 24-27, 29-31, 33, 37-40, 42, 44-47, 49-52, 54-59, 63, 65, 67, 68, 72, 76-79, 82-85, 87, 89, 94, 95, 97-102, 105, 107, 108, 121.
- ბიოლოგიური 38.
 - გონიერი 49.
 - თავისუფლება მინიჭებული 100.
 - კულტურული 38.
 - მოაზროვნე 49.
 - სიტყვიერი 85, 100.
 - უკვდავი 100.
 - უსხეულო 100.

აქსიოლოგიური სტატუსი 6, 44, 116.

აღზრდა 14, 18, 24, 40, 63, 99, 100-112, 114, 115.

- გამოცდილებით 13, 104.

- და თვითშემეცნება 23.

- ზნეობრივი 99, 105.

- თავისუფალი პიროვნების 24.

- თვითაღზრდა 13, 105.

- საერო და რელიგიური 102.

- სათნოებათა 105.

- სიმამაცის 104.

- ფიზიკური 104.

აღზრდის მიზანი 103, 105.

აღზრდის პროცესი 102, 105.

აღზრდის სპეციფიკა 14, 98, 99, 107.

აღზრდის სუბიექტი 110.

ბოროტება 8, 15-18, 20, 33, 35, 43, 45-54, 56, 59, 60,
63, 65, 66, 73-77, 81, 83, 103, 114, 117, 118.

- სიკეთე და 40, 46, 49-51, 53, 54, 56, 76, 103.

- მანკიერება 15.

ბოროტების ობიექტი 58.

ბოროტების შეგნება 29, 46, 48, 62.

ბოროტმძლეობა 68, 119.

გამოცდილება 8, 16, 21, 30, 35, 37-39, 52, 71, 105-107,
112, 120.

- და უნიკალური ცდა 37.

- ეთიკური 39.

- ზნეობრივი 120.

- პრაქტიკული 112.

- სიბრძნისეული 43.

გამოცდილებით აღზრდა 103, 104.

გამოცდილებით მიღებული ცოდნა 39.

განათლება 23, 24, 30, 32, 106.

- და აღზრდა 63.

- და გამოცდილება 105.
- განმანათლებლობა და ზნეობა 20.
- განსაზღვრება 92, 97, 165.
- განსაზღვრულობა 26.
- გონება 21, 24, 26, 27, 40, 50, 53, 57, 62, 77, 101, 111, 117.
- ადამიანური 50
- გონებით მოქმედება 7, 16, 57, 62, 65, 80.
- გონი 146, 150, 163.
- ადამიანური და ღვთაებრივი 50.
- გონიერება 15, 21, 33, 26, 102, 110, 115, 120.
- გონიერი 15, 30, 33, 39, 47-49, 56, 77, 78, 94, 98.
- გონივრული 23, 26, 40, 64, 99, 107.
- ცხოვრება 36, 37.
- გონითი ფენომენი 71.
- გონითობა 21, 30, 74, 78.
- გრძნობა (გრძნობები) 21, 23, 30, 40, 50, 56, 62-66, 77, 78, 81, 82, 88, 97, 98, 100, 101, 103, 111, 115, 118, 121.
- ზნეობრივი 114.
- ფიზიკური 114.
- გრძნობადი 56, 63, 64, 115, 118.
- და გონიერი 50.
- მიდრეკილებები 56, 63, 64, 88, 111.
- გრძნობათა კულტურა 11, 14, 52, 65, 66.

- დამოკიდებულება 6, 11, 14, 17, 23, 25.
- გარეგანი 26.
- გონივრული 26.
- ვერაგული 31.
- დამოუკიდებლობა 28.
- დიალექტიკა 20.
- დიალექტიკური უარყოფა 8, 29.
- დიალოგი 8, 17, 20, 25, 26, 39, 49, 53, 102, 108, 120.
- იგავეებით 20, 108.
- და ირონია 25.

დიალოგის მეთოდი 25, 42.

ეთიკა 15-20, 23, 32, 46, 51, 116, 119, 121.

- ევდემონისტური, უტილიტარული, დეონტოლოგიური 19.

- სათნოებათა 93.

- სოციალური 32.

ეთიკის არსი 51.

ეთიკის პრინციპი 23.

ეთიკის პრობლემები 6, 10-13, 111.

ეთიკის ღირებულებები 7, 8, 14, 16, 20, 40, 46.

ეთიკის ცნებები 65.

ეთიკური 7, 8, 12, 17, 21, 25, 31, 32, 36, 40, 46, 62, 77, 94, 114, 116, 118-120.

- ეთიკურ-პოლიტიკური პრობლემატიკა 39.

- ეთიკურ-პოლიტიკური სკეპტიციზმი 39.

- თვითღირებულება 20.

- კომპეტენცია 38, 39.

- სათნოებანი 93.

- ღირებულებები 7, 8, 14, 16, 20, 40, 46.

- შემოქმედება 13.

- ჯერ-არსი 78.

ზნეობა 5-8, 13, 16-24, 27, 29, 30, 33-35, 39, 43, 47, 51-54, 67, 69, 73-75, 77, 78, 81, 83, 86, 91, 94, 95, 98, 102, 104, 106, 108-110, 113-119, 121.

ზნეობის ამოცანა 28.

ზნეობის მნიშვნელობა 27.

ზნეობის პრიორიტეტი კულტურაში 24.

ზნეობის სპეციფიკა 22, 96.

ზნეობის სუბიექტი 20, 31, 53.

ზნეობრივი 5-8, 10-15, 17-19, 21-23, 25, 27-30, 32-37, 39, 41, 44, 46-51, 53-55, 58, 63, 65, 66, 67, 69, 72, 74, 75, 77-79, 81-83, 85, 86, 88, 91-99, 103-105, 107-111, 113-115, 117-121, 132, 135-138.

- აღზრდა 14, 18, 24, 109.
- აღზრდის სპეციფიკა 96, 110.
- ბოროტება 117.
- განცდა 28.
- თავისუფლება 91, 92, 94-97.
- იდეალი 22.
- კულტურა 5, 11, 13, 14, 46, 97.
- მოქმედება 91, 92, 93.
- ნორმების დაცვა 118.
- პრინციპების და ნორმების ცოდნა 55, 63, 72, 74, 99, 103, 117.
- ღირებულებები 6, 7, 10, 11, 13, 14, 21-23, 28, 29, 31, 35, 41, 46, 53, 54, 66, 78, 81, 99, 103, 104, 118.
- შეგნება 44, 98, 103.
- შეფასება 80, 83, 92, 93, 96.
- ცხოვრება 28, 54, 103.
- წესრიგი 79.
- ზნეობრივ გრძნობათა კულტურა 11-14, 65.
- ზნეობრიობა 7, 15, 17, 35, 36, 50, 64, 65, 87, 91, 92, 109.
- ზომიერება 56-58, 61, 62, 64, 88, 93.
- ვნებათა 94.
- ზომიერების დაცვა 21, 58.
- ზომიერების ობიექტურობა-სუბიექტურობა 21.
- ზომიერების უნარი 115.
- ზომიერი 38, 61, 62, 117.
- ზრახვა (განზრახვა) 34, 62, 89, 90, 92, 96, 98.
- შინაგანი 34.

- თავისუფლება 14-16, 20, 22, 23, 27, 40, 41, 75, 77, 84, 86, 92, 93, 95, 97, 98, 100, 105, 111, 113.
- გონივრული 23.
- ზნეობრივი 27, 91, 92, 94-97.
- მოქმედების 105.
- ნივთების დიქტატისგან 26.

- ნების 11, 14, 15, 21, 81-97, 117.
- პასუხისმგებლობისაგან 113.
- შეგნება 42, 43.
- შინაგანი 27, 41, 98.
- თავისუფლების აღზრდა 40, 105, 110, 117.
- თავისუფლების შეგნება 43.
- თეოლოგია 115, 116, 128, 129, 132.
- თვითშემეცნება 17, 20, 23, 26-28, 31, 35, 38, 41, 42, 121.
- თვითშემეცნების პრინციპი 28, 41.
- თვითცნობიერება 17, 20, 23, 36.
- თვითცნობიერებისადმი სწრაფვა 40.

- იგავი 40.
- ინდივიდი 23, 34, 35.
- ინდივიდუალური ცხოვრებისეული პოზიცია 34.
- ინსტიქტების ძლევა 26.
- ინტერპრეტაცია (ინტერპრეტაციები) 29.
- იძულება 102.
- იძულებითი 93, 95.

- კეთილი 16, 23, 31, 32, 34, 47-50, 54, 56, 58, 60-62, 70-72, 83, 92, 95, 102, 106, 109, 112, 114-116, 120, 140, 143-146, 148-152, 154-158, 160, 162-166, 169, 170.
- და ბოროტი 42, 46, 61, 66, 110, 111, 117.
- ნება 32, 69, 77, 102, 109, 117, 119.
- კეთილის და ბოროტის გარჩევა 43, 95, 100, 109.
- კეთილის და ბოროტის შეფასება 107.
- კეთილობა 7, 22, 23, 32, 33, 47, 49, 51, 54, 62, 63, 85, 109, 114, 116, 117, 120, 121, 142, 151, 172.
- კეთილმძლეობა 8, 16, 17, 22, 23, 28, 68, 69, 71, 119, 121, 151.
- კეთილმძლეობის ეთიკა 5, 6, 8, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 28, 36, 46, 50, 51, 53, 66, 95, 116, 119, 121.

კულტურა 5, 11, 14, 24, 31, 41, 65, 69, 71, 83, 97, 128, 129, 135, 136, 138.

- ადამიანთა ურთიერთობების 65.
- ეროვნული 11, 14, 47.
- ზნეობრივ გრძნობათა 11, 14.
- გრძნობათა 65, 66.
- ინდივიდუალური ზნეობრივი 97.
- საზოგადოების ზნეობრივი 11, 97.
- სოციალური და პოლიტიკური 40.
- ქართული 5, 11, 12, 14, 19, 20, 31, 39, 69, 116, 119.
- ხალხის 11.

კულტურული 24, 37, 38, 58.

- მემკვიდრეობა 11.
- ღირებულებები 42.

მაგალითი (მაგალითები) 25, 35, 42, 48, 49, 54, 61, 68, 69, 80, 96, 107-111, 151.

- დადებითი 108.
- სიტყვიერი 108, 150.
- უარყოფითი 108, 109.

მაგალითის ძალა 108, 109.

მეგობრობა 7, 13, 65, 67, 103, 130.

მეცნიერება 6, 8, 12, 14, 24, 26, 29, 33, 35, 46, 48, 53, 62, 69, 70, 82, 93, 110, 127, 132-137, 139.

და რელიგია 8.

მორალი 96.

მორალური 20, 82, 96, 135, 138.

- (ზნეობის) მოთხოვნები 41.
- წარმოდგენები 116.

მოთხოვნილება (მოთხოვნილებები) 85, 96, 114.

- ბიოლოგიური 85.
- ესთეტიკური 85.
- მორალური (ზნეობის) 41.
- სულიერი 90.

მსოფლმხედველობა 12, 19, 22, 33, 39, 41, 42, 62.

- ზნეობრივი 12.
- მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება 42.
- მსოფლმხედველობრივი წარმოდგენა 42.
- ნება 7, 16, 21, 22, 49, 50, 62, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 94-98, 101-104, 109, 111-113, 117, 118, 136, 138, 145-147, 153, 154, 156, 158, 161, 165.
- ადამიანური 84, 85, 111.
- ბოროტი 75, 77.
- თავისუფალი 15, 52, 90, 92, 94.
- თავისუფალი და შეგნებული 111.
- კეთილი 32, 58, 69, 77, 102, 109, 117.
- ცხოველური 85.
- ღვთაებრივი 85, 98.
- ღმერთის (საღმრთო, ღმრთისა) 32, 33, 35, 79.
- ნებითი 13, 15, 20, 82-92, 98, 103, 112.
- ნების თავისუფლება 11, 14, 15, 21, 81-84, 90, 92-97, 117, 136, 138.
- ნების სამი სახე 84.
- ნების ფუნქცია 91.

ონტოლოგიური სტატუსი 44, 49.
 ონტოლოგიური არარსებობა 45.
 ონტოლოგიური არსებობა 118.

- პასუხისმგებლობა 10, 21, 41, 73, 86.
 პასუხისმგებლობის საფუძველი 98.
 პასუხისმგებლობისაგან თავისუფლება 113.
 პედაგოგიური 12, 110, 115, 128, 129, 133, 138.
- თვალსაზრისი 53
 - მოძღვრება 12
- პიროვნება 8, 9, 13, 14, 18, 19, 23, 24, 26, 40, 45, 53, 58, 63, 81, 83, 99, 101, 103, 107, 112, 118, 120.
- იდეალური 109.
- პიროვნებად აღზრდა 103.
 პიროვნების ზნეობრივი კულტურა 14.

- პიროვნული 5, 10, 20, 22, 24, 27, 38, 46, 53, 75.
 პრაქტიკული ფილოსოფია 12, 25, 119.
 პრინციპი (პრინციპები) 5, 16, 17, 19, 20, 23, 28, 34, 38, 53, 54, 58, 62, 63, 68, 71, 87, 93, 99, 106, 114, 117.
 - ზნეობრივი 37, 55, 72, 99, 103, 117.
 - სათნოებათა კლასიფიკაციის 42, 54, 57, 62.
 - სამართლიანობის და სიყვარულის 55, 66, 71.
 პრობლემა 5, 6, 8, 10-14, 21, 24, 25, 30, 40, 41, 46, 50-52, 75, 76, 82, 99, 106, 115.
 - ბოროტებისადმი წინააღმდეგობის 76.
 - თავისუფალი არჩევანის 91, 95, 100, 112.
 - პრაქტიკული 76.
 - სათნოების 52.
 - სიცოცხლის საზრისის და ადამიანის დანიშნულების 44.
 პროფესიული აღზრდა 111.
 პროფესიული ეთიკა 6, 14, 17.
 პროფესიების სპეციფიკა 12.
- რელიგია 8, 14, 18, 23, 25, 53, 66, 68, 69, 73, 116, 118, 121.
 - და მეცნიერება 53.
 რელიგიური 21, 23, 25, 41.
 - აღზრდა 102, 103.
 - ელემენტი 23.
 - სიბრძნე 33.
 - ქადაგებები 42.
 - ღირებულებები 7
 რჩევა 107, 110, 157.
 რწმენა 16, 18, 20, 23, 33, 34, 45, 57, 58, 71, 102, 104, 115, 116, 157.
 - და ცოდნა 18.
 - იმედო, სიყვარული 44, 57, 58, 66, 118.

სათნოება 7, 13, 15, 17, 19, 20-22, 32, 36, 37, 40, 49,
 51-55, 57, 58, 62-64, 71, 88, 90, 93, 94, 105, 111, 112,
 121, 120.
 - და მანკიერება 54, 55, 58, 61-63, 88.
 სათნოების არსი 55, 56, 112, 113.
 სათნოების სული 23.
 სათნოების სწავლა 20, 32, 39, 53.
 სათნოებათა ფლობა 112.
 სათნოების ცოდნა 36, 53, 112, 113.
 სათნოების წყარო 53.
 სათნოებათა პრაქტიკული დანიშნულება 20, 22.
 საზოგადოება 18, 19, 21, 22, 24, 30, 32, 34, 36, 37, 46,
 47, 50, 52, 56, 73, 97-99, 109, 112, 115, 118, 121, 128,
 135, 137.
 - არათავისუფალი 24.
 - ევროპული ტიპის 40.
 - სამოქალაქო 9, 117.
 საზოგადოების გაჯანსაღება 14.
 საზოგადოებრივი ცხოვრება 99.
 საზრისი 8, 16, 33, 40, 41-44, 47, 52, 72, 102, 111, 120.
 ეთიკურ-ფილოსოფიური 33.
 სიბრძნისეული 33.
 სიკეთის 120.
 სიცოცხლის 44.
 ქრისტიანული ზნეობის 40, 102.
 ღირებულებითი 52.
 სამართლიანობა 8, 9, 13, 18, 19, 27, 32, 36, 37, 46, 51-
 53, 55-58, 62, 63, 65, 68, 71-78, 101, 118, 119, 121.
 სამართლიანობის და სიკეთის ფაქტი 27.
 სამყარო 5, 6, 17, 21, 23, 25, 26, 35, 37, 42, 49, 52, 53,
 55, 58, 65, 99, 101, 104, 108, 113, 116, 117, 120, 121,
 137, 158.

- მატერიალური, გრძნობადი, სხეულებრივი 49, 52, 53, 55, 58, 65, 99, 101, 104, 105, 108, 113, 116, 117, 120, 121, 137, 158.

სამყაროს ადამიანური პროექტი 31.

სამყაროს ქმნადობა 53.

სამშენებელი 158, 159, 160.

საშუალო 38, 51, 56, 58, 63, 64, 87, 88, 156, 158, 159.

სიბრძნე 7, 8, 11, 13, 17, 19-21, 25, 26, 28, 30-37, 40, 41, 47, 48, 50-53, 56, 58-60, 62, 63, 68, 70, 83, 88, 94, 95, 97, 101, 102, 104-109, 113, 115, 117-119, 121, 129, 130, 148, 150, 152, 158, 159, 160, 166, 172-174.

- ადამიანური 17.

- ბიბლიური 40.

- და სივერაგე 31.

- თეორიული 40.

- მითოლოგიური 23.

- პრაქტიკული 38, 116.

- რელიგიური 33.

- საერო 25.

- საღვთო 25.

- ფილოსოფიური 23, 30.

- ღვთაებრივი 17, 21, 22, 52.

- ხალხური 40, 42.

სიბრძნე სიცრუის ცნება 29, 41.

სიბრძნის ეთიკურ-ფილოსოფიური საზრისი 33.

სიბრძნის ენა 40.

სიბრძნის ზნეობრიობა 30, 36, 39.

სიბრძნის ნაკლებობა 31.

სიბრძნის სიყვარული 9, 30, 31, 35.

სიბრძნის შემოქმედებითი ბუნება 41.

სიბრძნის ცნება 29.

სიბრძნისეული გამოცდილების შეძენა 43.

სიბრძნისეული სული 29.

სიბრძნისეული ცოდნა 32, 33, 35.

სინდისი 10, 13, 66, 77, 79.

- აბსოლუტური 78.
- აქტუალური 78, 79.
- პოტენციური 77-79.
- სიკვდილი 44, 67, 76.
- სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი 44.
- სიკეთე 6, 7, 8, 14-19, 21-23, 27, 35, 38, 42-51, 53, 55-58, 60-63, 65, 66, 68, 70-72, 74-78, 83, 85, 90, 101, 102, 111, 114, 116, 117, 119-121, 151.
- და ბოროტება 20, 25, 29, 32, 40, 46, 48, 49, 50, 54, 56, 62, 76, 98, 103, 109.
- სიკეთის და ბოროტების საზომი 107.
- სიკეთისა და ბოროტების არჩევა 15, 98.
- სიკეთის იდეა 19, 20, 23, 85.
- სიკეთის ობიექტური ღირებულება 54, 114.
- სიმდაბლე 58, 62, 68, 81, 103, 111, 160.
- სიმშვიდე 58, 59, 62, 68, 103, 111, 155.
- სიცოცხლე 18, 42, 43, 44, 76, 87, 100, 104, 117.
- სიცოცხლის გადარჩენის ინტინქტი 87.
- სიყვარული 9, 13, 18, 23, 28, 30, 31, 35, 36, 43, 44, 57-59, 62, 65-68, 70-72, 74-77, 102-104, 111, 117-119, 121, 148, 160, 167.
- მოყვასის 57, 66, 67.
- სინმინდისა და სიმართლისა 45.
- სულიერი 43, 74, 77, 118.
- ღვთის 23, 57, 58, 66, 102, 104, 119, 121.
- სუბიექტი 7, 20, 21, 26, 27, 31-33, 53, 58, 61, 76, 86-88, 97, 100, 119.
- აღზრდის 110.
- ცდაში მყოფი 28.
- სუბიექტური და თვითნებური 73.
- სუბიექტურობისგან განყენება 27, 78.
- სუბიექტივიზმისაგან თავისუფალი 27, 81.
- სული 18, 20, 23, 26-29, 44, 49, 50, 65, 74, 81, 89, 94, 99-101, 109, 115, 119.
- ავტონომიური, თავისუფალი 101.

- ანგელოსისა 100.
- გონიერი 86, 94.
- კაცთა 104.
- პირუტყვთა 100, 160.
- სათნოების 23.
- სიბრძნეული 29.
- უკვდავი 50.
- წმიდა 57, 100, 102, 119.
- სულიერება 5, 15, 19-21, 24, 26, 33, 37, 38, 42, 43, 46, 47, 56, 65, 74, 77, 81, 85, 90, 99, 100-102, 104, 106, 108, 110-112, 116, 118.
- ქართული 13.
- ქმნილი 101.
- სულიერების აღზრდა 101.
- სულიერი ცხოვრება 11.
- სულიერი ღირებულებები 28, 37, 69, 85.
- სულიერი წვრთნა, სწავლება 15.
- სურვილი 16, 26, 27, 40, 54, 60, 61, 83, 84, 86, 87, 89, 90-92, 95, 98.
- სურვილების ბრმა იმპულსები 114.
- სწავლა 19, 24, 39, 70, 102, 120.
- სათნოების 20, 32, 53.
- სწავლა-განათლება-აღზრდა 24, 32.
- სწავლება 15, 24, 25, 27, 28, 34, 102, 104-107, 113, 115.
- სწავლების მეთოდი 42.
- სწავლის პროცესი 113.

- ტოლერანტობა 71.

- უნებლიე 73, 84-88, 94, 96, 97, 142, 156, 162.
- უნარი (უნარები) 13, 15, 20, 21, 26, 27, 36-38, 50, 51, 53, 56, 59, 65, 76, 77, 113, 114.
- ადამიანური 78, 91, 95, 98.
- გონითი 21, 78.
- თავისუფალი არჩევანის უნარი 100.

- ინტელექტუალური 112.
- მსჯელობის 36, 39.
- პატიების 76.
- პიროვნული 38.
- რაციონალური და სოციალური ცხოვრების უნარი 118.
- უნიკალური 117.
- ფიზიკური 38, 102.
- ქმნადობის 53.
- შემოქმედებითი 38.

ფილოსოფია 7-9, 11, 12, 14, 16, 17, 19-21, 25.

- ანტიკური ფილოსოფია 22, 28, 62.

- და რელიგია 25, 30.

- ზნეობის 25, 116, 117.

ფილოსოფიური გონება 24.

ფილოსოფიური სიბრძნე 23, 30.

ფილოსოფიური სიძნელე 25.

ქრისტიანობა 35.

- და ნეოპლატონიზმი 118.

ქრისტიანობის ამოცანა 34.

ქრისტიანული იდეა 45, 116.

ქრისტიანული მსოფლმხედველობა 33, 41, 62.

ქრისტიანული საზრისი 35.

ქრისტიანული რწმენა 116.

ღირებულება 7, 17, 19, 23, 33, 42, 43, 52, 56, 60-63, 66, 67, 69, 78, 85, 107, 108, 120.

- შემწყნარებლობის 70, 72, 73, 77.

- ღვთაებრივი 63, 101.

ღირებულებები 7, 8, 11-14, 18, 20-22, 28, 36, 40, 42, 44, 46, 49, 54, 57, 65, 67, 69, 79, 81, 101, 116-121.

- დემოკრატიული 11.

- ზნეობრივი 5-7, 10, 11, 18, 23, 28, 29, 35, 41, 53, 81, 91, 99, 118.

- მაორიენტირებელი 112.
- საბაზისო 19.
- სულიერი 28, 37, 69, 85, 104.
- ტრანცენდენტული, მეტაფიზიკური 7, 62.
- უნივერსალური 28.
- ღირებულებათა გადაფასება 24.
- ღირებულებათა გაცნობიერება 42.
- ღირებულებათა იერარქია 11, 14.
- ღირებულებათა კლასიფიკაცია 54.
- ღირებულებათა სინთეზი 7, 8, 23, 88.
- ღირებულებითი 6, 14, 18, 19, 25, 30-32, 35, 46, 51, 52, 63, 65, 67, 68, 70, 101, 103, 109, 114, 119, 120, 121, 137.
- ღირებულებითი გაგება 52.
- ღირებულებითი განცდა 23, 25, 52, 81, 103, 112.
- ღირებულებითი ტიპები 109.
- ღირებულებითი ცნება 25.
- ღირსეული და ღირებული 42.
- შემეცნება 20, 21, 25, 32, 43, 62, 78, 79, 121.
- მეცნიერული 35, 82.
- შემწყნარებლობა 13, 28, 65, 67, 68, 73, 75.
- შემწყნარებლობის არსი 68.
- შემწყნარებლობის საზღვარი 71-73, 73, 75, 77.
- შეუწყნარებლობა 68, 75.
- შეფასება 24, 25, 39, 42, 46, 55, 56, 66, 79, 107.
- ზნეობრივი 79, 82, 92, 93, 95, 96, 107.
- ჩვეულება 5, 20, 32, 47, 51, 93-95, 112, 113.
- ცნება 6, 10, 16, 21, 25, 28, 48, 58, 62, 66, 67, 74, 77, 90, 91, 92, 93, 119.
- ეთიკური 12, 54, 114.
- თავისუფლების 92.
- ითიკანის 93.

- კეთილმძღვობის 6, 16, 28, 119.
 სათნოების 21, 51, 52.
 სიბრძნის 25, 29.
 სიბრძნე-სიცრუის 41.
 სინდისის 21, 51, 52.
 ცნებები 5, 6, 15, 17, 26, 27, 30, 66, 67, 93, 114.
 - ზნეობრივი ცნობიერების 65.
 თეორიული 30.
 მეცნიერული 5, 6, 48.
 სიკეთის და ბოროტების 15, 46, 48.
 ცნობიერება 78, 85, 106, 107, 115, 121.
 - და თვითცნობიერება 23, 29, 36, 40, 41.
 - ეროვნული 6, 11.
 - ზნეობრივი 11, 13, 14, 22, 46, 48, 49, 65, 77, 79, 81-83, 99.
 - მოქალაქეობრივი 11.
 ცოდნა 6, 15, 16, 18, 20, 23, 30, 31-33, 35, 36, 39, 40, 44, 48, 51-54, 62, 65, 83, 93, 99, 105, 113, 114, 116, 121.
 - არგუმენტირებული 33.
 - არცოდნის 31, 40.
 - და მეცნიერება 62.
 - და საქციელი 40.
 - და ჭვრეტა 40.
 - ემპირიული 30.
 - ზნეობრივ ღირებულებათა 21, 81.
 - თეორიული 38, 40, 48, 52, 112, 113.
 - მეცნიერული 12, 18.
 - პრაქტიკული 36, 38, 52.
 - სიბრძნისეული 35.
 - სიკეთისა და ბოროტების 98, 109.
 ცხოვრება 13, 28, 33, 35, 37, 38, 52, 59, 105, 116, 118, 121.
 - ადამიანური 13, 22, 28, 35, 37, 41-43, 69, 70, 85, 98.

- ამქვეყნიური 44.
- ასკეტური 35.
- გონივრული 36, 37.
- ზნეობრივი 28, 54, 118.
- მართალი, პატიოსანი 43, 56.
- მარადიული 44.
- რაციონალური და სოციალური 118.
- სათნო 7, 52, 121.
- სიბრძნის გარეშე 36.
- სულიერი 5, 11.
- ცხოველური 37.
- ცხოვრებისეული გამოცდილება 30, 40, 52, 78, 107.
- ცხოვრებისეული ვითარება 24, 53, 112.
- ცხოვრებისეული მაგალითები 42, 48, 108.
- ცხოვრების საზრისი 8, 16, 33, 42, 44, 52.
- ცხოვრების ფილოსოფია 17, 25.
- ცხოვრების ღირებულებითი პროექტი 19, 35.
- ცხოვრების წესი 18, 24, 31, 38, 40, 46, 52, 55, 99, 108, 116, 117.
- ცხოვრების წიგნი 48.

- ძალადობა 65, 74, 75.
- ფიზიკური 74.
- ფსიქოლოგიური 74.

- ჭეშმარიტება 7, 17-20, 30, 32, 34, 41, 50, 53, 55, 65, 78, 79, 101, 141, 153, 160, 161.
- ობიექტური 32.
- ღვთაებრივი 55.
- ჭეშმარიტება-მცდარობა 36.
- ჭეშმარიტებაში ყოფნა 34.
- ჭეშმარიტი 7, 20, 29, 34, 55, 70, 78, 79, 80, 101, 105, 109.
- სახიერება 34, 70, 101.
- ჭეშმარიტად ღირებული 52.